

Universita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

Markéta Utíkalová

**Benešovský pivovar – jeho organizace a hospodaření ve 2. polovině
19. století a v 1. polovině 20. Století**

Brewery in Benešov - Its Organization and Management in the Second Half of the 19th
Century and in the First Half of the 20th Century

Děkuji panu doc. Šoušovi za trpělivost při vedení mé bakalářské práce, jeho cenné rady a připomínky. Dále děkuji archivářům ze Státního okresního archivu Benešov a ze Státního oblastního archivu v Praze za jejich pomoc, rady a ochotu při vyhledávání archivního materiálu. Ráda bych také poděkovala zaměstnancům pivovaru Benešov za poskytnutí materiálu a jejich pomoc.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 10. srpna 2015

.....
Markéta Utíkalová

Klíčová slova

hospodářství českých zemí, pivovarnictví, pivovar v Benešově

Key words

economy of Czech lands, beer industry, a brewery in Benešov

Abstrakt:

Bakalářská práce se snaží zachytit historii benešovského pivovaru, vystavěného v roce 1897, i jeho předchůdce, Občanského pivovaru a.s., založeného již v roce 1873. Práce pojednává o vnějších i vnitřních změnách podniku včetně jeho organizace a hospodaření za 75 let působení na trhu. Zároveň pojednává i o pivovarnictví v českých zemích v 19. a ve 20. století a zachycuje historii města Benešov doplněnou o historii pivovarnictví a pivovarského průmyslu ve městě od jeho počátku až do založení benešovského pivovaru. Ten se stal jedním z nejdůležitějších podniků benešovského průmyslu.

Abstract:

This bachelor thesis aims to capture the history of the Benešov brewery, built in 1897, and its predecessor, Občanský pivovar a.s, founded in 1873. The thesis captures the internal and external changes in the company including its organisation and management for 75 years being on the market. The study also deals with the brewing in the Czech lands in the 19th and 20th Century and captures the history of the town Benešov appended by the history of brewing and beer industry from its beginning until the establishment of the Benešov brewery. This company became one of the most important enterprises of the Benešov industry.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Pojednání o literatuře a pramenech	9
3. K historii pivovarnictví na českém území do poloviny 19. století	13
3.1 Pivovarnictví na českém území, počátky vzniku a vývoj do 1. poloviny 19. století.....	13
3.2 Inovační metody v českém pivovarnictví na přelomu 18. a 19. století	19
4. Nástin pivovarnického průmyslu v českých zemích v 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století	21
4.1. Nástin pivovarnického průmyslu v českých zemích ve 2. polovině 19. století.....	25
4.2 Nástin pivovarnického průmyslu v českých zemích na počátku a v 1. polovině 20. století	30
4.2.1 Pivovarnický průmysl v českých zemích na počátku 20. století	30
4.2.2 Pivovarnický průmysl v českých zemích během 1. světové války.....	33
4.2.3 Pivovarnický průmysl v českých zemích v meziválečném období	35
4.2.4 Pivovarnický průmysl v českých zemích v období 2. světové války	40
4.2.5 Pivovarský průmysl v českých zemích mezi lety 1945 až 1948	42
5. Nástin historického vývoje města Benešov (se zaměřením na jeho ekonomické aspekty)	46
5.2 Historie pivovarnictví v Benešově	54
5.2.1 Pivovar Konopiště	56
6. Benešovský pivovar – jeho organizace a hospodaření ve 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století	59
6.1 Předchůdce benešovského pivovaru - Občanský pivovar Benešov.....	59
6.1.2 Organizace Občanského pivovaru v Benešově a jeho výstav mezi lety 1880-1897	61
6.2 Benešovský pivovar od roku 1897	63
6.2.1 Organizace benešovského pivovaru	63
6.2.2 Investiční činnost pivovaru	69
6.2.3 Benešovské pivo.....	77
6.2.4 Výstav benešovského pivovaru od jeho přestavby do začátku 1. světové války.....	80
6.2.5 Hospodaření pivovaru	92
7. Závěr.....	99
8. Seznam použitých pramenů a literatury	102
9. Seznam příloh.....	104
10. Přílohy	105

1. Úvod

Předložená bakalářská práce má za úkol zpracovat historii benešovského pivovaru a představit jeho organizaci a hospodaření od 2. poloviny 19. století do 1. poloviny 20. století. Jedná se o studii relativně malého podniku, který se ale svým produktem stal známým po celém regionu. Cílem práce je vykreslit dopodrobna přeměnu původního akciového pivovaru s ročním výstavem okolo 10 000 hl na středně velký pivovar s průměrným ročním výstavem 70 000 hl, jeho inovační činnost, organizaci, technologickou úroveň a hospodářské výsledky za určitá období.

Bakalářská práce je pojata více zešíroka a je rozdělena do čtyř hlavních celků. První z nich, nazvaný „*K historii českého pivovarnictví na českém území do poloviny 19. století*“, pojednává stručně o vývoji pivovarnictví na českém území od jeho počátku (tak jak bylo zachyceno v pramenech) až do konce 18. století, kdy se o razantnější změny v českém pivovarnictví zasloužil především sládek František Ondřej Poupě díky svým inovačním metodám.

Kapitola nesoucí název „*Nástin pivovarnického průmyslu v českých zemích v 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století*“ se snaží zachytit změny, které nastaly v českém pivovarnictví během jednoho století. Obsahuje zároveň i mnoho statistických a technologických údajů včetně nejdůležitějších mezníků doprovázených tabulkami a grafy pro ucelenější přehled. Tato část práce končí rokem 1948, kterým končí také kapitola nesoucí hlavní téma celé bakalářské práce.

Další kapitola, pojmenovaná „*Nástin historického vývoje města Benešov (se zaměřením na jeho ekonomické aspekty)*“ se zabývá především historií města Benešov a jeho vývojem, zaměřuje se také na ekonomický vývoj města. Ve druhé části kapitoly je nastíněn vznik pivovarnictví v Benešově, útlum po třicetileté válce a jeho renesance od 2. poloviny 19. století. V závěru tohoto celku je ve stručnosti udáno několik dat k pivovaru na Konopišti, jenž byl svého času největším konkurentem benešovského pivovaru.

Na kapitolu o historii Benešova úzce navazuje úsek nejdůležitější, po kterém je pojmenována předložená bakalářská práce „*Benešovský pivovar – jeho organizace a hospodaření ve 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století*“ a který je vlastním jádrem práce. V tomto úseku jsou popsány skutečnosti, které vedly benešovské občany k založení akciové společnosti a dále je zde popsán vznik a rozvoj předchůdce benešovského pivovaru –

Občanského pivovaru a.s., který vlastnila akciová společnost úzce propojená s Občanskou záložnou sídlící v Benešově. Občanský pivovar a.s. se ale po čtrnácti letech působení na trhu dostal do velkých finančních a existenčních potíží a krachující podnik zachránil až arcivévoda a budoucí následník trůnu František Ferdinand d'Este, který jej odkoupil od akciové společnosti a „vdechl“ pivovaru nový život. Pivovar si za léta svého působení prošel mnoha změnami a vypracoval se z malopodniku do kategorie středně velkých pivovarů. Kapitola je zakončena rokem 1948, kdy v rámci znárodnění přešel pivovar pod „*Středočeské pivovary národní podnik*“.

2. Pojednání o literatuře a pramenech

Pivovarnictví je v dnešní době velmi populární téma, o které se zajímá stále širší veřejnost. V důsledku toho vzniká mnoho prací a studií, z nichž některé jsou pro dané téma přínosné více, některé méně. Také k českému pivovarnictví vzniklo mnoho odborných děl.

Pro předloženou bakalářskou práci bylo využito jak literatury, tak pramenů. Z odborné literatury bylo čerpáno zejména pro první tři kapitoly, prameny pak poskytly cenné informace ke kapitole klíčové.

Literatura

České pivovarnictví prošlo během posledních dvou století velkými změnami a inovačními metodami. K tomuto tématu vznikla odborná práce Gabriela Basařová - Ivo Hlaváček, *České pivo*. Jejich dílo podává ucelený přehled historie nejen českého piva a českého pivovarnictví, ale poukazuje také na postavení českých pivovarů na trhu a popisuje veškeré podstatné změny, které v českém pivovarnictví nastaly. Vzhledem k množství informací, které se snaží tato práce pokrýt, jsou fakta ale spíše jen nastíněna. Co se týká rané historie českého pivovarnictví, určitě je na místě zmínit také dílo Čeňka Zírta *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*, jenž psal pro časopis Kvas, dobové odborné periodikum. O českém pivovarnictví informuje dopodrobna rovněž práce Josef Staňka, *Blahoslavený Sládek*, jeho dílo lze brát ale spíše za populárně naučnou literaturu. Pivovarnictvím v 19. století se zabývá dopodrobna také František Chodounský ve své studii *Pivovarství*, která vyšla poprvé na počátku 20. století.

Pro téma české pivovarnictví ve 20. století je nutné jmenovat zejména práci Antonína Kratochvíleho, *Pivovarnictví českých zemí v proměnách 20. století*. Jeho dílo obsahuje spoustu cenných statistických, ekonomických i daňových údajů, které autor čerpal z různých pramenů a literatury. K tématu byla vydána také odborná práce pod záštitou Technického muzea, kterou sepsal František Jílek a kol., *Studie o technice v českých zemích*. Neméně cenná je také již výše zmíněná publikace Gabriely Basařové a Ivo Hlaváčka *České pivo*. Informace o hospodářských dějinách jsem čerpala z díla Václava Průchy *Hospodářské a sociální dějiny Československa*.

K historii města Benešov vyšlo několik prací. Mnoho článků napsal benešovský rodák Jiří Tywoniak, který se historií Benešavska zabýval celý svůj život. Mimo jiné sepsal monografii pojednávající o Benešovu a Konopišti, *Benešov a Konopiště v minulosti*. Některé

jeho práce byly vydány ve Středočeském sborníku historickém. Historii Benešova zpracoval Jiří Tywoniak také v monografii nazvané *Benešov*. Monografie vyšla pod záštitou Městského národního výboru v Benešově. O historii města Benešov se zajímala i Eva Procházková, dlouholetá ředitelka Státního okresního archivu v Benešově. Její kniha s názvem *Benešov* pojednává v první části o historických událostech, kterými Benešov prošel, zaměřuje se ale spíše na významné, i méně významné budovy města, které během staletí poznamenal čas. Druhá část knihy je doplněna fotografiemi budov, o kterých je v knize pojednáváno.

Co se týká vlastního jádra předložené bakalářské práce - benešovského pivovaru se útržkovitě věnovalo několik autorů. Nejvíce se tomuto tématu věnoval výše zmíněný Jiří Tywoniak, který sepsal několik článků a statí, vydávaných ve Středočeském sborníku historickém. Jeho práce vycházely k výročí pivovaru jako například *50 let státního pivovaru v Benešově* či *75 let pivovaru Benešov*. Tématu se věnoval i Edvard Vaněček, který zpracoval historii benešovského pivovarnictví od jeho počátku až do 30. let. Jeho práce pod názvem *Kde se pivo vaří...* vyšla ve sborníku *Pod Blaníkem*. Pivovaru se věnoval i výše zmíněný Ing. Václav Vlček, pozdější benešovský sládek, který byl také spoluautorem kroniky benešovského pivovaru, uložené do dnešní doby mezi písemnostmi podniku. Nejnovější práce k benešovskému pivovaru je od Václava Kordy, který sepsal historii benešovského pivovaru ke stému výročí podniku v roce 1997 podle děl Jiřího Tywoniaka a částečně podle kroniky benešovského pivovaru.

Pro předloženou bakalářskou práci se staly velmi cennými také publikace Zbyňka Likovského, které obsahují mnoho údajů (například data založení pivovaru, jejich majitele a sládky) důležitých pro tuto práci.

Periodika

V předložené bakalářské práci byla také využita některá periodika, zejména je nutno jmenovat časopis *Kvas*, vycházející v období mezi lety 1873-1918. Toto periodikum obsahuje mnoho cenných informací a údajů týkajících se tehdejšího pivovarnického průmyslu.

V práci čerpám i z agrárního deníku *Venkov*, jehož některá vydání pojednávala o pivovarnictví i přímo o benešovském pivovaru.

Prameny

Prameny k benešovskému pivovaru lze rozdělit do více částí. Dokumenty, ze kterých se dá k tématu čerpat, je možné rozlišit na „aktivní“ a „pasivní“. „Aktivními“ dokumenty se

rozumí materiál, který vznikl uvnitř pivovaru. Jsou to např. účetní knihy, bilance či prelimináře, které byly vedeny jak v účetní kanceláři, tak v kanceláři správce i vrchního sládka. „Pasivní“ prameny jsou veškeré materiály, které byly do pivovaru zasílány dodavateli nejrozličnějšího zboží, hostinskými, dále korespondence apod.

Prameny k benešovskému pivovaru jsou uloženy ve dvou fondech. Starší písemnosti, tj. od konce 19. století – období 1. světové války, jsou uloženy ve Státním oblastním archivu (SOA) v Praze pod názvem Velkostatek Konopiště. Do tohoto fondu patří veškerý materiál z agendy vrchnostenského úřadu a správy velkostatku a benešovský pivovar v něm zaujímá vzhledem k množství dokumentů jen malou část. Písemnosti vztahující se k tomuto podniku jsou z velké části složené z pivních deníků (*Bier Journal*). Jedná se o rozpisy odběratelů benešovského piva a množství prodaného piva včetně dlužných částek. Pivní deníky se ovšem nedochovaly všechny a vzhledem k dlouhému období, kdy je pivovar vedl, se jich dochoval vlastně jen zlomek. Pro studium historie benešovského pivovaru jsou důležité také peněžní knihy a jejich přílohy, což je nepřehledné množství nejrozličnějších účtů. Jedná se o účty, které posílali do pivovaru dodavatelé ječmene, ovsa či chmele, ale zdaleka nejde jen o dodávku surovin na výrobu piva. Kromě účtů a pivních deníků skrývá fond také různé účetní knihy, bilance či rentabilitu benešovského podniku (*Rentabilität*) a mimo jiné obsahuje i velkou část korespondence, která nás zasvětčuje do běžné denní agendy v pivovaru.

Druhý fond, Správa státního pivovaru Benešov, se rovněž nachází ve Státním oblastním archivu v Praze. Jeho časové rozmezí je mezi lety 1921-1937. I v tomto fondu se nachází velké množství nejrozličnějších účtů, stejně jako ve fondu předchozím. Fond obsahuje ale také například „*Platební seznamy*“, „*Požitky předem a pozadu splatné*“ a „*Výkazy služného zaměstnanců a zřízenců*“, což jsou cenné informace týkající se platů zaměstnanců pivovaru. Dokumenty uložené v tomto fondu jsou velmi útržkovité. Ve fondu je uchováno i velké množství korespondence, zejména té, která probíhala mezi pivovarem a *Ředitelstvím státních lesů a statků*. Nutno zmínit i *Naturální knihy*, *Přepočtové listy* či *Výkazy dlužníků*, jež se ve fondu taktéž nacházejí.

I když se zdá, že materiálu k benešovskému pivovaru se dochovalo do dnešní doby hodně, není to pravda. Toto je jen zlomek celkové agendy, která byla v pivovaru během let nashromážděna. Bohužel, v rámci přeměny vnitřní struktury pivovaru po roce 1989, bylo mnoho materiálu nenávratně zničeno.

Cenným dokumentem, co se historie, organizace a hospodaření pivovaru týká, je zachovaná kronika benešovského pivovaru. Kronika byla sepsána v několika časových úsecích, pro předloženou bakalářskou práci je nejdůležitější úsek psaný patrně v roce 1941 či

1942. Část kroniky sepsal tehdejší sládek Ing. Václav Vlček (po 2. světové válce správce celého podniku). Stručně popsal historii pivovaru a obsáhle se věnoval hlavně investiční činnosti podniku v meziválečné době. V kronice je vypsána i organizace pivovaru a celkově obsahuje mnoho cenných informací, které by byly jinak již dávno zapomenuty. Kronika obsahuje také fotografie a výstřižky z dobového tisku, který o benešovském pivovaru pojednával.

Díky tomuto dochovanému materiálu tak bylo možno zpracovat ucelenější pohled na benešovský podnik, který rázně zasahoval do pivovarnického průmyslu v rámci benešovského regionu.

3. K historii pivovarnictví na českém území do poloviny 19. století

Pivo je slabě alkoholický nápoj vyráběný z obilného sladu, vody a chmele. Spojením těchto tří složek při působení mikroorganismů pivovarských kvasinek vzniká nápoj známý po staletí na celém světě. Podle koncentrace extraktu původní mladiny je dnešní pivo rozlišováno nejčastěji na 10°, 11° a 12°, přičemž obsah alkoholu odpovídá cca třetině hodnoty extraktu původní mladiny.

Za počátkem vzniku piva stála patrně náhoda. Předpokládá se, že kdysi dávno někdo nechal venku nádobu se zrný, do nádoby napadala dešťová voda a zrna postupem času na slunci zkvasila. Podle jiné teorie jakýsi předchůdce piva, který se chuťově ani vzhledově pramálo podobal tomu dnešnímu, vznikl díky rozkousanému chlebu namočenému a posléze zkvašenému v misce. Není důležité, zda je pravděpodobnější spíše první nebo druhá teorie anebo jestli je pravdivá ta, že první pivo vzniklo ve starověké pekárně, kdy někdo nechal kousek těsta v misce, který následkem tepla zkvasil. Podstatné je, že lidé o tomto nápoji, zkvašenému díky náhodě, zjistili, že má výbornou chuť a postupem času jej přivedli k dokonalosti. Než se tak stalo, uběhlo několik tisíciletí.

3.1 Pivovarnictví na českém území, počátky vzniku a vývoj do 1. poloviny 19. století

Pivo bylo, je a nejspíše i bude na českém území jedním z nejoblíbenějších a nejprodukovanějších nápojů. Od pradávna bylo uctíváno a vznikaly o něm písně i básně, které bývaly za večerů notovány při popíjení v krčmách¹.

První dochovaná zpráva o výrobě a vaření piva je sice až z roku 993, ve které je mimo jiné i zmínka o tom, že místní mniši (tj. Benediktini na Břevnově) vyráběli v klášteře pivo, tento nápoj byl ale na českém území vařen zcela jistě o mnoho dříve. Snad již keltský kmen Bójů, který se velmi dobře vyznal v zemědělství a pěstitelství, znal recept, jak pivo vyrobit. Nicméně, byli to patrně až naši slovanští předkové, kteří se na území Čech usadili o něco později a dovedli přivést během staletí zlatavý mok k dokonalosti.

---

¹ „Opilci před námi byli, za předešlých předkův pili. Náš děd, praděd sloul Nalívka, prapraděd nazván Dolívka. Naši stateční předkové, notní v bokálu rekové, pivo do sebe vlévali, málo na zem rozlévali, muži zjevně při sklenici, ženy u čepu v pivnici. Pana otce, paní matku, soused s sebou bral na fatku. Vydáři se i potomek, bude Bachusa holomek. Nepadá podál od stromu jablko, synu, věř tomu. Bryndes mládku, dej hubatku...“ Čeněk ZÍBRT, *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*. Řada statí kulturně-historických, psaných populárně pro časopis „Kvas“. Praha 1894, s. 55

Pivo bylo velmi rozšířeným nápojem již v 10. století, což dokládá zákaz jeho vaření pod trestem exkomunikace, který ustanovil biskup Vojtěch, jenž byl velice nespokojený s mravy místních lidí. Zda byl tento zákaz opravdu vydán kvůli nadměrnému pití anebo kvůli velké spotřebě obilí, které nestačilo na obživu lidí natož na vaření piva, není jisté, ovšem je pravda, že tento zákaz přežil ještě další dvě století, kdy jej teprve na opakované prosby krále Václava I. zrušil tehdejší papež Innocenc IV. V roce 1039 vydal kníže Břetislav dekreta², ve kterých mimo mnoho jiných byly vymezeny i tresty pro obyvatele, kteří by si chtěli zřídit novou krčmu nebo pro ty, kteří by falšovali pivo.³

První zmínka o pěstování chmele na našem území je dochovaná z roku 1039. Donační listina uděluje kapitule ve Staré Boleslavi desátek z chmele z dvorů v Žatci, Staré a Mladé Boleslavi. Z roku 1088 se dochovala Donační listina krále Vratislava II. pro vyšehradskou kapitolu, která je patrně první zprávou vztahující se přímo na výrobu piva. V této listině je kanovníkům kapituly vymezen desátek chmele pro vaření piva.⁴ Desátek chmele byl vybírán také od obyvatel, kteří ve výrobě tohoto nápoje našli obživu. Dokládá to listina Soběslava I., ve které stojí, že od pražských pivovarníků má být vybírán desátek chmele. Odvádění desátku se ovšem netýkalo jen pražských pivovarníků, nýbrž všech pivovarníků v českém knížectví, jak dokládá zpráva z roku 1092 a o něco mladší zpráva z roku 1100, podle kterých byl odváděn mimo jiné desátek z chmelnic u Přelouče, Chotěšovic a Litomyšle.⁵

Až do počátku 12. století se pivo vařilo velmi jednoduše. Bylo vyráběno v domácnostech a kvasilo ve velkých pivních hrncích. Známo také je, že tomuto řemeslu zpočátku dominovaly ženy. S nastávajícím rozmachem a oblibou piva, kdy se výroba přemístila z domácností do samostatných budov, tj. předchůdců dnešních pivovarů, byly ženy odsunuty na druhou kolej a tomuto řemeslu začali vévodit muži.

---

²²Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 21

³ Falšování piva nebyla žádná ojedinělá praktika. Jak uvádí Čeněk Zíbrt ve své práci „*Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*“, falšování piva nebyl žádný unikát. Již ve 14. století si posteskl mistr Pavel Židek Jiřímu z Poděbrad: „*O pivních račte věděti, že piva tak zlá nyní a vodnatá dělají, že nemocní lidé nemohú se obživiti v své žizni a mnohý nezdravý, neb příliš mnoho na var berou. Tak praví, že šestadvaceti věrtelů na var berou a prve za pana Peška brali jedné šestnácte sudů na var. I protože mnozí lidé pitím živi souvice, račte opatřiti, ať se dvoje pivo bílé vaří totiž husté (po dvou peněžích půl pinty) pro neduživé a tenké pro chudinu a pro dítky anebo jak by našli moudří.*“ Ani o několik století později se nic nezměnilo. Pivo bylo ředěné vodou, slabším pivem či do něj byly přidávány bylinné směseniny. Nic na tom nezměnily ani mnohé artikule, které byly vydávány, aby se falšování piva předešlo. Když nefalšoval sládek, falšoval šenkýř. Čeněk ZÍBRT, *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*. Řada statí kulturně-historických, psaných populárně pro časopis „Kvas“. Praha 1894, s. 4-5

⁴ Gabriela BASAŘOVÁ - Ivo HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 16

⁵ Josef STANĚK, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 76

Ve 13. století nastává velký rozvoj řemesel, mezi něž patří i pivovarnictví. Příprava sladu a vaření piva se přenáší z domácností do samostatných domů. Král Václav II. stanovil právo vařit pivo měšťanům bydlícím v královských městech uvnitř hradeb a v navazujícím předměstí. O století později již bylo stanoveno, že pivo směl vařit pouze příslušník obce, který zde vlastnil dům (v roce 1330). Monopol vaření piva si města hýčkala a prozatím se nemusela obávat, že o něj přijde, neboť šlechta považovala toto řemeslo nedůstojné k jejímu postavení. V roce 1353 byl v Brně založen první řád sladovníků a pivovarníků.⁶ Naproti tomu řád pražských sladovníků byl založen až na počátku 15. století. Členové, patřící do řádu sladovníků a pivovarníků museli dodržovat striktně pravidla společenské morálky, což se mnohdy nedařilo a často vznikaly rozbroje mezi chudými a bohatými sladovníky a pivovarníky, kteří si navzájem dělali naschvály. Cechy měly ovšem na kvalitu piva velmi pozitivní vliv, neboť mimo jiné určovaly, z kolika sladu a kolik piva může jednotlivý dům vyrobit a dohlížely také na jeho kvalitu.

Surovinám k výrobě piva se na našem území vždy dařilo, neboť zde panovaly ideální podmínky jak pro růst obilí, tak chmele.⁷ Že byl český chmel pro svou specifickou chuť velice žádaný, dokazuje i zákaz Karla IV. vyvážet jeho sazenice za hranice patrně z důvodu zisků, které z chmelnic plynuly do královské pokladny.⁸

Vaření piva bylo výdělečné a mnoho měšťanů by si rádo toto právo uzurpovalo.⁹ Také panovníci zaznamenali, jak vysoké výdělky z vaření a prodávání piva plynou a jak velké příjmy z něj mohou jít do státní pokladny, a proto byly během staletí na pivo a jeho vaření uvaleny různé poplatky a daně. Časem se proces výroby rozdělil na sladovnictví a pivovarnictví, což byla velká změna oproti dřívější výrobě, která spadala pod jednu živnost. Již ze 13. a 14. století lze nalézt mnoho zpráv o samostatných sladovnách a samostatných pivovarech. V roce 1348 bylo v Praze 287 sladovníků, ale jen 36 pivovarů.¹⁰

---

⁶ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, kniha I., Praha 1906, s. 203

⁷ Ovšem, přišly i roky, kdy byla úroda velmi malá. „*Zle bylo, když přišla nepohoda a chmel se neurodil...Bylo pivovarů mnoho a páni tudíž mívali svoje vlastní chmelnice, odkud chmel do piva brávali a odkud se zásobovali. Málo se potěšil pan Joachim z Hradce, když mu úředník zvěstoval, že chmelu bude poskrovnu, že zásob nebude, ...chmelu nic zde nebude; nebo mráz a rez všecken zkazil a ten zčernal, a nerozumím tomu, aby zde v okolních vesnicích ho měli mítí, též všecken zkažen jim jest*“. ZÍBRT Čeněk: *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*. Řada statí kulturně-historických, psaných populárně pro časopis „Kvas“. Praha, 1894, s. 78

⁸ V pozdější době se s podobným opatřením setkáváme také u dalších panovníků, např. Marie Terezie. Josef STANĚK, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 76

⁹ Vaření piva samozřejmě nebylo jen výsadou měšťanů. Také při některých klášterech byly zakládány pivovary. Výhodou piva vařeného v klášterních pivovarech bylo, že neměnily tak často majitele jako některé měšťanské pivovary a na chuti a kvalitě piva to bylo pozitivně znát.

¹⁰ Josef STANĚK, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 79

Městské domy byly postupně rozděleny na právovárečné (měly pivovar), nákladnické (měly jen sladovnu) a ostatní bez várečného práva. V mnoha městech došlo ke spojování právovárečnicků, kteří si zřizovali společné pivovary, to se ale nelíbilo nákladníkům, kteří mohli vyrábět slad, ale neměli právo k vaření piva. Spory okolo vaření piva nadále rostly, což dokládá například rok 1383, kdy král Václav IV. potvrzuje měšťanům na Novém Městě pražském, kterým bránili vařit pivo jejich sousedé ze Starého Města že „všickni usedlí obyvatelé mají právo v Novém městě vařiti a užívati pivovarů, sladoven a hvozdu.“¹¹ Jen o jedno desetiletí později král rozhodl, že vaření piva není na rozdíl od sladovnictví řemeslo, nýbrž obchod, což bylo pro právovárečnický velmi výhodné, protože díky tomu mohli vykonávat ještě další činnost, z čehož plynul dvojitý příjem. To samé potvrdil také král Vladislav v roce 1477 poté, co se znovu rozhořely spory o dvojitý řemeslo. Sladovníkům se nelíbilo, že oni nemohli vařit pivo, kdežto várečníci měli v pravomoci jak výrobu sladu, tak vaření piva. Avšak jejich požadavky vyslyšeny nebyly.

České pivo mělo velmi dobrou pověst také v jiných zemích soudě podle spisů některých evropských učenců, kteří se o tomto nápoji zmiňují. Podle Zikmunda Wintera bylo vařeno pivo dvojitě: *bílé, jež vařili z pšenice, to bylo silné a jako ležák. Druhé slulo staré, z ječmene dělané. Odvar nový, po várce starého a bílého piva pořizovaný, slul pivem mladým, říkali mu těž patoky. To bylo jakési pivo třetí. Sud patok byl málo pod polovici lacinější než-li sud piva starého.*¹² Čeněk Zíbrt cituje Münsterovu Kosmografii z roku 1554: „*Piv rozličných a velmi dobrých hojnost' v Čechách: totiž pivo bílé, velmi zdravé, kteréž člověka nerozpaluje, ale podle komplexí každého dobře živí v chladnosti. Item pivo staré. Hradecké pivo bílé mohlo před lety hamburskému vrovňáno býti. Staré pivo pražské gdánskému nemnoho aneb nic snad napřed dávalo; neb gdánské a hamburské nyní za nejlepší ve všem světě pokládají.*“¹³ Velmi oblíbeným pivem byl tzv. březňák (jinak také marec, mařec, marcové pivo), tj. pivo vařené v březnu. Již staří Čechové si na něj potrpěli a přičítali mu zvláštní moc, protože vznikalo za jarní rovnodennosti. Nějakou dobu byl pro výrobu sladu užíván i oves, který se ale neosvědčil tak jako ječmen a pšenice.

Během 14. a 15. století také šlechta pochopila, že vaření piva může být velmi výdělečné a na svých panstvích započala se zakládáním pivovarů, kde vařila často velmi

---

¹¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, kniha I. Praha 1906, s. 323

¹² tamtéž, s. 251

¹³ Čeněk ZÍBRT, *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*. Řada statí kulturně-historických, psaných populárně pro časopis „Kvas“. Praha 1894, s. 25-26

nedobré pivo, přičemž vůbec neřešila, že tím porušuje například právo mílové.¹⁴ To u měst naráželo na odpor, protože tím přicházela o svůj monopol a naopak zakázala šlechtě dovážet do měst její pivo či si zde kupovat právovárečné domy, což jim šlechta zas oplácela tak, že zakázala svým poddaným nabízet své obilí do měst. Tak vznikl v roce 1484 spor, který trval několik desetiletí a teprve v roce 1517 byl ukončen Smlouvou svatováclavskou¹⁵, ve které bylo stanoveno, že šlechta si smí vařit pivo pro svou potřebu, ale naopak jej nesmí přivážet do měst při výročních trzích. Tato smlouva celkově však spíše podporovala rozvoj pivovarů šlechtických na úkor těch městských. Pravdou také bylo, že šlechta omezení příliš nebrala na zřetel a například dál nutila poddané odebírat své pivo.

Poté, co skončila třicetiletá válka, se situace v českém pivovarnictví změnila. Řemeslná výroba piva začala postupně zanikat. V roce 1712 bylo v Čechách 1294 pivovarů, z toho 991 panských, 138 pivovarů v poddanských městech a pouze 165 v královských a horních městech. Později, po obnovení hospodářské situace, začal rozvoj obecních městských pivovarů, za což mohl hlavně Dvorský dekret, vydaný v roce 1786, který ukládal místo výroby piva v jednotlivých právovárečných domech zřizovat městské pivovary. V roce 1788 bylo definitivně zrušeno mílové právo a v téže roce byl zrušen pivní a kořalečný přímus, který zavazoval poddaného k odběru určitých výrobků. Od tohoto roku mohl poddaný odebírat pivo, od koho chtěl. Dekret rušící mílové právo měl ovšem neblahý dopad na řadu měšťanských pivovarů. Jen v pražských městech bylo před rokem 1788 164 právovárečných domů, poté jejich počet klesl na 88 a nadále se snižoval. Tato změna nastala také díky Dvorskému dekretu zmíněnému výše.¹⁶

Již během 16. století vzniká tzv. propinační právo, které nejdříve obdržela královská města. Jednalo se o povolení zřizovat v určitém místním okruhu pivovary nebo vinopalny, ve kterých bylo vyráběno pivo (či lihoviny) a poté prodáváno ve výčepech. Díky této výsadě mohli měšťané vybírat poplatky za dovážené pivo do obce. Později toto právo obdržela i vrchnost a poddanská města. Propinační právo bylo definitivně zrušeno až v roce 1869.

Až do 18. století se technologie vaření piva řídila stejnými postupy a moc se nelišila postupům dnešním. Sladovny stávaly většinou v blízkosti vodních zdrojů. Ječmen se namáčel po tři dny v dřevěném štoku, do kterého byla přiváděna voda, aby naklíčil. Poté se asi dvanáct

---

¹⁴ Že bylo právo mílové, později obvodové, které se úzce pojilo s právem várečným, stále porušováno, dokazuje například i usnesení na směnu v roce 1462, že sedláci nesmějí prodávat pivo méně než jednu míli od měst. V období sporů měšťané dokonce navštěvovali archivy, kde dohledávali stará privilegia, která jejich městům byla udělena od českých králů.

¹⁵ Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 37

¹⁶ Ladislav CHLÁDEK, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 39

hodin slad sušil na hvozdě. Hotový slad musel být chráněn před vzduchem a vlhkem, což sládkové vyřešili zakrýváním hromad sladu prostěradly či sladovým květem, který pohlcoval vlhkost.¹⁷

Slad byl vždy vyráběn s velkou péčí, protože pro konečný výsledek piva byla vždy velmi důležitá jeho vůně, barva a chuť. Mlel se na mlýnských kamenech a měl přednost před mletím obilí na mouku. Poté byl smíchán s vodou. Ve varně se následně připravovala sladina, tzv. rmutováním¹⁸. Scezování, při kterém se oddělovalo mláto od sladiny, se provádělo v nádobách z měkkého dřeva.

Chmel se původně smažil spolu s malým podílem sladiny a přidával do zbylé sladiny, čímž vznikla mladina. Mladina se musela posléze zchladit na zákvasnou teplotu mezi 6 až 8°C, což byl hlavně v létě velký problém. Do mladiny se poté přidával kvasničný zákvas, kterému byla věnována velká pozornost. Po ukončení kvašení se kvasnice sebraly, smíchaly s moukou a medem a provzdušňovaly se, aby zůstaly aktivní do příštího použití.¹⁹ Až do poloviny 19. století v Čechách dominovala svrchně kvašená piva. Byl používán zákvas, při kterém se hromadily kvasinky u hladiny. Některé kvasinky během kvašení klesly ke dnu, ty se sesbíraly a použily se posléze k speciálnímu druhu piva, spodně kvašeného. Problém svrchně kvašeného piva spočíval v tom, že pivo kvasilo stále a brzy se kazilo.

Existovalo mnoho faktorů, které se musely uhlídat, aby mělo pivo dobrou chuť. Sládek musel mít pod dohledem, aby nebylo porušené obilí, byla kvalitní voda, chmel nebyl zkažený, slad připálený, kvasnice nebyly mdlé, sudy byly vypláchnuté, byl dostatek řádného ohně apod.²⁰

V 18. století začal výrobě sladu dominovat ječmen.²¹ O to se zasloužil především sládek František O. Poupě²², který do českého pivovarnictví zavedl mnoho inovačních metod.

---

¹⁷ Gabriela BASAŘOVÁ – Ivo HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 51

¹⁸ Rmut – voda se sladkem smíšená, která se v pivovarském kotlu převažuje a odtud do stěrací kádě hází. Čeněk ZÍBRT, *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*. Řada statí kulturně-historických, psaných populárně pro časopis „Kvas“. Praha, 1894, s. 120. Citace z Jungmannova slovníku.

¹⁹ G. BASAŘOVÁ – I. HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 52

²⁰ Č. ZÍBRT, *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*, Praha 1894, s. 171.

²¹ Pivo z ječmene bylo vařeno takřka odjakživa. Například v 16. století mělo být ječmenné pivo omezeno, což nelibě nesli hlavně sladovníci. Po táhlém sporu mezi sladovníky a staršími nákladníky bylo nakonec rozhodnuto, že vaření piva zůstane nadále bez omezení. Č. ZÍBRT, *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*. Praha 1894, s. 71

²² Proslul výrokem „pšenice na koláče, oves koňům, ječmen na pivo“.

3.2 Inovační metody v českém pivovarnictví na přelomu 18. a 19. století

František Ondřej Poupě²³ byl jeden z nejslavnějších sládků českého pivovarnictví, který díky svým moderním technologickým metodám velice pozvedl české pivovarnictví. Za svého života působil v několika pivovarech, např. v Brně, ve Slaném, několik let pracoval také ve Schwarzenberských pivovarech. V Brně dokonce založil na jeho dobu zcela unikátní pivovarskou školu, kterou navštěvovali budoucí sládkové nejen z českých zemí, ale také z území Rakouska a německých států.

Poupě také hojně publikoval. Mezi jeho nejznámější práce patří například *Die Kunst des Bierbaues, Versuch einer Grundlehre der Bierbrauerei in Katechischen Form* či *Počátkové základného naučení o vaření piva*. Do doby jeho působení bylo pivo posuzováno většinou jen zrakem a chutí. Zajímavou metodou, kterou se zjišťovalo, zda je pivo dobré kvality, bylo vylití piva na dubovou lavici a usednutí na ono mokré místo v jelenicových kalhotách. Pokud se kalhoty přilepily, pivo mělo dobrou kvalitu. Poupě všechny tyto metody odmítl, protože byl velkým zastáncem jen vědecky doložitelných poznatků, které získal díky studiu cizí literatury a na základě vlastních praktických zkušeností.

Již v roce 1788 použil jako první na našem území v pivovarnictví teploměr a hustoměr. Díky jejich užívání dosáhl toho, že různé várky piva měly stále stejnou kvalitu. Přestože jejich užívání bylo logické a ryze praktické, někteří sládkové měli k této metodě nedůvěru a na novinku si těžko zvykali. Mimo jiné tento inovátor zkonstruoval zařízení pro kontrolu extraktu sladiny a mladiny, které se nazývalo pivní váha.²⁴ Poupě také velmi propagoval metodu tzv. spodního kvašení, díky kterému mělo pivo vyšší trvanlivost.

Nesmazatelnou stopu v českém pivovarnictví zanechal chemik Karel Balling²⁵. Díky němu se ve varnách začal užívat sacharometr, který přesně vyznačoval stupeň cukernatosti, a tím i obsahovou hodnotu uvařené mladinky, což představovalo obrovský pokrok v přípravě

---

²³ F. O. Poupě žil v letech 1753 až 1805.

²⁴ Gabriela BASAŘOVÁ – Ivo HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 52

²⁵ Karel Balling žil v letech 1805 až 1868. Stal se významným českým chemikem. V letech 1865/1866 byl rektorem Pražské polytechniky. Známa je Ballingova práce *Die Gärungschemie* (Kvasná chemie) z roku 1845. Rovněž přednášel na Pražské polytechnice na téma pivovarská chemie. Tyto přednášky byly zavedeny v roce 1818 na základě žádosti zemskému výboru, protože bylo zcela evidentní, že do řad (budoucích) pivovarských zaměstnanců je nutno zavést osvětu. Ovšem tyto přednášky nebyly zcela vystačující a začalo se usilovat o zavedení odborných škol, neboť rostla poptávka po kvalifikovaných zaměstnancích. Teprve v roce 1868 byla v Praze založena sladovnická škola a v roce 1869, po rozdělení techniky na českou a německou byl obor pivovarství přednášen na české technice.

piva při určování jeho stupňovitosti a kvality.²⁶ Stupňovitost se v malých obměnách používá dodnes u nás i ve světě.

Další nové práce a poznatky v oboru potravinářství a chemie na sebe nenechaly dlouho čekat. Lze zmínit například práce ředitele panství knížete Alfréda Windischgrätze, K. J. Eberta, který stejně jako jeho současník Karel Balling, uplatňoval nové biologické, chemické a mikrobiologické poznatky.²⁷ Také sládek Josef Daněk popisuje ve své práci zkušenosti se spodním kvašením, které získal v Bavorsku a stejně jako výše zmíněný sládek František O. Poupě byl jeho velkým zastáncem.²⁸

---

²⁶ Josef STANĚK, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 165

²⁷ František JÍLEK a kol. *Studie o technice v českých zemích 1800-1918 III.*, kap. Potravinářství, Národní technické muzeum, 1985, s. 97

²⁸ *tamtéž*, s. 97

4. Nástin pivovarnického průmyslu v českých zemích v 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století

Nástupem 19. století a zejména od jeho druhé poloviny nastal v oblasti českého pivovarnictví obrovský rozmach. Zatímco počátek 19. století lze považovat za vrchol vývoje ručních pivovarů, od zhruba poloviny století začala nová etapa pivovarů strojních. Malé pivovárky s nedostatečným vybavením byly nahrazeny moderně vybavenými městskými, později akciovými pivovary a z ruční, manuální výroby bylo postupně přecházeno na výrobu strojní.

Přestože mnoho pivovarů zaniklo (v roce 1850 bylo na našem území celkem 1052 pivovarů, o padesát let později už jenom 589), výstav piva nadále vzrůstal. V roce 1864 bylo na území Čech a Moravy ještě 1026 pivovarů, které ročně vystavily 3 328 000 hl piva. O pět let později bylo pivovarů o více jak třicet méně, ale celkem navařily piva více, než tomu bylo v roce 1864. Počet pivovarů nadále každým rokem klesal. Zatímco v 70. letech 19. století jich bylo na našem území ještě přes 900, na počátku 90. let 19. století zde bylo funkčních pivovarů již jen 748. Ani přelom století nic nezměnil, naopak, počet klesnul ještě rapidněji. Na druhou stranu ovšem každým rokem rostl celkový výstav. V 70. letech 19. století byla pokořena hranice 5 milionů a na přelomu století výstav vystoupal až k 9 milionům hl za rok (viz tabulka č. 1).

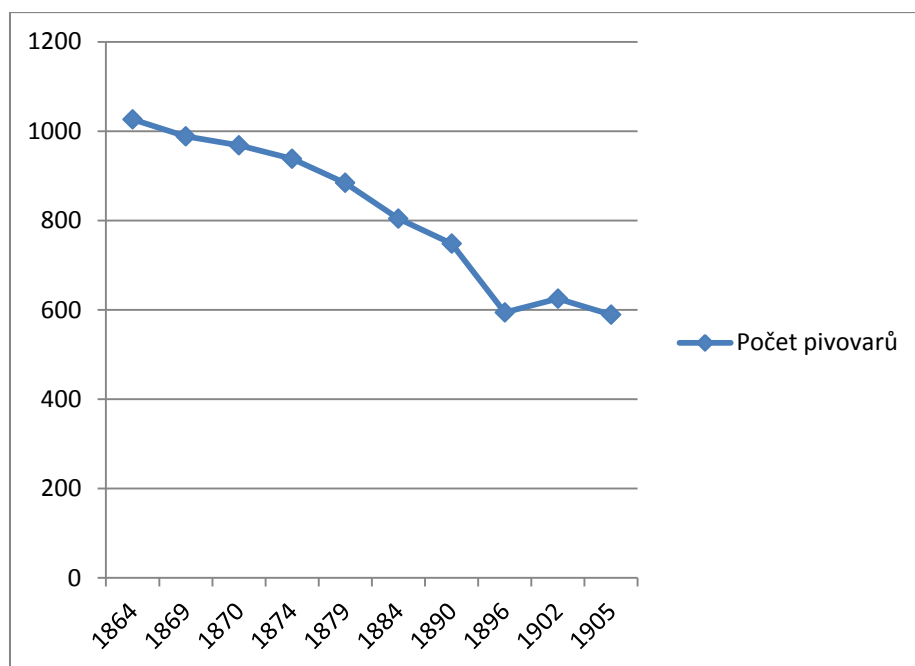
Tabulka č. 1: Výstav piva ku počtu pivovarů v Čechách a na Moravě mezi lety 1864 až 1905

Rok	Počet pivovarů	Výstav piva
1864	1026	3 328 000 hl
1869	988	3 390 000 hl
1870	968	3 788 000 hl
1874	938	5 394 000 hl
1879	884	4 656 000 hl
1884	804	5 528 000 hl
1890	748	6 116 600 hl
1896	594	9 431 700 hl
1902	625	9 157 777 hl
1905	589	9 041 230 hl

Zdroj: Josef STANĚK, *Blahoslavený sládek, Praha/Litomyšl 1998, s. 175*

V grafu č. 1 lze názorně vidět, jak klesal počet pivovarů v habsburské monarchii mezi lety 1864 – 1905. Zatímco v letech 1864 až 1890 je pokles mírný, tzn., že během pěti let, které ukazují jednotlivé body, se zmenšil počet v průměru o padesát pivovarů, rokem 1890 nastal výrazný pokles, od roku 1890 do roku 1896 se číslo změnilo ze 748 na 594, což byl propad o více než 150 pivovarů. Od roku 1896 začal počet pivovarů mírně stoupat. V roce 1902 bylo pivovarů o 31 více než v kritický rok 1896. Poté počet pivovarů opět klesal.

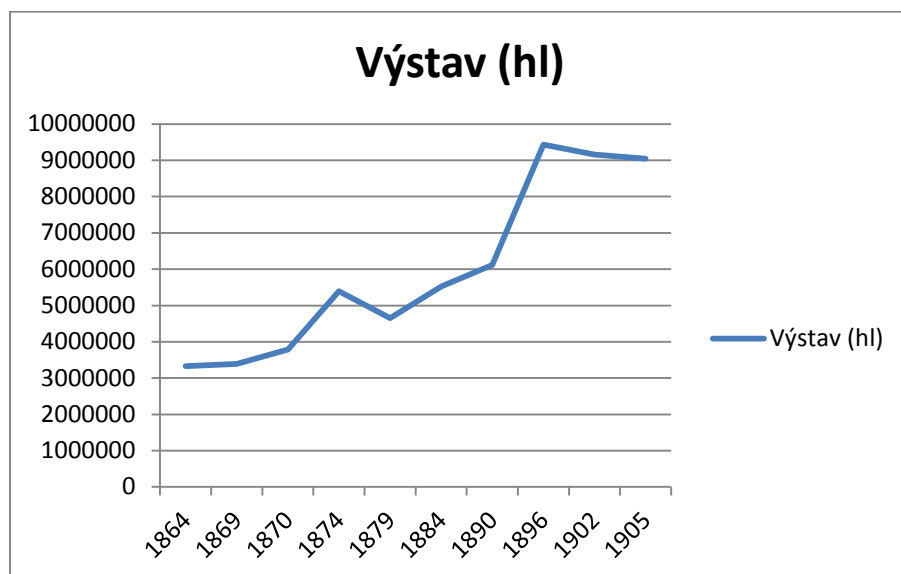
Graf č. 1: Pokles počtu pivovarů v habsburské monarchii mezi lety 1864 - 1905

Zdroj: J. Staněk, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 175

Graf č. 2 znázorňuje výstav piva na území habsburské monarchie mezi lety 1864 – 1905. Výstav strmě rostl, obrat nastal ale již v pětiletí mezi lety 1874 – 1879, kdy činil propad o více než 1,6 milionu hl. Poté výstav opět stoupal, mezi rokem 1864 – 1905 nastal rozdíl o celých 5,7 milionu hl, přestože počet pivovarů poklesl mezi těmito lety o rovných 437. Největší růst výstavu byl v letech 1890 – 1896, tomto roce opět mírně poklesnul a pokles trval až do zmíněného roku 1905.

Graf č. 2 Růst výstavu piva na území habsburské monarchie mezi lety 1864 – 1905

Zdroj: Josef STANĚK, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 175

Velký pokrok zaznamenalo v pivovarnictví také zavedení metrické soustavy, kdy byl za měrnou jednotku ustanoven jeden litr. Tato soustava plně nahradila již nevyhovující způsob měření a vážení,²⁹ na což si pivovary neustále stěžovaly. Před zavedením nové soustavy se pivo měřilo ve vědrech³⁰.

České pivo se ve světě stalo známým a jeho obliba i nadále rostla. Také o české znalosti v oblasti pivovarského a sladařského zařízení i v oblasti vaření piva, byl v zahraničí velký zájem.

Velice důležitým a naprosto převratným krokem byl celkový přechod na metodu spodního kvašení. Až do 40. let 19. století probíhalo ve většině pivovarů kvašení svrchní. Pivo kvasilo v sudech či kádích při teplotě 12 až 18 °C po dobu pěti až šesti dnů, ale jeho nevýhodou byla velmi nízká trvanlivost. Proces kvašení totiž přetrvával a pivo se rychle kazilo. Přechodem na spodní kvašení, při kterém kvasinky padají ke dnu, získalo pivo mnohem lepší chuť a vysokou trvanlivost. Tento proces ale trval o mnoho déle, což s sebou přinášelo hlavně v létě velké problémy kvůli nedostatku kapacity v pivovarech, protože mimo piva v sudech muselo být ještě počítáno s velkou zásobou ledu³¹ při chlazení.³² Pivo nejprve

²⁹ Josef STANĚK, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 175

³⁰ Vědro byla stará kubická míra, kterou se měřilo obilí. Podle dolnorakouské soustavy měř a vah se rovnalo přibližně 56,589 l. Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1988, s. 169

³¹ Zajímavá je zpráva Karla Ad. Redelna o pražských lednicích z roku 1728. Popisuje, jak se v zimě nasekají kusy ledu na Vltavě, které jsou pak narovnány do sklepů, přičemž od stropu se nechá asi polovina místa. Na led jsou posléze naskládány sudy piva. Tak se udrží celý rok v chladu, přičemž tající voda odtéká studnicí. Čeněk

kvasilo osm až deset dní při teplotě kolem 6°C a následně ještě cca čtyři týdny dokvašovalo v sudech. Tato metoda byla hlavně v počátku, kdy pivovar přešel z vrchního na spodní kvašení, hodně finančně náročná, a proto si jej mohly dovolit jen pivovary, které měly dostatečný okruh odběratelů a finance vložené do nové metody, se jim touto cestou vrátily. V zásadě se metoda spodního kvašení rozšířila teprve od 60. let 19. století³³.

Průkopníkem mezi pivovary, které vsadily na spodní kvašení, byl Měšťanský pivovar v Plzni, vystavěný v roce 1842³⁴. Již 5. října proběhla první várka za plné asistence sládky Josefa Grolla, kterého si představitelé plzeňského pivovaru vybrali díky jeho zkušenostem s metodou spodního kvašení, které nabral během svého působení v Bavorsku. Metoda spodního kvašení se velmi osvědčila a postupně na ni začaly přecházet také ostatní pivovary a pivovárky. Před polovinou 19. století používalo na našem území z celkem 1052 metodu spodního kvašení jen 17 pivovarů. Již v roce 1864 kvasilo spodně 311 pivovarů z celkového počtu 1026. O pět let později používalo metodu spodního kvašení 706 pivovarů z 998 a o dalších pět let později, v roce 1874 již z celkového počtu 918 kvasilo spodně 898 pivovarů (viz tabulka č. 2). Mezi posledními pivovary, které přešly na spodní kvašení, byl pivovar v Krupce, který metodu svrchního kvašení zrušil až v roce 1884.

Tabulka č. 2.: Přejít na spodní kvašení

Rok	Pivovarů celkem	Z celkového počtu používalo metodu spodního kvašení	Úhrn v %
1841	1052	17	1,6%
1864	1026	311	30%
1869	998	706	71%
1874	918	898	98%

Zdroj: František CHODOUNSKÝ, Pivovarství. Faksimile původního vydání z roku 1905. Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, a.s. 2005, s. 7-8

Graf č. 3 názorně zobrazuje, jak mezi lety 1841 – 1874 strmě rostl počet pivovarů, které opustily metodu svrchního kvašení a postupně přešly na metodu kvašení spodního. Zatímco u roku 1841 se sloupec zobrazující pivovary kvasící spodní metodou nevyšplhal ani

ZÍBRT, *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*, Praha 1894, s. 226. Citace ze zprávy *Das sehenswürdige Prag, Nürnberg und Prag*, 1728, s. 527, 529.

³² Proto se metoda spodního kvašení nerozšířila například ve Velké Británii nebo Irsku. V těchto zemích bylo totiž kvůli specifickým klimatickým podmínkám téměř nemožné v některých obdobích obstarat led. Naopak v německých zemích a zejména v Bavorsku jej bylo nadbytečné množství a i z tohoto důvodu se tolik rozšířila právě metoda spodního kvašení.

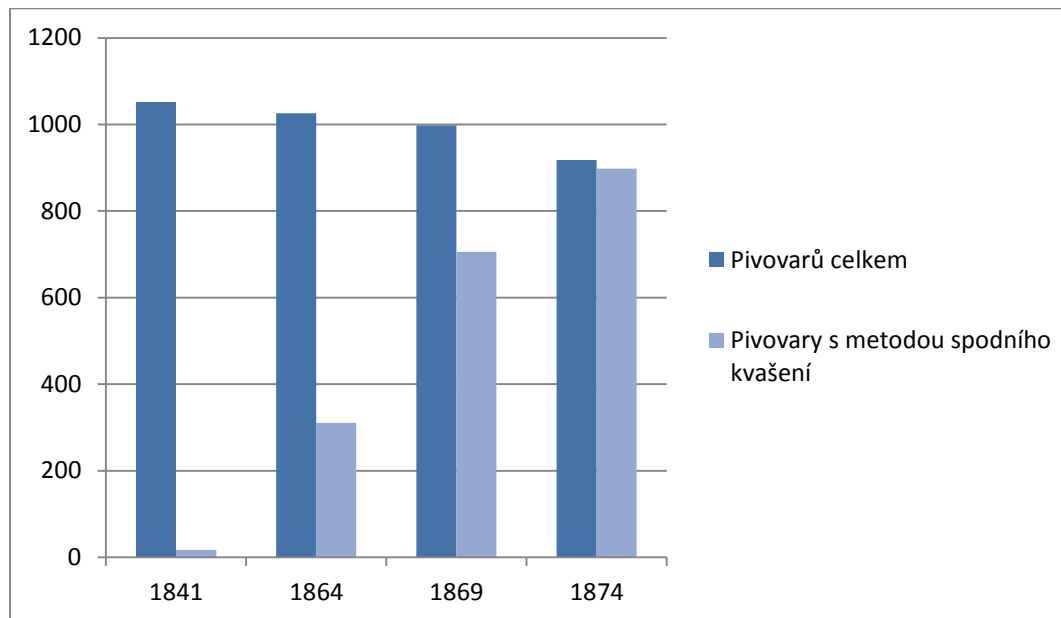
³³ Již v 1. polovině 19. století se metodou spodního kvašení vařilo pivo v pivovarech Schwarzenbergů.

³⁴ V roce 1841 z počtu 1052 v Čechách činných pivovarů, vařilo pivo metodou svrchního kvašení 938.

na první stovku, v roce 1874 se velikostně již téměř drží sloupce, ukazující znázorňující počet pivovarů.

Graf č. 3: Názorné zobrazení přechodu pivovarů na spodní kvašení

Pramen: František CHODOUNSKÝ, Pivovarství. Faksimile původního vydání z roku 1905. Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, a.s. 2005, s. 7-8

4.1. Nástin pivovarnického průmyslu v českých zemích ve 2. polovině 19. století

V industriální společnosti, kdy rostl počet městských obyvatel a postupně vzrůstala i poptávka po pivu, bylo, přestože byl již trh otevřen, bráněno vstupu nových podnikatelů, kvůli stále trvajícím propinačním právu (výrobnímu monopolu). Velké množství malých pivovarů s nedostatečným kapitálem, nedokázalo uspokojit stále vzrůstající poptávku na trhu. V roce 1848 bylo propinační právo pozměněno³⁵ a o dvacet let později, v roce 1869 bylo pak zrušeno úplně, ovšem za finanční náhradu. Vznikl tzv. propinační fond, ze kterého bylo vypláceno odškodné pivovarům s propinačním právem, které zřizováním nových pivovarů utrpěly značné ztráty. Každý nově vzniklý pivovar musel během příštích dvaceti let zaplatit do státní poklady 5 000 zlatých. Zrušením propinačního práva se do budoucna otevřely dveře vzniku akciových pivovarů.

³⁵ Za poplatek bylo možno si zakoupit licenci na zřízení pivovaru i v případě, že žadatel nepatřil mezi propinátý. Ostatní propinátý byli ovšem upřednostňováni.

Od roku 1869 se české pivovarnictví stává moderním oborem. „*Živnostenskému podnikání byla otevřena naplno stavidla. Svoboda podnikání spočívala v tom, že silnější mohl zcela svobodně a bez jakýchkoli ohledů zničit slabšího*“.³⁶ Malé pivovárky, jejichž hlavním omezením bylo technické a strojní vybavení, začaly zanikat a na první místo na trhu postupně zaujaly velké moderní strojní pivovary. V roce 1884 v mnoha malých pivovarech nebyl výstav ani 10 000 hl a například jenom akciový pivovar na Smíchově vyprodukoval víc jak desetkrát tolik. V roce 1896 dvacet pražských pivovarů vystavilo dohromady 237 972 hl piva, Smíchovský pivovar vyrobil na 403 000 hl piva.³⁷

V českých zemích rostl počet konzumentů, zvyšovala se spotřeba piva na osobu. Zatímco ještě v 1. polovině 19. století bylo pivo spíše luxusnějším zbožím, které si rozhodně nemohl dovolit každý, ve 2. polovině 19. století se stává již denně konzumovaným nápojem i v nižších středních vrstvách. Po roce 1848 stát stále zvyšuje daň z piva.

Díky zrušení propinačního práva se velmi rozšířily akciové pivovary.³⁸ Čechy neoplývaly velkým počtem velkopodnikatelů, kteří by pivovarnictví financovali ze svých prostředků. Velmi důležitým bodem se stalo zakládání občanských záložen, které mimo jiné umožňovaly také sloučit malé částky do kapitálu a z něj financovat různé podnikatelské záměry. První akciový pivovar byl založen v roce 1857 v Litoměřicích a velmi rychle začaly být zakládány akciové pivovary také v mnoha jiných městech. Do poloviny 70. let bylo založeno na 41 akciových pivovarů, mezi nimiž nutno jmenovat v roce 1869 založený Smíchovský akcionářský pivovar, ve stejném roce založený První plzeňský akciový pivovar (známý pod názvem Gambrinus) či Ringhofferův pivovar ve Velkých Popovicích³⁹.

Významným mezníkem v oblasti pivovarství se stala také spolková činnost. Cílem bylo „*zastupování průmyslu pivovarského oproti státním úřadům a orgánům a pracovati k technickému zdokonalování pivovarství*“.⁴⁰ V roce 1873 vznikl Spolek pro průmysl pivovarnický v Království českém hájící zájmy českých pivovarníků, který nesl heslo „*zabezpečování a hájení zájmů průmyslu pivovarského v každém směru*“. Měl důležitou funkci zejména coby zástupce pivovarského průmyslu v jednání se státními orgány a úřady a při šíření a osvětě o technických a technologických novinkách. Okruh jeho působnosti se

---

³⁶ Josef STANĚK, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 167

³⁷ tamtéž, s. 176

³⁸ Akciové společnosti byly v Čechách zakládány od konce 18. století a v 19. století se staly velmi moderními. Akciová společnost, vystupující jako právnická osoba, na rozdíl od ostatních společností poskytovala společníkům výhodu v tom, že ručili pouze svými akciemi a ne svým majetkem, jak bylo zavedeno u ostatních společností.

³⁹ Gabriela BASAŘOVÁ – Ivo HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 75 - 76

⁴⁰ Antonín KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 22

časem rozšířil a posléze se angažoval v různých odborných aktivitách a také v politickém dění. Až do roku 1918 byl spolek členem Ústředního svazu rakouských spolků pivovarských ve Vídni. Se vznikem Československého státu byl spolek přejmenován na Spolek pro průmysl pivovarský v Čechách a později na Spolek pro průmysl pivovarský v republice Československé. V roce 1886 vzniká Jednota k založení a vydržování ústavu pro průmysl pivovarnický v Čechách a v roce 1895 je založen Spolek moravských pivovarníků.⁴¹ Postupně se počet nově založených spolků navyšoval.

Ve 2. polovině 19. století začala velká modernizace a vznikaly první velké strojové pivovary. Nutnost modernizace strojního zařízení a technologických postupů se stále zvyšovala. *A tak vůbec zasahování strojnictví a ovšem i strojní síly význačně se stupňuje – a bylo v Čechách r. 1871 z 947 pivovarů již 51 na strojní sílu zařízení, r. 1874 přibylo 29, r. 1876 pracovalo již 101 pivovarů, dnes jest jich na 242 ze 614 v činnosti se nalézajících.*⁴² Vaření piva bylo tak stále efektivnější a jeho výstav nadále rostl.

V roce 1869 sestrojil inženýr Josef Heindl nejprve lískové, později již bubnové klimatizované sladovadlo včetně hvozdu, díky čemuž se významně zlepšila standardizace sladovacího procesu během sladovací kampaně. Již o čtyři roky později přišli na trh bratři Jan a Josef Ječmenové se žlábkovým sladovadlem a mechanickým hvozdem. Tento vynález se záhy začal používat nejenom v českých pivovarech, ale úspěch slavil i v těch evropských. Také bratři Kubelkové přišli s převratným nápadem, a sice vyrábět slad na vývoz zejména kvůli obrovskému zájmu o moravský sladovnický ječmen. Tak přestalo být zvykem, aby stály sladovny u pivovarů a namísto toho začaly být zakládány jako samostatné podniky. V roce 1864 byly založeny sladovny v Brně, Jihlavě, Hodoníně a v Bučovicích. O dvanáct let později bylo na Moravě sladoven dvanáct, v Čechách sedm a v 80. letech 19. století stoupl počet moravských sladoven na sedmdesát, v Čechách jich bylo šestnáct.⁴³ Velký úspěch zaznamenal také parní pohon, díky kterému se snižovala manuální práce, a velmi populárním a moderním se stalo parní vaření mladiny ve varnách⁴⁴, strojní chlazení⁴⁵ či mechanické (pneumatické)

---

⁴¹ Antonín KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 9

⁴² František CHODOUNSKÝ, *Pivovarství. Faksimile původního vydání z roku 1905*, Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, a.s. 2005, s. 8

⁴³ Gabriela BASAŘOVÁ – Ivo HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 73

⁴⁴ „První pokusy tzv. indirektního vyhřívání se prováděly v pivovare majitele Wanky v Praze v roce 1846. O větší rozšíření těchto typů varen do praxe se zasloužil žák prof. K.N. Ballinga Kristian Gassauer. Jeho návrh varny pro rmutování infusním postupem a vyhřívanou parou realizovala v roce 1847 firma Ringhoffer v pivovaru v Libějicích. Další varna byla instalována roku 1860 v pivovaru U Štajgrů v Praze. V roce 1871 již mělo tyto varny 51 pivovar, v roce 1876 101 pivovarů a v roce 1913 vařilo parou 124 pivovarů, které pracovaly výhradně dekokčním postupem“. G. BASAŘOVÁ – I. HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 74

sladování⁴⁶. Mezi další novinky v pivovarské výrobě lze jmenovat ventilace, čistící stroje, úpravu pūd, chmeláren, konstrukce mlýnků, vystěradla, mísidla varní zařízení, úpravu sklepních místností⁴⁷ a zejména také výrobu lahvového piva.⁴⁸ Na něj postupně přecházelo stále více pivovarů⁴⁹. V roce 1899 byl postaven první automatický stroj na výrobu pivních lahví podle patentu Owense o výkonu 3 500 kusů za hodinu. Předtím se lahve vyráběly ručně foukáním, zčásti na poloautomatických strojích.⁵⁰ Také nařízení jako například vaření piva jen z přefiltrované vody, přinesla do pivovarnictví pokrok.⁵¹ Pivo nově kvasilo v dubových kádích o obsahu 20 až 100 hl, které nahradily dříve hojně užívané kádě bukové.

I v oblasti chemie bylo dosaženo nových a pro pivovarnictví velmi užitečných poznatků. Například v konzervaci piva a boji proti kvasničním zákalům se začal používat siřičitan vápenatý. Tím se natíraly vnitřní stěny sudů, čímž se vytvořila izolační vrstva. V 70. letech 19. století byl nahrazen kyselinou salicylovou.⁵² V roce 1893 izoloval dánský chemik E. Ch. Hansen čisté kultury pivovarských kvasinek. Jeho metody izolace a pomnožování kvasnic se začaly pozvolna uplatňovat i v českém pivovarnictví.⁵³ V pivovarech bylo zaváděno používání čistých kvasničních kultur. Časem si jednotlivé pivovary vybraly určité izolované kmeny kvasinek, které si pomocí techniky udržovaly. Tyto kmeny kvasinek se podílely na typických vlastnostech piva. Pro případ, že by některý kmen zdegeneroval anebo se infikoval, byla ve Výzkumném ústavu pivovarském a sladařském v Praze založena sbírka čistých kultur. V 80. letech 19. století bylo těchto čistých kultur ve sbírce již na osmdesát.⁵⁴

---

⁴⁵ Ve 2. polovině 19. století se o vynález chladicího stroje na principu komprese amoniaku zasloužil Karl von Linde. Stroj umožnil pivovarskému průmyslu oprostit se od závislosti na přírodních teplotních podmínkách. Antonín KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Výzkumný ústav pivovarský a sladařský. Praha 2005, s. 9

⁴⁶ Pneumatické sladování proniklo až v 90. letech 19. století. Bylo založeno na tom, že do prostoru, kde se sušil slad, byl vháněn horký vzduch, čímž se velmi zkrátila doba jeho sušení.

⁴⁷ František CHODOUNSKÝ, *Pivovarství*. Faksimile původního vydání z roku 1905. Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, a.s. 2005, s. 9

⁴⁸ Průkopníky ve stáčení piva do lahví byly klášterní pivovary. Již v roce 1850 pivo stáčeli Křižovníci u Karlova mostu a nutno zmínit například i klášterní pivovar U sv. Tomáše. Josef STANĚK, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 169

⁴⁹ Pro pivovarníky byl prodej lahvového piva žádaný zisk. Ten se ale na druhou stranu nelíbil hostinským, kteří protestovali proti tomu, aby obchodníci a překupníci, jež lahvové pivo prodávali, nemohli pivo stáčet ze sudů, ze kterých se podle nich mělo stáčet pivo jen v hostincích. Odvolávali se na zákon, podle kterého měli oni jako jediní právo čepovat pivo, což jim ale nebylo moc platné a nakonec prodej lahvového piva na provoznách sami zaváděli.

⁵⁰ G. BASAŘOVÁ – I. HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 74

⁵¹ J. STANĚK, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998, s. 177

⁵² František JÍLEK a kol., *Studie o technice v českých zemích 1800-1918 IV.*, Národní technické muzeum 1985, s. 101

⁵³ Gabriela BASAŘOVÁ – Ivo HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 52

⁵⁴ tamtéž, s. 74

Od počátku 20. století byly čisté kultury pomnožovány v pivovare na Smíchově a před 1. světovou válkou bylo v českých pivovarech na dvanáct zařízení a to propagační stanice v pivovarech na Smíchově, v Braníku, v Holešovicích, v Českých Budějovicích, v Brně, v Plzni, v Chebu, v Protivíně, v Lounech, v Podmoklech, ve Velkém Březně a v Žatci.⁵⁵

Přibližně od roku 1880 převážila v Čechách výroba světlého piva. Tmavé pivo bylo sice vyráběno také, ovšem v daleko menší míře a o jeho výrobě není mnoho dostupných pramenů. Také filtrované pivo se na konci 19. století stávalo stále populárnějším a poptávka po něm se navýšila oproti poptávce po pivu nefiltrovaném. To se zpočátku českým sládkům příliš nelíbilo: „*V starých dobách, jakož i nyní, považovalo a považuje se ve všech pivovarech obezřetně řízených pivo kalné za hosta vzácného*“.⁵⁶ Filtrace piva se ale během pár následujících let stala zcela základní technologickou úpravou. Jedním z hlavních důvodů byla také jeho neprodejnost v zahraničí, bylo-li pivo nefiltrované.⁵⁷

V roce 1899 bylo vydáno nové císařské nařízení o dani z piva (přesněji, danila se uvařená mladina), přičemž pivovary, které vyrobily do 2 000 hl, měly berní slevu 15%, na pivovary, jež vyrobily mezi 2 001 a 5 000 hl za rok byla uvalena 10% sleva na dani a pivovary, které vyrobily za rok přes 5 000 hl, ale méně než 15 000 hl, měly slevu na dani 5%.

Během 19. století a zejména v jeho 2. polovině, která byla také pro pivovarský průmysl obdobím rozkvětu, prošlo pivovarnictví na našem území velkými změnami. Z řemeslné výroby se postupně přešlo na výrobu průmyslovou, začala výstavba nových pivovarů. Také nové vědecké poznatky a technologické objevy, mezi nimi obzvláště odklon od technologie svrchního kvašení a přechod většiny pivovarů na kvašení spodní, zásadně přispěly k jeho plnému rozvinutí a také díky nim se české pivovarnictví stalo celosvětově proslulým. Všechny tyto změny byly následně dovršeny nástupem 20. století.

---

⁵⁵ Antonín KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 17

⁵⁶ prohlášení sládky Witricha z Nové Paky z roku 1883. Citace viz G. BASAŘOVÁ – I. HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 75

⁵⁷ tamtéž s. 75

4.2 Nástin pivovarnického průmyslu v českých zemích na počátku a v 1. polovině 20. století

4.2.1 Pivovarnický průmysl v českých zemích na počátku 20. století

Na počátku 20. století zaujímal Rakousko-Uhersko třetí místo, co se týká výstavu piva v evropském měřítku. V jeho Předlitavské části bylo soustředěno až devadesát procent celkové výroby piva a z toho na území Království českého to bylo plných osmdesát procent. Největšího výstavu dosahoval Plzeňský měšťanský pivovar, který ročně vystavil přes 800 000 hl piva. Na druhém místě se v rámci českých zemí umístil Akciový pivovar na Smíchově, který vystavil přes 500 000 hl. Výstav ostatních jednotlivých pivovarů byl podstatně menší.⁵⁸

Na přelomu století došlo k zastavení činnosti mnoha malých pivovarů. Nemalý vliv na tom nesl konkurenční boj o odběratele mezi jednotlivými podniky⁵⁹. Pivovary uvítaly každou možnost, jak navýšit svůj výstav i za cenu tzv. nekalé soutěže. Ceny piva se lišily dle jednotlivých oblastí (nejméně stálo pivo v Praze), byly podbízené, pivo bylo v některých případech dokonce dodáváno na úvěr, což některé pivovary dovedlo až k velkému zadlužení. Aby nedošlo k úplnému ohrožení pivovarského průmyslu, založily pivovary v roce 1907 Ochranný svaz pivovarů v Království českém: „*Účelem svazu jest hájiti a chrániti společné zájmy členů vůči jakýmkoliv neoprávněným požadavkům a poskytovat přiměřenou výpomoc s vyloučením každé k zisku čelící činnosti.*“⁶⁰ Tak se české pivovary spojily a vytvořily pivovarský kartel, který měl trvat po dobu čtyř let s možností prodloužení. Díky kartelu měly pivovary své odběratele, proti čemuž se bouřili hostinští a spojenými silami spolu s pivovary, které do svazu nevstoupily, dosáhli nakonec toho, že ochranný svaz zanikl poté, co některé pivovary přestaly dodržovat jeho podmínky. Konkurenční boj tak pokračoval i nadále, přestože smlouva na ochranu odběratelů, která vznikla v roce 1907, platila až do roku 1921.

Také na počátku 20. století výstav piva výrazně stoupal.⁶¹ Soukromé pivovary (včetně šlechtických), si na trhu stále držely silnou pozici, v roce 1913 jich bylo v českých zemích 423, dobře si vedly i pivovary, jež vlastnilo právovérečné měšťanstvo, ale narůstal také počet pivovarů akciových, které se vyznačovaly velmi efektivní výrobou. V roce 1901 jich bylo

---

⁵⁸ Antonín KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 13

⁵⁹ Kvůli konkurenčnímu boji vznikaly již v minulosti ochranné známky, které využívaly pivovary jako účinné nástroje.

⁶⁰ A. KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 23

⁶¹ V roce 1911 bylo vyrobeno rekordních 13 112 710 hl piva.

v českých zemích již 43, což zastupovalo celkem 35% na českém trhu a o dvanáct let později představovaly polovinu z dvaceti největších pivovarů v zemi.

V roce 1913 vystavily soukromé pivovary nejvíce hl piva. Počet hektolitrů přesahoval hranici 5 milionů, ovšem v průměru to vycházelo „jen“ na 12 000 hl na jeden pivovar. Akciové pivovary vystavily více než 3,5 milionu hl a třetí největší kategorie co se týká výstavu piva, byly měšťanské pivovary s více než 2,5 miliony hl piva. Nejméně piva bylo uvařeno v pivovarech, jež vlastnily církevní instituce. Ty vystavily jen necelých čtvrt milionu hektolitrů, což v průměru vycházelo necelých 9 200 hl na jeden pivovar (viz tabulka č. 3).

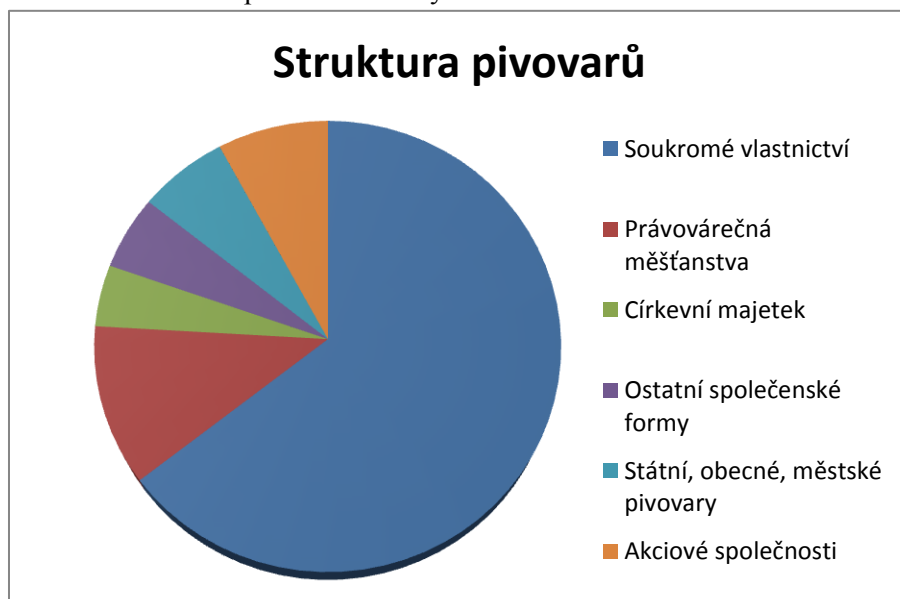
Tabulka č. 3: Výčet pivovarů v roce 1913 dle jednotlivých kategorií a jejich výstav

Majetková forma pivovarů	Počet pivovarů za jednotlivé formy	Výstav (tis. hl)
Soukromé vlastnictví	423 (229 šlechtických)	5 099,3
Právozárečná měšťanstva	75	2 531,9
Církevní majetek	29	265,7
Ostatní společenské formy	35	691,1
Státní, obecné, městské	42	419,6
Akciové společnosti	52	3 571,3
Celkem	656	12 578,9

Zdroj: *Pivovarský kalendář 1914*, roč. XIV.

Graf č. 4 názorně zobrazuje strukturu pivovarů v českých zemích v předválečném roce 1913. Největší a nejpočetnější skupinu zastaly pivovary v soukromém vlastnictví, tj. včetně pivovarů šlechtických, celkově 423. Druhou nejpočetnější skupinou (75 podniků) byly v roce 1913 pivovary v rukou právozárečného měšťanstva. Akciové pivovary zastaly třetí místo s celkem 52 pivovarů. Ostatní kategorie vlastnily méně než 50 pivovarů:

Graf č. 4: Struktura pivovarů v českých zemích v roce 1913

Zdroj: *Pivovarský kalendář 1914*, roč. XIV.

V oblasti technologického vybavení pivovarů se velmi rozšířilo chlazení pomocí trubek, ve kterých cirkulovala solanka. Ve varně se vařil slad, chlazení mladiny a varny bylo odděleno, jednoduché či čtyřnádobové varny se scezovacím korýtkem byly na parní otop, používalo se dekokční rmutování. *Chmelovar trval průměrně dvě hodiny a pro česká piva se počítalo na 1 hl mladiny 10 °S s dávkou chmele 300 – 400 g, u mladiny 12°S 550 – 600 g chmele.*⁶² Jakmile skončil chmelovar, mladina se vypustila na chladicí stoky vyráběné většinou ze železného plechu. Kolem devadesáti procent pivovarů mělo vlastní sladovnu.

Již na konci 19. století vznikaly první stroje na výrobu lahví. Konzumenti si na lahvové pivo ale zvykali pomalu a mimo to panovaly předsudky, že kvalita piva půjde stáčením do lahví dolů. Lahve byly dle nařízení ministerstva z roku 1908 uzavírány korkovou zátkou a byly vyráběny ze silného hnědého skla s obsahem jeden litr. Mytí a plnění lahví se zpočátku provádělo ručně, na počátku 20. století začal být vyráběn ruční stáčecí stroj a postupně se plnicí a posléze i čistící stroje stále více vylepšovaly.

Na počátku 20. století se pivovarům nadále velmi dařilo a výstav se neustále zvětšoval. V roce 1900 uvařilo 804 pivovarů celkem 11 989 000 hl piva, z čehož bylo exportováno do zahraničí 890 000 hl. O tom, že bylo o pivo z českých zemí velký zájem svědčí i to, že již o pět let později bylo exportováno více než jeden milion hl piva a to celkem 1 022 000 hl z celkem 11 377 000 uvařených hektolitrů. V roce 1910 zaznamenal vývoz piva malý pokles. Zatímco během pěti let se výstav vyšplhal o více než 600 000 hl, exportované

⁶² Antonín KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 17

pivo čítalo jen 1 000 000 hl. Mezi lety 1911 – 1912 dosáhnul výstav na rekordních 13 000 000 hl. Do počátku 1. světové války pak výstav klesal, ovšem pokles se netýkal vývozu piva, který naopak stále stoupal a mezi lety 1913 – 1914 dosáhnul na více než 1 100 000 hl (viz tabulka č. 4).

Tabulka č. 4: Výstav piva v českých zemích a jeho vývoz mezi lety 1900 až 1914

Hospodářské období	České země			
	Počet pivovarů	Vyrobená mladina	Vývoz piva	
		hl	hl	%
1900	804	11 968 000	890 000	7,44
1905	740	11 377 000	1 022 000	8,98
1910	694	12 413 000	1 000 000	8,06
1911/1912	683	13 113 000	1 050 000	8,01
1912/1913	672	12 799 000	1 090 000	8,52
1913/1914	648	11 325 000	1 135 000	10,02

Zdroj: A. KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 24

4.2.2 Pivovarnický průmysl v českých zemích během 1. světové války

Českému pivovarnictví se až do 1. světové války velmi dařilo, ovšem po roce 1914 nastal velký zlom.⁶³ Již během prvních měsíců válečného období poklesl výstav o 25 – 30%. Problémem byl hlavně velký nedostatek ječného sladu i ostatních surovin, odchod mnoha zaměstnanců na frontu a také demontáž pivovarského zařízení.⁶⁴ Ministerským výnosem z roku 1915 byl jednotlivým pivovarům stanoven přiděl ječmene, který nepokryl ani 25 % normální spotřeby. Pro představu, mezi lety 1912/1913 bylo pro výrobu piva potřeba asi 227 372 tun ječmene, o tři roky později, kvůli výnosu ministerstva bylo na výrobu piva přiděleno jen 50 860 tun. V roce 1917 to bylo již jen 40 000 tun ječmene a toto množství bylo ještě o polovinu zmenšeno. Během války přestalo pracovat na 122 pivovarů a výroba piva se snížila

⁶³ „Těžký otřes ve vývoji českého pivovarnictví způsobily kruté důsledky válečných let 1914 až 1918. Ztráta cizozemských odbytišť, změna hospodářské struktury a společenského řádu, reglementace hospodářství a snížení životní míry všeho obyvatelstva v následujících letech těžké hospodářské krise přivodily nenahraditelné škody československému průmyslu vůbec a pivovarskému zvláště.“ Vladimír MEJSNAR, *Československý průmysl pivovarský*, Venkov, Novina, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 28. září 1937

⁶⁴ V roce 1916 nařídila c. a k. Ústřední rekviziční komise soupis veškerého pivovarského zařízení, které bylo vyrobeno z mědi, mosazi a bronzu. Toto barevné zařízení bylo pak v továrnách roztaveno a byly z něj posléze vyráběny zbraně.

o 9 620 000 hl. Pivo bylo čepováno jen tři hodiny denně a na jednoho spotřebitele bylo vymezeno 0,5 litru. Pivo také postrádalo svou předválečnou kvalitu (kvůli nedostatku sladu byly používány náhražky jako řepa, kukuřice, proso, čiroku a dokonce i pýr) a obsahovalo velmi nízkou koncentraci původní mladiny. Ta byla povolena do 5%, ve skutečnosti bylo procento ale mnohem nižší. Rok před koncem války dosahoval výstav jen 1 703 013 hl piva, a protože nebyla stanovena spodní hranice stupňovitosti, byla některá piva dokonce vyráběná jen 2°S. Velmi také klesnul vývoz českého piva do zahraničí.

Tabulka č. 5: Výstav piva v českých zemích a jeho vývoz během 1. světové války

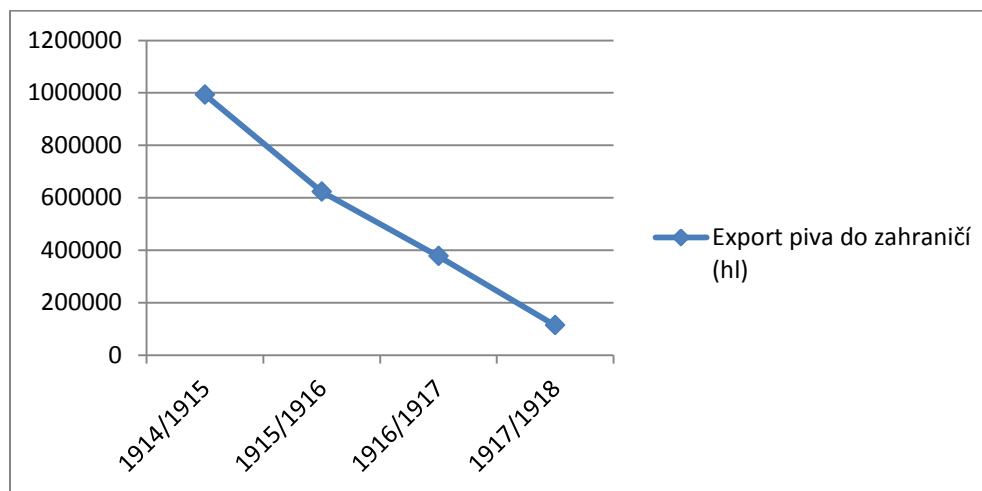
Hospodářské období	České země			
	Počet pivovarů	Vyrobená mladina	Vývoz piva	
		hl	hl	%
1914/1915	626	9 252 000	992 000	10,72
1915/1916	517	6 638 000	623 000	9,39
1916/1917	541	1 422 000	377 000	26,51
1917/1918	526	1 705 000	114 000	6,69

Zdroj: A. KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 24

Z tabulky č. 5 je patrné, že zatímco na počátku války bylo vyvezeno do zahraničí přes 900 000 hl, na konci války to bylo již jen něco málo přes 100 000. I celkový výstav piva velmi poklesnul. Oproti původním 9 000 000 hl, které byly vystaveny mezi lety 1914 – 1915, byl propad o více než 7 a půl milionu hl.

Graf č. 5 názorně zobrazuje, jak během 1. světové války postupně klesal export piva z českých zemí do zahraničí:

Graf č. 5: Zobrazení poklesu vývozu piva do zahraničí během 1. světové války

Zdroj: A. KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 24

4.2.3 Pivovarnický průmysl v českých zemích v meziválečném období

Ukončením bojů 1. světové války se v pivovarnickém průmyslu zpočátku téměř nic nezměnilo. Rozvrácené hospodářství, obrovský nedostatek surovin, nízká životní úroveň a také velké ztráty na zahraničním trhu byly důsledkem toho, že špatná poválečná situace nadále přetrvávala. Celkově se zvýšil jen počet akciových pivovarů, počet pivovarů s jinou formou vlastnictví se naopak snížil. Přestože vláda povolila dovoz sladovnického ječmene ze Slovenska, díky jehož připojení získal stát rozsáhlé ječmenářské oblasti, i tak byl pokles výroby nadále alarmující. Stejně jako za války byly využívány náhražky a pivo obsahovalo nízkou koncentraci mladiny.

Z habsburské monarchie převzala Československá republika 60% výrobního potenciálu pivovarů, což bylo 562 pivovarů většinou ve špatném stavu (z toho 14 jich bylo na Slovensku). To odpovídalo asi 12 500 000 hl roční kapacity. V následujících dvou letech nedosáhl výstav ani na 14 milionů hl (celkem 146 710 hl vyprodukovaly slovenské pivovary).

Sladoven měla republika celkem 176, z toho necelých 100, které vyráběly slad pro obchod. Nejvíce sladoven bylo provozováno na Moravě, protože v moravských oblastech bylo nejlepší klima pro pěstování kvalitního ječmene⁶⁵.

⁶⁵ G. BASAŘOVÁ – I. HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 97

V roce 1918 byla zrušena maximální povolená stupňovitost. Nejnižší povolená stupňovitost byla v roce 1919 stanovena na 4,5°S a nejvyšší možná na 6, 5°S. Období tzv. vázaného hospodářství mezi lety 1919 až 1921 mělo pomoci odstranit důsledky války. V roce 1921 vláda dokonce nařídila, aby výroba piva nepřesáhla 20% výroby z období 1911/1912. V témže roce toto nařízení zrušila, ale současně stanovila nejvyšší cenu piva, jejíž překročení bylo velmi přísně trestáno. Dne 3. března 1921 byl schválen zákon v rámci obnovy zničeného hospodářství, který mimo jiné velmi přispěl také k obnově zničených pivovarů. Plátcí výdělkové daně si díky němu mohli z jejího základu odečíst 50% stavebních nákladů, 100% nákladů na výměnu strojů a 20% na pořízení strojů nových.

Po roce 1921 se počet pivovarů snížil z 590 na 381, celkový výstav se ale zvýšil. Po roce 1923 bylo pivo vařeno s již minimálně 10 % původním extraktem mladiny, což vedlo k velkému zlepšení chuti piva a v pivovarech začala být opětovně vařena také piva speciální. Byl to důkaz toho, že československé pivovarnictví se po 1. světové válce začalo velmi pomalu navracet do původních kolejí.

Pivovary a sladovny byly modernizovány. Dřevěné kvasné kádě ve většině pivovarů byly nahrazovány káděmi z železobetonu kvůli nedostatku dřeva a na dokvašování piva byly používány železobetonové či kovové tanky. Stále se zvyšovaly požadavky na kvalitu piva, což vedlo pivovary ke zdokonalení mnoha technik. Byly používány vyrovnavače tlaku namísto ručních čerpadel, pivní filtry, izobarické stáčení piva, díky němuž byly menší ztráty oxidu uhličitého a také pro zvýšení kvality a trvanlivosti bylo zavedeno pasterizování lahvového piva⁶⁶. Zařízení a stroje se v pivovarech čistily pomocí horké vody a páry a kalcinované a krystalické sody.

Velmi důležité byly také daňové úpravy v pivovarnictví. Československá republika sice převzala císařské nařízení z roku 1899⁶⁷, ale už na jaře v roce 1920 byla základní sazba zvýšena na 3 K za 1 hektolitrový stupeň. Tato sazba byla stanovena včetně zemské dávky. 11. září 1920 bylo schváleno zvýšení daně na 30 K z předchozích 11 z jednoho hl piva (pro malé pivovary byla stanovena sleva 5, 10, 15 a 20 % dle jejich výstavu). S platností od 1. ledna 1921 byla stanovena tzv. nápojová daň, která během následujících let velmi vzrostla přímo úměrně stupňovitosti piva (viz tabulka č. 6).

---

⁶⁶ Tuto metodu používaly hlavně pivovary, které vyvážely pro export.

⁶⁷ Pivo bylo daněno tzv. daní výrobní, kdy byla zdaňována vyrobená mladina.

Tabulka č. 6: Nápojová daň uvržená na jednotlivé druhy piva mezi lety 1921 - 1937

Nápojová daň			
Rok	Druh piva	Daň dříve	Nově zavedená daň (včetně zemské dávky)
1. 1. 1921	Světlé výčepní 5°	15 K	30 K
	Ležák 8°	24 K	40 K
	Vícestepňové pivo nad 12°	36 K	60 K
1. 12. 1921	Světlé výčepní 8°	---	32 K
	Ležák 10°	---	44 K
	Vícestepňové pivo nad 12°	---	60 K
1923	Světlé výčepní 10°	---	32 K
	Ležák 10°- 12°	44 K	44 K
	Vícestepňové pivo nad 12°	60 K	60 K
1930 ⁶⁸	Světlé výčepní 10°	32 K	46 K
	Ležák 10°12°	44 K	60 K
	Vícestepňové pivo nad 12°	60 K	80 K
1937	Světlé výčepní 10°	46 K	56 K
	Ležák 10°12°	60 K	70 K
	Vícestepňové pivo nad 12°	80 K	90 K

Zdroj: A. KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 58–60

Dne 21. prosince 1923 byla zavedena daň obratová, kterou stanovil „Zákon o dani z obratu a dani přepychové“. O deset let později byla tato daň paušalizována, stanovena přírážka 5 K za jeden hektolitr, v roce 1934 byla zmírněna na 4 K/1 hl a o čtyři roky později, v roce 1938, daň znovu vzrostla a to včetně kartelového poplatku. V roce 1930 bylo na pivo zavedeno clo. Na dani z piva zaplatily české země největší část, protože na jejich území bylo vyprodukováno největší množství piva.⁶⁹

Také cena piva byla regulována vládou. V roce 1921 stanovila vláda nejvyšší ceny piva a to: za minimálně 5° pivo 154 K/hl, za 8° ležák 223 K/hl a cena plzeňského piva byla stanovena na 241 K/hl. Stupňovitost piva během následujících let rostla tak, jak se zlepšovalo československé hospodářství. Již o tři roky později, v roce 1924 byla cena piva stanovena

⁶⁸ V roce 1930 byla zavedena samostatná daň z piva, tzn., že na pivo již nebyla uvalena daň nápojová. Pro většinu pivovarů ovšem výhodnější nebyla. Přinesla užitek jen malým pivovarům, protože z jejího výnosu dostaly od ministerstva financí dotace 6 000 000 K.

⁶⁹ V roce 1936 byl celkový výnos daně 327,5 milionu Kč. Z toho bylo v Čechách zapláceno na 252,3 milionu Kč a na Moravě 62,3 milionu Kč. Na Slovensku „jen“ 11,7 milionu Kč a na Podkarpatské Rusi 1,1 milionu Kč.

takto: výčepní pivo 9-10° stálo 154 K/hl, cena 12° ležáku byla 178 K/hl, plzeňské pivo 9-10° bylo stanoveno na 200 K/hl a 12° plzeňské pivo na 230 K/hl. Později, v období od roku 1925 do roku 1938 nejvyšší ceny za pivo stanoveny již nebyly, proto se prodávalo za tržní cenu.⁷⁰

Pro československé pivovarství byla velmi důležitá spolková činnost. Spolek pro průmysl pivovarský v Království českém, jenž byl dlouhodobým členem Ústředního svazu rakouských spolků pivovarských ve Vídni, kde zastupoval zájmy českého pivovarství, byl po roce 1918 přejmenován na Spolek průmyslový v republice Československé. V roce 1925 pak vznikl Ústřední svaz československých pivovarů, který měl zastupovat před vládou, úřady a dalšími organizacemi společné zájmy pivovarů. Do tohoto svazu patřily také další pivovarské spolky, jako byly např. Ochranný svaz pivovarů v Čechách, Ochranný svaz českomoravských pivovarů, spol. s.r.o. a další. Jejich snaha o výhodné podmínky pro československé pivovary, které ohrožovalo mnoho rizikových faktorů, jako byl růst nákladů, důsledky hospodářské krize či konkurence, vyústily nakonec ke vzniku Kontingentní smlouvy v roce 1935. Ta stanovovala každému pivovaru množství piva, které mohl vystavit do tuzemska. Každý pivovar⁷¹, který tento „kontingent“ překročil, musel za každý hektolitr navíc zaplatit 10 K, které šly ve prospěch pivovarů, které na svůj kontingent nedosáhly, a 2.50 K dostal Ústřední svaz československých pivovarů, který částku ještě posléze rozdělil. Kontingentní smlouva byla naplánována na šest let, tj. do roku 1941

Export piva po 1. světové válce velmi poklesnul. Zatímco před válkou bylo vyváženo asi 1 200 000 hl, v roce 1918 nedosahoval export ani 20 % toho předválečného. Nebyl to jen důsledek poválečného hospodářství, přispěl tomu i rozpad rakousko-uherské monarchie a vznik nástupnických států. Některé nově vzniklé státy také zaváděly na dovoz piva vysoká cla. Pět let po válce, v roce 1923, tak vyváželo pivo z českých zemí do zahraničí jen osm pivovarů (mezi nimi oba plzeňské a českobudějovické pivovary). Jejich počet během následujících let vzrostl na 38, aby pak ve 30. letech důsledkem krize opět klesl na pouhých osmnáct. Nejvíce piva bylo vyváženo do Evropy (v roce 1929 export činil cca 258 487 hl), nejméně do Ameriky (cca 2 707 hl)⁷². V letech 1920 až 1938 bylo do zahraničí vyvezeno cca 2 823 203 hl, nejslabším obdobím byl rok 1923, kdy vývoz nedosáhl ani na 40 000 hl.⁷³

V období mezi lety 1918-1928 československé pivovary vystavily celkem 78 930 000 hl piva.⁷⁴ Pro československé pivovarství v období mezi dvěma světovými válkami byla

---

⁷⁰ Antonín KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 60

⁷¹ týkalo se jen sdružených pivovarů

⁷² A. KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 47

⁷³ tamtéž, s. 48

⁷⁴ KVAS 1928, roč. LVI

charakteristická plynulá koncentrace výroby do větších pivovarů a bylo zastaveno celkem 174 pivovarů.⁷⁵

Nejvíce piva vystavily československé pivovary v období mezi lety 1926 -1929. Zrychlil se dlouhodobý proces intenzifikace výroby a růstu produktivity práce.⁷⁶ V roce 1929 bylo vystaveno cca 11 600 000 hl piva. „Na výrobu tohoto množství piva spotřebovaly pivovary 25.000 vagonů ječmene a 70.000 centů po 50 kg chmele. Poněvadž obě hlavní suroviny pivovarské, ječmen a chmel, dodává našemu pivovarskému průmyslu výhradně čsl. zemědělství, vyplývá z těchto suchých dat hospodářský výsledek, že československé zemědělství v tomto roce stržilo za ječmen, dodaný pivovarům, při ceně cca 15.000 Kč za jeden vagon, okrouhle 372,000.000 Kč a za chmel, počítáno asi 1.000 Kč za jeden cent, přibližně 70,000.000 Kč.“⁷⁷

Světová hospodářská krize, která vypukla na počátku 30. let, velmi citelně dopadla také na československý pivovarský průmysl. Pokles výroby piva činil závratných 35 %. Výrobní kapacita spadla v roce 1930 na pouhých 66 % a o šest let později, v roce 1936, to bylo již jen 44 %.⁷⁸ Obrat nastal teprve v roce 1937, kdy již za první pololetí stoupl výstav piva o 7 % oproti předchozím krizovým rokům a vývoz piva stoupl dokonce o 22 % oproti roku 1936 a celkově o 35 % oproti roku 1935.

Tabulka č. 7: Počet pivovarů v Československu a jejich výstav mezi lety 1927 - 1935

Rok	Počet činných pivovarů	Vystaveno piva (tis.)
1927	491	9,997.2
1928	472	11,060.7
1929	456	11,610.7
1930	446	11,417
1931	439	10,376.7
1932	430	9,555.7
1933	421	7,951.5
1934	412	7,996.4
1935	408	7,744.4

⁷⁵ Gabriela BASAŘOVÁ – Ivo HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 80

⁷⁶ Václav PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1922*, 1. díl, Brno 2004, s. 165

⁷⁷ Vladimír MEJSNAR, *Československý průmysl pivovarský*, Venkov, Novina, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 28. září 1937

⁷⁸ „Jednoroční ztráta odbytu ječmene v československých pivovarech znamená plochu sklizně ječmene větší než celá Haná a ztráta odbytu chmele představuje téměř celou výrobní chmelařskou oblast roudnickou a úštěckou.“, tamtéž

1936	389	7,556.9
------	-----	---------

Zdroj: Hospodářská tiseň a pivovarství, Venkov, Novina, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 28. 9. 1937

Z uvedené tabulky vidíme, že i když počet pivovarů postupně každým rokem klesal, výstav piva stoupal od roku 1927, přičemž vrcholným rokem byl rok 1929, kdy bylo vystaveno rekordních 11 610 000 hl piva. Následkem krize ale výstav opětovně poklesnul. V roce 1937 bylo činných pivovarů jen 382, během deseti let tak počet pivovarů klesnul o celých 20 %.

Největší výstav z 389 činných pivovarů v roce 1936 v Československu měl pivovar na Smíchově s výstavem 712 000 hl piva. Pivovar s druhým největším výstavem byl Měšťanský pivovar v Plzni s celkovými 475 000 hl piva. Naopak nejmenší výstav měl v roce 1936 pivovar v Cerhenicích, který vystavil jen 111 hl piva.⁷⁹

Opětovné zlepšení pivovarského průmyslu po období světové hospodářské krize působilo optimisticky a počítalo se i s budoucím rostoucím výstavem. Začátek 2. světové války ale tyto naděje zničil a československý pivovarský průmysl na dalších šest let stagnoval.

4.2.4 Pivovarnický průmysl v českých zemích v období 2. světové války

V roce 1938 se začala nad Evropou zatahovat válečná mračna. Politika appeasementu, kterou uplatňovali přední evropští politici, jenž se chtěli vyhnout dalšímu celosvětovému válečnému konfliktu, zapříčinila, že Československý stát přišel na základě Mnichovského diktátu o svá pohraniční území sousedící s Německem (Sudety)⁸⁰ a tím ztratil celkově 41 098 km², 4 879 000 obyvatel a československý průmysl přišel celkem o 121 pivovarů, 29,4% výsevní plochy ječmene a 58,8% chmelařských obcí⁸¹. 15., respektive 16. března 1939 skončila éra 2. republiky a vznikl Protektorát Čechy a Morava. Téměř ihned bylo vydáno vládní nařízení, které změnilo zákon o dani z piva. Na pivo výčepní byla nyní uvalena daň 56 K/hl, na ležák to bylo 70K/hl a za piva speciální se platila daň 90 K/hl.

⁷⁹ Pro porovnání: při průměrné spotřebě 17 kg sladu a 35 dkg chmele na výrobu 1 hl piva, bylo v roce 1936 při výstavu 7.5 milionu hl piva spotřebováno 12.847 vagonů sladu (přičemž na výrobu sladu bylo spotřebováno cca 17.000 vagonů ječmene) a cca 256 vagonů chmele.

⁸⁰ 1. října 1938 byly na území Sudet zavedeny říšským komisařem nové ceny piva – za 1 hektolitr výčepního piva byla stanovena cena 23,50 M, 1 hektolitr ležáku stál 28,50 M a 1 hektolitr speciálního piva stál 35,50 M.

⁸¹ To představovalo asi 382 025 tun ječmene a 7 500 tun chmele

V rámci různých opatření a omezení, týkající se pivovarského průmyslu, která byla zavedena, bylo kromě zavedení němčiny jako úředního jazyka, zakázáno zveřejňovat statistická data o výrobě⁸², používat láhve s pákovým zavíráním a také láhve, které měly obsah přes jeden litr. Pivní láhve byly prohlášeny za neprodejný majetek pivovarů, protože kvůli okupaci skláren nastal nedostatek lahví pro stáčení a byla pro ně stanovena jednotná záloha, za litrovou láhev to byly 2 K a za půllitrovou láhev 1.50 K. Problém nastal také po okupaci uhelných dolů, která vyvolala nedostatek paliva.

V roce 1939 zanikl Spolek pro průmysl pivovarský, protože veškerá společenská činnost českých organizací byla zakázána. Kontingentní smlouva, která měla skončit až v roce 1941, byla zrušena protektorátní vládou o dva roky dříve, tedy v roce 1939. Ústřední svaz pivovarů ale pracoval na nové podobě smlouvy, kterou podepsalo celkem 218 z celkem 234 činných pivovarů na území Protektorátu Čechy a Morava a měla být schválena 9. června. V roce 1940 vznikla Hospodářská skupina průmyslu pivovarského a téhož roku bylo vydáno vládní nařízení, jež upravovalo podmínky pro pivovarskou výrobu včetně zpracování chmele a sladu. Byl proto zřízen Českomoravský svaz pro chmel, slad a pivo⁸³, do kterého automaticky patřily všechny sladovny, pivovary, podniky obchodující s chmelem, sladem a pivem a členy se stali také všichni pěstitelé chmele. Jeho vyhlášky a rozhodnutí měly právní povahu. V témže roce vydal svaz vyhlášku, která upravovala soutěž pivovarů a zároveň zvětšovala ochranu odběratelů. Pokud chtěly pivovary vyměnit odběratele, musely nejprve nahlásit změnu Českomoravskému svazu.

Na počátku války byla také zavedena 20% válečná přírážka, kterou vybíral a odváděl pivovar. V prosinci 1939 byla nařízena nejvyšší povolená stupňovitost piva, a sice 8,7 – 9,3 °S, pro ležáky byla schválena stupňovitost 10,7 – 11,3 °S. Od 1. ledna 1942 byla maximální stupňovitost ještě snížena a to na 5,8 – 6,2 °S s tím, že silnější pivo, které měly pivovary v zásobě, muselo být zředěno slabším pivem tak, aby bylo dosaženo nové maximální stupňovitosti. Doporučené ředění bylo 4:3 (mladina: voda) při využívání tzv. „kmenových várek“⁸⁴. Kmenové várky využívalo na území protektorátu celkem 110 pivovarů. V roce 1943 byla maximální stupňovitost piva snížena znovu a to na 4 °S, piva vyráběná v Plzni měla povolenou stupňovitost 5 °S, o rok později povolená stupňovitost poklesla na 3,2 – 3,7 °S. Za snižování stupňovitosti mohl obrovský nedostatek obilovin v důsledku toho také snižování

---

⁸² Kvůli zákazu zveřejňování statistických dat chybí hodně údajů, které se v mnoha případech dopočítávaly zpětně, a nelze se o ně plně opírat.

⁸³ Od roku 1941 znám pod názvem Pivosvaz.

⁸⁴ Kmenové várky = vaření piva a poté jeho ředění vodou.

počtu sladoven. Zatímco mezi lety 1938/1939 bylo u nás činných ještě 242 pivovarských a 58 vývozních sladoven, v roce 1944 bylo v provozu sladoven jen 12. Všechny pivovary s ročním výstavem nad 3 000 hl musely také nově lisovat a sušit odpadové kvasnice.

V roce 1942 bylo nuceně zastaveno 75 pivovarů, což bylo celkem 32,9 % válečného pivovarnictví a pivovarnický průmysl byl celkově ve velmi špatném stavu. Během 2. světové války pivovarský průmysl spíše stagnoval.

Tabulka č. 8: Výstav piva v Protektorátu Čechy a Morava za 2. světové války

Rok	Výstav celkem	Počet činných pivovarů
1939	6 634 373 hl	231
1940	5 989 231 hl	228
1941	6 247 661 hl	228
1942	6 272 931 hl	228
1943	5 748 347 hl	153
1944	5 585 450 hl	145

Zdroj: A. KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 74

Z tabulky č. 8 je zřejmé, že nejvíce piva vystavily pivovary v roce 1939, tedy celkem 6 634 373 hl. V letech 1941 – 1942 roční výstav opět překročil hranici 6 milionů oproti roku 1940, kdy na tuto hranici nedosáhl. V roce 1943 roční výstav poklesnul na 5,7 milionu, ale zároveň byl i snížen počet pivovarů, tzn., že jednotlivé pivovary svůj výstav spíše navýšily. O uzavírání jednotlivých pivovarů se zapříčinilo tzv. *pročesávání živností*, které proběhlo na jaře roku 1942.⁸⁵ V roce 1944 pak výstav poklesl znovu a to na 5,6 milionu, během roku byl ale počet pivovarů opět snížen. Za 2. světové války byla výroba zastavena ve více než 40 % pivovarů.

4.2.5 Pivovarský průmysl v českých zemích mezi lety 1945 až 1948

2. světová válka napáchala na československém pivovarnictví obrovské škody. Plzeňské pivovary Prazdroj a Gambrinus byly během války bombardovány stejně jako pivovary v Chebu, Ostravě a Opavě. Vyhořelo několik sladoven, chyběl jak stavební materiál, tak kvalitní dřevo a železo, strojní zařízení pivovarů bylo značně poškozeno.

⁸⁵ Václav PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1922, 1. díl*, Brno 2004, s. 468

Kvůli velkému nedostatku surovin pro výrobu piva musela být zachována nízká válečná stupňovitost až do roku 1946. V Československé republice se tak po 2. světové válce mohla vyrábět jen piva s koncentrací původní mladiny mezi 6,5°S – 7°S a v roce 1947 byla tato hranice ještě snížena na 4,6°S – 5°S, u ležáků to bylo 5,6 – 6 °S. Vývoz piva byl během prvních let po skončení 2. světové války zanedbatelný. V roce 1946 bylo exportováno jen 6 000 hl. Počet sladoven stoupl na 159 v roce 1946, o dva roky později na 172.

Během roku 1945 došlo v pivovarském průmyslu k velkým změnám díky dekretům, jež vydal prezident Beneš. Byly to zejména tyto tři: 1) *Dekret z 19. 5. 1945 o národní správě majetku národnostně nepřátelských osob.* 2) *Dekret z 21. 6. 1945 o konfiskaci a rozdělení pozemkového majetku národnostně nepřátelských osob.* 3) *Dekret z 24. 10. 1945 o znárodnění dolů a klíčového průmyslu, bank, pojišťoven a potravinářského průmyslu.* Dle těchto dekretů byly pivovary rozděleny do tří kategorií:

1) Pivovary jejichž vlastníci byli osoby národnostně nepřátelské. Novým majitelem těchto pivovarů se stal stát pod záštitou ministerstva zemědělství. Bylo to celkem 31 podniků, jež byly rozděleny na tři vrchní správy státních pivovarů a jednu správu samostatnou.

a) Vrchní správa státních pivovarů v Benešově (Benešov, Bělá nad Radbuzou, Dolní Kralovice, Golčův Jeníkov, Jindřichův Hradec, Kácov nad Sázavou, Kout na Šumavě, Kyjov, Studená na Moravě, Tupadly, Votice.

b) Vrchní správa státních pivovarů v Buštěhradě: Bezděkov, Buštěhrad, Hořovice, Chodová Planá, Jeneč, Křivoklát, Merklín, Olovnice, Petrohrad, Plasy, Zámecká sladovna v Brandýse, technický dozor nad sladovnou v Měcholupech.

c) Vrchní správa státních pivovarů ve Svijanech: Česká Kamenice, Česká Skalice, Dymokury, Choceň, Lanškroun, Nasavrky, Svijany, Smiřice.

d) Správa státního pivovaru v Krušovicích.⁸⁶

2) Pivovary s výstavem nad 150 000 hl v roce 1937, ze kterých byly následovně vytvořeny národní podniky (viz tabulka č. 9).

---

⁸⁶ Gabriela BASAŘOVÁ – Ivo HLAVÁČEK, *České pivo*, Pacov 1999, s. 86

Tabulka č. 9: Znárodněné pivovary po roce 1946, které v roce 1937 vystavily nad 150 000 hl

Plzeňské pivovary, n.p. Plzeň
Smíchovský pivovar Staropramen, n.p. Praha
Velkopopovický pivovar, n.p. Velké Popovice
Českobudějovický pivovar, n.p. České Budějovice
Starobrněnský pivovar a sladovna, n.p. Brno
Rakovnický pivovar a sladovna, n.p. Rakovník

Zdroj: A. KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 79-80

V roce 1946 vláda zřídila celostátní ústřední orgán s názvem Československé pivovary, n. p., do kterého byly všechny tyto znárodněné pivovary sdruženy.⁸⁷ O rok později do tohoto sdružení přibylo deset dalších pivovarů vyhláškou ministra výživy z 30. 10. 1947.

3) Schwarzenberské pivovary. Na ně byla potvrzena národní správa, ustanovená již dříve Národním výborem v Českých Budějovicích.

V roce 1946 bylo v Československé republice 269 činných pivovarů. Z toho v Čechách 221, na Moravě a ve Slezsku 48. Nejvyšší počet (82) zahrnovaly pivovary soukromé, které tvořily celkem 30,48% všech pivovarů (jejich orientační podíl na celkovém výstavu piva byl ale jen 11 %), nejnižší pak národní podniky, které zastávaly 2,23 %. Národní podniky, přestože jich bylo jen šest, ovšem zastávaly největší orientační podíl na celkovém výstavu piva – přes 30 % (viz tabulka č. 10).

Tabulka č. 10: Pivovary v Československé republice dle majetkové struktury v roce 1946

Vlastnický stav pivovarů	Pivovary		Orientační podíl na celkovém výstavu piva
	Počet	%	%
Akciové společnosti	41	15,42	25,78
Právovárečná měšťanstva	47	17,47	14,18
Družstva a jiné společnosti	20	7,44	4,64
Národní podniky	6	2,23	30,52

⁸⁷ tamtéž, s. 86

Církevní pivovary	12	4,46	1,63
Soukromé pivovary	82	30,48	11,04
Obecní, městské, státní	61	22,68	12,21
Celkem	269	100	100

Zdroj: A. KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 82

Počet pivovarů každým rokem klesal, v roce 1947 bylo činných podniků jen 230 a rok později, v roce 1948 227.

V roce 1946 bylo odstraněno zdaňování piva podle protektorátních pravidel a nově bylo zavedeno zdanění formou nepřímé daně, což bylo 116 Kčs/1 hl u piv výčepních, 144 Kčs/1 hl u ležáků a 184 Kčs/1 hl u speciálních piv.

Svaz pro chmel, slad a pivo, který vznikl již během 2. světové války, nadále fungoval jako veřejnoprávní instituce, jež rozhodovala o úpravách výroby, zpracování chmele, sladu a piva. Mezi jeho další cíl patřilo také zásobování obyvatelstva. Důležitou organizací se stala Hospodářská skupina pivovarského a sladařského průmyslu Ústředního svazu čs. průmyslu, která byla v rámci vnitřní struktury rozdělena na Odbornou skupinu průmyslu pivovarského a na Odbornou skupinu průmyslu sladařského. V Praze vzniklo Pivovarské nakladatelství, s.r.o., které vydávalo mimo jiné také odborný časopis Kvas.

Nová etapa znárodnování nastala dne 28. dubna 1948, zákonem č. 115/1948 Sb. o znárodnění dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků tohoto oboru, kvůli čemuž byly znárodněny také pivovarské a sladařské podniky. Dne 3. července vydala ministryně výživy vyhlášku, která zpětně od 1. ledna 1948 rozšířila znárodnění na dalších 77 pivovarů a 10 sladoven⁸⁸.

Rokem 1948 tedy nastalo období znárodnování podniků, které trvalo dalších dlouhých čtyřicet let a jež nepřímo navazovalo na rok 1945, kdy začala první etapa znárodnování díky dekretům prezidenta Edvarda Beneše. Během roku 1948 byla vytvořena celostátní organizace znárodněného pivovarsko-sladařského průmyslu v českých zemích. *Z celkového počtu 223 pivovarů v Čechách a na Moravě bylo v této fázi do národních podniků začleněno celkem 120 pivovarů, dalších 70 pivovarů zatím zůstalo státních (32), komunálních (31) nebo družstevních (7) a u zbývajících 39 se prověřovaly otázky způsobu jejich dalšího zachování, či možnosti jejich zastavení.*⁸⁹ Národní podniky tak zcela ovládly trh.

⁸⁸ Antonín KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 81

⁸⁹ tamtéž, s. 81

5. Nástin historického vývoje města Benešov (se zaměřením na jeho ekonomické aspekty)

5.1 Nástin historie města Benešov od počátku jeho založení do 1. poloviny 20. století

Benešov je město s necelými sedmnácti tisíci obyvateli ležící čtyřicet kilometrů jihovýchodně od Prahy. Přesné datum založení tohoto dříve okresního města není známo. Podle některých ne zcela jasných odhadů spadají počátky Benešova do jedenáctého století, kdy se na jeho území rozkládaly ještě husté lesy. Benešovský kraj začal být osidlován patrně během 11. a 12. století, což dokládají i archeologické nálezy šperků (tzv. záušnic) a nádob. Tou dobou patřil pod vládu Přemyslovců, i kronikář Kosmas se ve svém díle zmiňuje o knížecím hradišti Lštění.⁹⁰

Jméno zakladatele Beneš (nebo Beneda či Benedikt) je pojeno s více osobami. Dnes již není možno prokázat, zda byl tento Beneš opravdu tím, kdo měl zásluhu na položení pomyslného základního kamene budoucího města Benešov. Počátky Benešova byly pravděpodobně podobné počátkům tehdy nově zakládaných sídlišť. Nejprve byl vybudován vladycký dvorec a kolem něho pár chýší. Tento vladycký dvorec byl vystavěn i s kamenným kostelíkem (údajně vysvěceným roku 1070) patrně na místě, kde dnes stojí čtvrť Na Karlově⁹¹.

Protože sídliště stálo na stezce Praha – Rakousy, budoucí frekventované linecké trase, brzy vzniklo na jihovýchod od dvorce tržiště jako základ nového osídlení, střediska výroby řemeslné a obchodu⁹². Patrně ve 13. století pak byla založena osada městského typu, kde se velmi dařilo řemeslníkům, kteří sem přicházeli za prací. Brzy získalo město také tržní právo. V polovině 13. století, v roce 1247 (podle kroniky tzv. Beneše z Minority), začal být na pomezí mezi starou a novou osadou budován minoritský klášter, jež nechal založit staroboleslavský probošt Tobiáš z Bechyně. Ten se také zasloužil o přestavbu původního kamenného kostelíka v gotický chrám v polovině 13. století a asi o dvě desetiletí později nechal položit základy hradu Konopiště⁹³.

---

⁹⁰ Obec Lštění leží přibližně 10 km od města Benešov.

⁹¹ Jiří TYWONIAK a kol., *Benešov*, Benešov 1970, nestr.

⁹² Jiří TYWONIAK, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1993, s. 4

⁹³ Rod Benešoviců se významněji objevuje v listinách až od 13. století. Jeho členové zaujímali významné posty jako nejvyšší purkrabí, nejvyšší hofmistr, nejvyšší maršálek, nejvyšší sudí, podkomoří a purkrabí Pražského hradu⁹³. Jedním z nejvýznamnějších členů rodu Benešoviců byl patrně Tobiáš z Benešova (z Bechyně), pozdější pražský biskup a vůdčí politická osobnost v českých zemích. K založení hradu Konopiště došlo patrně v rámci bezpečnostních opatření. Tobiáš z Bechyně hájil po smrti Přemysla Otakara II. zájmy jeho syna a nástupce

V roce 1294 zasáhl Benešov rozsáhlý požár, který velmi poničil celé město i s klášteřem. O jeho obnovu se zasloužil Milota z Dědic, mladší bratr a nástupce Tobiáše z Bechyně. V době vlády Karla IV. byl vystavěn chrám Nanebevzetí Panny Marie, jenž spolu s klášterním komplexem řádu minoritů dominoval vzkvétajícímu městečku. Ve 14. století se Benešov stal sídlem děkanátu, čímž vzrostl jeho význam⁹⁴. Od roku 1311 je o Benešovu psáno již jako o městu.

Po vymření rodu Benešoviců přešel Benešov i s hradem Konopiště do rukou Zdeslava ze Šternberka a rodu Šternberků patřilo panství na další skoro tři staletí. V listině z roku 1327 Jana Lucemburského stojí plný výčet konopišťského panství, což bylo město Benešov a dalších osm přidružených vsí.

Ani Benešovu se nevyhnula úskalí husitských válek. Dne 19. května 1420 byl vypálen Žižkovým vojskem. Tehdejší majitel panství Konopiště, Petr ze Šternberka (Petr Konopišťský), jakožto velký odpůrce husitského hnutí, stál na straně krále Zikmunda. Skrytý v minoritském klášteře chtěl spolu s královským vojskem odrazit Žižkovo vojsko. Tento plán se ale nevydařil a husité nato skoro celé město i s minoritským klášteřem vypálili. Petr ze Šternberka nakonec padl v roce 1420 v bitvě pod Vyšehradem a jeho manželka Perchta se poté přidala na stranu husitů, což její statky ochránilo od dalších pohrom. Poničené benešovské domy byly opraveny nebo vystavěny znovu, minoritský klášter se ovšem nepodařilo obnovit v jeho původním rozsahu.

V roce 1451 se v Benešově konal zemský sněm, kterého se mimo jiné zúčastnil správce země Jiří z Poděbrad a císařský legát Aeneas Sylvius Piccolomini⁹⁵. Majitelem panství Konopiště a Benešova byl v té době Zdeněk ze Šternberka. Zdeněk ze Šternberka byl synem Petra Konopišťského a jeho manželky Perchty z Kravař. Přestože sám byl katolík, při volbě krále stál na straně Jiřího z Poděbrad. Později se ale rozešli a stali se z nich nepřátelé. V roce 1465 se mu podařilo sdružit katolické panstvo do tzv. Jednoty zelenohorské, která povstala proti českému králi. V roce 1467 byly královským vojskem obleženy všechny jeho hrady. Konopiště se sice dobýt nepodařilo, nicméně hrad musel kapitulovat poté, co jeho posádku vyhladověli. Panství dostal do zástavy syn Jiřího z Poděbrad, Hynek z Münsterberka.

Václava II., což zapříčinilo neshody s jihočeskými Vítkovci. Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české*, Litomyšl 2002, 758 s.

⁹⁴ Jiří TYWONIAK a kol., *Benešov*, Benešov 1970, nestr.

⁹⁵ Aeneas Sylvius Piccolomini byl italský humanista, diplomat a historik. Narodil se roku 1405. Byl známý hájením tvrzení, že koncil je nadřazený papeži. Působil jako diplomat císaře Friedricha III., v roce 1458 byl zvolen papežem a převzal jméno Pius II. Josef GELMI, *Papežové*, Praha 1994, 326 s.

Zdeněk ze Šternberka stál v roce 1469 u volby vzdorokrále Matyáše Korvína, který jej na oplátku jmenoval nejvyšším hejtmanem království.⁹⁶

Další zemský sněm se v Benešově konal v roce 1479, osm let po smrti krále Jiřího z Poděbrad, rok po vzniku Olomoucké smlouvy, uzavřené mezi tehdejším českým králem Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem. Ta rozdělovala stát Koruny české na dvě části, Čechám vládl Vladislav Jagellonský a Matyáš byl panovníkem na Moravě, ve Slezsku a Lužici. Díky Olomoucké smlouvě dostal konopištské panství spolu s Benešovem zpět rod Šternberků. Zdeněk Konopištský byl v roce 1479 již po smrti a panství tak bylo vráceno jeho synům Jaroslavu a Zdeslavu. Díky zemským sjezdům, které se v Benešově konaly, se dostalo město do širšího podvědomí ostatních obyvatel.

V roce 1489 vydal král Vladislav Jagellonský listinu, kterou uděluje městu Benešov právo na dva výroční trhy. První se konal 21. září na den sv. Matouše a druhý 1. května na svátek Filipa a Jakuba a trvaly vždy osm dní. Benešov díky své výhodné poloze hospodářsky jen vzkvétal a byl považován za městské centrum širokého okolí. „*Z živností potravních tu byli nejméně čtyři řezníci, dva pekaři, perníkář, sladovník, z dalších nutno uvést dva tkalce, dva soukeníky, pět krejčích, koželuha, devět ševců a čtyři kožešníky, potom tři bednáře, kotláře, hrnčíře, dva kováře, dva koláře, tesaře, mydláře, mečíře a tři zlatníky*“⁹⁷.

Během 16. století se rodu Šternberků podařilo rozšířit své statky. K jejich panství byla připojena například panství Ostromeč, Štěchovice (tato dvě panství měl rod v držení jen dočasně), Kozmice, Kozlí, Poměnice, Petroupec či Kostelec nad Sázavou. Že bylo šternberské panství opravdu rozlehlé, dosvědčuje rozsah majetku, který zdědil Jan, syn Adama ze Šternberka: *hrad Konopiště s kovárnou, cihelnou a vápenicí, pod hradem valchu, mlýn a dvůr, další tři poplužní dvory, pivovar, městečko (sic!) Benešov s 230 osedlými měšťany, půl městečka Štěchovic, 61 vsí a samot (s 251 usedlými hospodáři), 2 vsi pusté*⁹⁸.

V 16. století Benešov ekonomicky prosperoval. V roce 1512 vydal král Vladislav pro Benešov privilegium týkající se vybírání mýtného. Díky němu si město mohlo dovolit opravovat cesty a mosty. Podle nedochovaného urbáře z roku 1569 žilo v Benešově 233 hospodářů, město bylo rozděleno na čtyři čtvrtě a úhrn všech poddanských úroků činil ročně 146 kop 39 grošů. Další privilegium následovalo v roce 1586, kdy Adam mladší ze Šternberka a na Konopišti povolil benešovským občanům vybrat tři groše z každého vědra

⁹⁶ Felix KRUMLOWSKY, *Jména z českých dějin, která byste měli znát II.*, Praha 2008, 335 s.

⁹⁷ Jiří TYWONIAK, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1993, s. 80

⁹⁸ Jiří TYWONIAK a kol., *Benešov*, Benešov 1970, nestr.

vína (z vývozu i dovozu)⁹⁹, o devět let později následovala výsada udělená městu Benešov a obyvatelům přilehlých vesnic Arklebem z Kunovic, novým majitelem panství, o volném kšaftování s jejich majetkem a druhá výsada od tohoto majitele panství se týkala práva vaření piva¹⁰⁰.

Za vlády posledních Šternberků a posléze Arkleba z Kunovic let se majitelé konopišťského panství dostali do ohromných dluhů, až muselo být nakonec prodáno. Novou majitelkou se stala Dorota Hodějovská z Harasova. Období, kdy panství patřilo rodu Hodějovských, je možno pokládat za dobu rozkvětu. Gotická stavba Konopiště byla částečně přestavěna – přibyl severozápadní trakt, ke stávajícímu majetku bylo dokonce přikoupeno pár dalších usedlostí.¹⁰¹

Po bitvě na Bílé hoře, kdy byli čeští stavové poraženi, nastaly v českých zemích zlé časy pro obyvatele jiného než katolického vyznání. To se týkalo i rodu Hodějovských. Hodějovští byli stoupenci Jednoty bratrské a aktivními účastníky protihabsburského povstání. Bernard Hodějovský dokonce aktivně volil v roce 1619 Fridricha Falckého za českého krále a jeho bratranec Smil Hodějovský byl vyslán za sedmihradským knížetem Gabrielem Bethlenem za účelem vyjednávání ve vojenském spojení. Když po prohrané bitvě na Bílé hoře Fridrich Falcký utekl z českých zemí a v Čechách byl protihabsburským povstalcům konfiskován majetek, nevyhnula se tato skutečnost ani rodu Hodějovských. V roce 1623 odkoupil od komory jejich zkonfiskovaný majetek Albrecht z Valdštejna, který ale hned tentýž rok prodal Konopiště Pavlovi Michnovi z Vacínova. Smil Hodějovský byl dán dokonce do klatby a jen díky tomu, že se mu podařilo utéct s Fridrichem Falckým, bylo na šibenici přibito pouze jeho jméno.¹⁰²

Během třicetileté války Benešov ležící na trase Praha – Rakousy velmi trpěl. Pro benešovské občany nastaly krušné časy hlavně poté, co krajem táhla císařská i cizí vojska, která drancovala vše, co mohla. Hned na počátku třicetileté války vyplenili Benešov polští kozáci. Jen o rok později, v roce 1621, zasáhl velkou část Benešova rozsáhlý požár. V roce 1627 vyplenili město selští vzbouřenci. Mezi lety 1631 – 1632 bylo město okupováno Sasy. Téměř úplná zkáza postihla Benešov po jeho vydrancování a vypálení švédskými vojsky v srpnu roku 1648. Po třiceti letech plných utrpení a válečných hrůz, zůstal Benešov skoro prázdný. Situace se nezlepšila ani o rok později, kdy v Čechách řádila epidemie moru a

---

⁹⁹ Jiří TYWONIAK, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1993, s. 99

¹⁰⁰ viz níže Historie pivovarnictví v Benešově

¹⁰¹ J. TYWONIAK a kol., *Benešov*, Benešov 1970, nestr.

¹⁰² J. TYWONIAK, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1993, s. 126

obyvatelstvo postihla velká neúroda. Podle berní ruly z roku 1654 bylo v Benešově jen 113 obydlených domů a 91 jich bylo buď opuštěných, nebo rozbořených. Dříve úrodná pole ležela ladem, protože na nich neměl kdo hospodařit, lidé se do zničeného města vraceli jen velmi zvolna.

V roce 1673 nastala změna. Nový majitel panství Jiří L. hrabě Sitzendorf zaručil zvacím listem nově příchozím obyvatelům svobodu majetku i osoby, díky čemuž se do Benešova a jeho přilehlých obcí začal vracet život¹⁰³.

Další morová epidemie pak postihla Benešov mezi lety 1679 - 1681, kdy zde zemřelo 330 obyvatel. „*Řemeslná produkce stagnovala. Usedlosti v Bedřči¹⁰⁴ byly zničeny a neobydleny, město z nich vytvořilo poplužní dvůr a hospodařilo ve vlastní režii. Neutěšené finanční poměry donutily městskou radu pronajmout obecní dům, část radnice, mlýn pod městem, lázně, obecní zahradu, čtyři haltýře (sádky na ryby) a tzv. Prostřední rybník.*“¹⁰⁵ Benešov nadále nedisponoval finančními prostředky na to, aby mohl být obnoven jeho předválečný stav. Proto několik domů musela nechat vystavit vrchnost na své náklady a některé domy byly obcí prodány, např. obecní pivovar, ale obnova dříve tak prosperujícího města, pokračovala velmi pomalu i kvůli stále příliš nízké populaci. Ani minoritský klášter už se opravit nepodařilo¹⁰⁶.

Od roku 1705 začala v Benešově výstavba nové piaristické koleje s šestitřídním gymnáziem, jež zrealizoval Karel Přebořovský z Kvasejovic, nový majitel konopištského panství.¹⁰⁷ Benešov se stal díky ní známým školským střediskem, kam se sjížděli studenti z blízka i daleka, neboť žádná jiná vyšší škola v okolí neexistovala¹⁰⁸. U piaristické koleje byl postaven také barokní chrám sv. Anny. Celá stavba byla dokončena ale až v roce 1717 za nového majitele konopištského panství Jana Josefa z Vrtby¹⁰⁹.

---

¹⁰³ Eva PROCHÁZKOVÁ, *Benešov*, Praha/Litomyšl 2005, s. 18

¹⁰⁴ Obec Bedřč se v 15. století dostala do držení Benešova a stala se jeho součástí.

¹⁰⁵ E. PROCHÁZKOVÁ, *Benešov*, Praha/Litomyšl 2005, s. 17

¹⁰⁶ Jiří TYWONIAK a kol., *Benešov*, Benešov 1970

¹⁰⁷ František Karel hrabě Přebořovský se narodil roku 1645 do měšťanské rodiny, ale mimo jiné i díky své oddanosti Ferdinandovi II. obdržel později dokonce hraběcí titul. Zastával funkci nejvyššího minemistra a prezidenta apelačního soudu a nechal také vystavět palác na Malé Straně, kvůli čemuž se velmi zadlužil. Zemřel v roce 1723.

¹⁰⁸ V piaristické škole převládala jako hlavní jazyk němčina. Naproti tomu, benešovské obyvatelstvo velmi inklinovalo k jazyku českému a němčinu se nepodařilo prosadit ani v období germanizace.

¹⁰⁹ Jan Josef z Vrtby se zasloužil také o přestavbu původně gotického hradu Konopiště. Mimo jiné nechal postavit kamenný most přes hradní příkop, v jehož čele stála nová barokní brána. „*K dalším proměnám došlo za Františka Václava z Vrtby v letech 1745-1746: na místě hradního příkopu na jižní straně byly zřízeny zahradní terasy, pět věží sníženo do výše ostatní stavby a v jižním křídle byla postavena nová budova s reprezentačními komnatami, umělecky vyzdobenými.*“ J. TYWONIAK a kol., *Benešov*, Benešov 1970, nestr.

V 18. století se hospodářská situace v Benešově zlepšila, byly stavěny nové domy a celkově se městu začalo dařit¹¹⁰. Ovšem v polovině 18. století byl vývoj města zpomalen slezskými válkami, v letech 1744 a 1757 byl Benešov obsazen pruským vojskem a městem mnohokrát procházelo habsburské vojsko a mezi lety 1770-1772 zasáhl obyvatelé panství hladomor, kdy po letech neúrody nebylo už skoro nic k jídlu. O tři roky později došlo k bouřím u konopištských obyvatel, kteří požadovali zrušení roboty, v povstání padlo sedm poddaných. Nebyl to jediný konflikt, který se udál mezi poddanými a konopištskou vrchností. Také v Benešově docházelo k nepokojům zvláště mezi starousedlíky a obyvateli, kteří se zde usadili na základě zvacího listu a byli bez závazků, což se starousedlíkům nelíbilo a požadovali stejné výhody. Spor byl vyřešen až na počátku 19. století, kdy se v roce 1802 podařilo majiteli panství Františku Josefovi z Vrtby uzavřít s Benešovem dohodu o výkupu města z poddanství za deset tisíc zlatých.¹¹¹ Benešov se tak měl stát ochranným městem, což se ale podařilo až v roce 1834.

V roce 1818 byla na náměstí vystavěna nová radnice, kde měl sídlo magistrát, spravující město. Během 30. let v Benešově sílilo národní uvědomění. Mladí lidé, kteří byli na studiích v Praze, přenášeli na své spoluobyvatele národní nadšení. Byly pořádány besedy, slavnostní akademie, hrálo se divadlo, které si zahrál dokonce i Karel Hynek Mácha v roce 1832¹¹².

V roce 1839 byla v Benešově zřízena poštovní stanice, poté, co byla zrušena pošta ve městě Bystřici. Ani předrevoluční a revoluční dny roku 1848 se Benešovu nevyhnuly. Ve městě byla zřízena Národní garda a někteří občané byli dokonce členové Slovanské lípy¹¹³.

Poté, co byla v roce 1848 zrušena patrimoniální správa, ztratilo i Konopiště svou veřejnoprávní funkci (majiteli konopištského panství byli v té době Lobkovicové, konkrétně Jan Karel kníže z Lobkovic). Město Benešov se stalo městem okresním, tzn., že i správním střediskem politickým, soudním, finančním, obchodním a školským. Hospodářský vývoj

---

¹¹⁰ Při prvním sčítání lidu v roce 1770, které zavedla panovnice Marie Terezie, bylo zjištěno, že v Benešově žije téměř 1500 obyvatel v celkem 240 domech.

¹¹¹ 10. dubna 1800 byla podepsána reluiční smlouva, podepsaná dr. Antonínem Freytagem a dr. Josefem Fr. Menzlem, prvním radním a zemským akvokátem, „*kteřou byly dosavadní osobní, peněžní a naturální dávky 534 zl. 35 krejcarů a dávky řemeslníků 638 zl. 5 kr. ročně nahrazeny relutem ve výši 10 000 zl. (z toho hned v hotovosti 1000 zl., v čtyřech týdnech 1000 zl. 5 % obligací, zbylých 8000 v ročních splátkách po 1000 zl. s 4 % úrokem); reluiční plat byl zajištěn hypotékou na městském statku Bedrč – Petroupim.* Jiří TYWONIAK, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1993, s. 217

¹¹² J. TYWONIAK a kol., *Benešov*, Benešov 1970, nestr.

¹¹³ Spolek Slovanská lípa byla založena 30. dubna 1848 v Praze. Za svůj cíl si kladl národní uvědomění a slovanskou vzájemnost. Blízce spolupracoval s Národním výborem. V roce 1849, poté, co bylo poraženo červnové povstání a nastolen bachovský absolutismus, zanikl.

benešovského okresu ovšem zaostával. Obyvatelé Benešova a přilehlých obcí byli z velké části zemědělci a řemeslníci, změna nastala teprve počátkem 70. let, kdy začala být stavěna přes Benešov železniční trať, která pokračovala dále do Tábora a poté do Vídně. Z Benešova se tak měla stát důležitá spojka na trati Praha-Vídeň. Do Benešova se v důsledku toho přistěhovala nová pracovní síla, čímž vzrostl počet obyvatel, byly budovány nové obytné domy, od roku 1882 ve městě sídlila i vojenská posádka. Piaristické gymnázium bylo rozšířeno¹¹⁴, v roce 1895 byla otevřena hospodářská škola, o rok později byla vystavěna okresní nemocnice.

Od roku 1887 se stal novým majitelem velkostatku Konopiště František Ferdinand d'Este¹¹⁵, což mělo přímý hospodářský dopad i na město Benešov. Budoucí následník trůnu nechal zámek Konopiště přestavět, v rámci čehož došlo k rozsáhlým stavebním a interiérovým úpravám. Dále nechal zlikvidovat dosavadní průmyslové a zemědělské podzámčí (pivovar a lihovar byly přestěhovány do Benešova), na jehož místě vznikl rozsáhlý anglický park (mimo jiné také známé Růžové zahrady se skleníky). „*Vzniklý celek, založený podle projektů parkových odborníků, měří přes 225 ha a patří k největším a dendrologicky nejzajímavějším parkům ve střední Evropě. Plastické doplňky (sochy z klasicistní doby) pocházejí z panství rodu Este v Catajo v Modeně.*“¹¹⁶

Poté, co byl spáchán atentát na následníka trůnu, Františka Ferdinanda d'Este a na frontách se rozhořely boje 1. světové války, v Benešově se na čtyři roky téměř zastavil veškerý hospodářský, politický a kulturní život. Ve městě sídlily vojenské jednotky a celkově dostal Benešov vojenský ráz. Mezi vojáky, ubytovanými ve městě, bylo mnoho mužů italské národnosti.

---

¹¹⁴ V roce 1907 byla vystavěna nová budova gymnázia.

¹¹⁵ František Ferdinand Karel Ludvík Josef Maria Habsbursko-Lotrinský se narodil 18. prosince 1863 Karlovi Ludvíkovi Rakousko-Uherskému (který byl mladším bratrem císaře Františka Josefa I.) a jeho manželce Marii Annunziatě Neapolsko-Sicilské. Rodové jméno d'Este získal František Ferdinand ve svých dvanácti letech, poté, co zemřel ve Vídni František V., poslední vládnoucí vévoda z Modeny a rakouský arcivévoda d'Este. Protože zůstal bezdětný, na konci života ustanovil za svého dědice Františka Ferdinanda ovšem pod podmínkou, že chlapec přijme právě rodové jméno d'Este. V roce 1889 se z Františka Ferdinanda stal následník trůnu poté, co se dosavadní následník trůnu, korunní princ Rudolf, zastřelil. Nový následník trůnu se ovšem rozcházel se stávajícím panovníkem, Františkem Josefem I. o budoucnosti Rakouska-Uherska. František Josef I. byl velmi konzervativní a nerad připouštěl jakoukoli změnu v dosavadním stylu vládnutí, jeho synovec a následník trůnu měl jiný názor. Po usednutí na trůn měl v plánu přeměnit stávající Rakousko-Uherskou monarchii ve federaci Spojených států Velkého Rakouska, čímž by zanikl dualismus, vzniklý již v roce 1867 na základě Rakousko-Uherského vyrovnání. Jeho plány se mu uskutečnit nepodařilo, protože byl 28. června 1914 spolu se svou manželkou, Žofií Chotkovou, zastřelen v Sarajevu. Pouhý měsíc na to se rozhořely boje 1. světové války. František WEISSENSTEINER, *František Ferdinand, Krůček od trůnu*, Praha 2013, 223 s.

¹¹⁶ Jiří TYWONIAK a kol., *Benešov*, Benešov 1970, nestr.

Benešov si dlouho udržoval zemědělský ráz i po vzniku samostatné Československé republiky, protože jeden z hlavních důvodů, proč bylo město v 19. století národohospodářsky povzneseno, železniční trať spojující Prahu s Vídní, ztratila rozpadem monarchie na významu.

Konopištský velkostatek jakožto majetek Habsburků, byl odebrán potomkům Františka Ferdinanda d'Este a spadalo nyní pod státní správu. Zámek Konopiště byl zpřístupněn pro veřejnost, v Benešově začala nová výstavba obytných domů, vznikaly nové čtvrti, byla zřízena vyšší živnostenská škola, chlapecká měšťanská škola, městská spořitelna a k nemocnici byl nově připojen také chirurgický pavilon. Průmyslová výroba ve větším měřítku se Benešovu nadále vyvíjela. Nejvýznamnějšími podniky města byly pivovar, který v Benešově fungoval od roku 1897 a benešovské lihovary¹¹⁷.

Za 1. republiky v Benešově bydlelo asi 10 000 občanů. Město bylo sídlem mnoha úřadů a pátěří okolních vesnic a městeček celého podblanického kraje: „*Jako sídlo okresního, berního, kontrolního a důchodkového úřadu, berní správy, okresního soudu, dále správy státního Velkostatku Konopiště, okresního četnického velitelství, vojenské posádky p. pl. 48 „Jugoslavie“ a jeho okresního doplňovacího velitelství, čítá Benešov kolem 10.000 obyvatelů. Průmysl, převážně hospodářský, zastoupen je v prvé řadě státním pivovarem, dále 2 hospodářskými lihovary, kruhovou cihelnou, družstevní mlékárnou, koželuhovnou, továrnou na hospodářské stroje, továrnou na drátěná pletiva, městskou elektrárnou, vodárnou a blízkými žulovými a syenitovými lomy. Ze středních podniků zasluhuje zmínky tovární výroba konserv, výroba lisovaného droždí, 2 mlýny, 3 parní pekárny, 3 knihtiskárny, z nichž jedna je vybavena litografií, 2 pily, 3 továrny na výrobu likérů, 2 sodovkárny, 4 zámečnicko strojnické dílny, 3 autodílny. Z peněžních ústavů sluší uvést Městskou spořitelnu, potom Okresní hospodářskou záložnu, filiálku České průmyslové banky, z veřejných humánních ústavů Okresní všeobecnou veřejnou nemocnici, Okresní zemědělskou a Okresní nemocenskou pojišťovnu a státní poštovní úřad.*“¹¹⁸

Za 2. světové války bylo v roce 1942 na území Benešovska v rámci plánu poněmčení českých oblastí zřízeno rozsáhlé cvičiště zbraní SS (prostor mezi Benešovem, Sázavou a

---

¹¹⁷ V Benešově stávaly lihovary dva. První z nich byl založen v roce 1854 v Pražské ulici. V tomto lihovaru byly zpracovávány plodiny – brambory, řepa a obilí. Druhý lihovar byl založen v roce 1894 Františkem Ferdinandem d'Este, poté, co byla výroba přemístěna z konopištského podzámčí do Benešova. Tento lihovar byl po 1. světové válce jakožto habsburský majetek zestátněn. V roce 1929 si jej od správy státních lesů a statků pronajalo benešovské rolnické družstvo, které začalo v lihovaru rozšiřovat výrobu. Lihovar byl zrekonstruován a opatřen novými stroji. V obou lihovarech pak byl nadále vyráběn surový líh, který byl dále poslán do rafinerií lihu, kde byl čištěn a zušlechťován pro další použití. K výrobě lihu byly používány brambory, řepa, obilí či melasa. František ČUTA, *Lihovarský průmysl v Benešově*, s. 77, in Monografie města Benešov a okolí, Praha 1938

¹¹⁸ V. Kutman, *Šťastnou cestu*, červen 1936, in *Kronika benešovského pivovaru*, neustránkováno

Vltavou. Tento prostor měl přes 400 km² a vystěhováno bylo kolem 70 vesnic. V zámku Konopiště byl umístěn hlavní štáb SS. Mnohé zámecké umělecké sbírky byly pak nacisty ukradeny a odvezeny do Říše.

Na konci 2. světové války, poté, co německá vojska opustila v květnu 1945 cvičiště, se do vysídlených oblastí začali vracet přeživší původní obyvatelé. V Benešově nastala opětovná výstavba nových obydlí a rekonstrukce domů, které přežily válku. Zemědělský ráz města pak přetrvával i ve 2. polovině 40. let a „*stávající či obnovené průmyslové podniky byly zpravidla přiřčleněny k větším podnikům*“¹¹⁹.

Město Benešov se od svého počátku během následujících staletí velmi změnilo. Nikdy se zvláště neproslavilo v průmyslové oblasti. Přestože v Benešově pracovalo několik továren a menších podniků, město se stalo známým hlavně kvůli jednomu produktu – benešovskému pivu.

5.2 Historie pivovarnictví v Benešově

Kdy bylo v Benešově poprvé uvařeno pivo a kdo za tím stál, žádné prameny nezachytily. Raná historie vaření piva je ale patrně dost podobná jako jinde. Vaření piva nejspíše nejprve probíhalo v jednotlivých domácnostech a poté bylo přesunuto do domů, které vlastnili právováreční měšťané, jež zaměstnávali jednotlivé sládky a pivovarníky.

Na konci 15. století (1495) platili benešovští měšťané do konopišťského panství tzv. povárné a posudné za povolení vařit pivo a odváděli též „*platy z mlýna pod městem, kde slady mleli*“¹²⁰. Například v roce 1560 dle zápisů z konopišťského panství, odváděli měšťané z Benešova konopišťské vrchnosti celkem 42 kop grošů za vaření piva bílého i ječného. O devět let později, v roce 1569 byly již platy převáděny na jednotlivé měšťany, kteří měli právo vařit pivo. Každý takový měšťan musel zaplatit o svatém Havlovi 22 grošů a o Vánocích k tomu přidával navíc dvě slepice. Aby toho nebylo málo, z každé nové várky odváděl ještě dalších 15 grošů.

První písemný doklad, kterým dostali benešovští sládky, že mohou vařit pivo, byla až listina Arkleba z Kunovic, pána na Brodě Uherském a Konopišti, který se v roce 1595 zaručil benešovským měšťanům, že „*nyní i na časy budoucí a věčné svobodně bez překážky...držitelův statku a panství konopišťského slady černé i pšeničné dáti sobě dělati a piva z nich černá, stará bílá, i hořká vařiti i šenkovati*“, při čemž „*ničímž více povini býti*“

¹¹⁹ Eva PROCHÁZKOVÁ, *Benešov*, Praha/Litomyšl 2005, s. 39

¹²⁰ Místu, kde stával tento mlýn tzv. Sladový, se dodnes nazývá Na Sladovce.

nemají mimo tento plat, kterých od dávných časův a let platí, totiž z každého varu po 5 stryších pšenice, z vařeného 1 kopu 30 grošů míš“. Arkleb z Kunovic tedy slíbil měšťanům, že se nemusí bát konkurence ve sladování i vaření piva a též šenkování piva ve městě Benešov. Plat ovšem museli právovárečníci odvádět dál, tj. z každé várky po pěti stryších pšenice museli zaplatit třicet míšenských grošů, z várky po deseti stryších pšenice tři kopy míšenských grošů, z jiných sladů jednu kopy třicet míšenských grošů a po dvaceti stryších tři kopy míšenských grošů¹²¹. Navíc byla ještě poskytnuta benešovským právovárečníkům možnost, aby si dali pro své pivovary vlastní řád, jimž by se při výrobě svobodně. Tuto výsadu pak potvrdila v roce 1603 i nová majitelka panství Dorota Hodějovská z Hodějova.

Z tohoto období je již známo i několik domů, kde právováreční měšťané provozovali pivovar. Například na náměstí stával dům, kde žila a vařila pivo rodina Pivovarníkova, jež si vysloužila příhodné příjmení. Známý byl také pivovar spojený se sladovnou, které stávaly nedaleko panství Konopiště a jež provozoval jistý Jan Korfirst. Po jeho smrti pivovar odkoupil za 370 míšenských grošů Jan Chotějovský a posledním známým majitelem než pivovar v roce 1648 vyhořel, se stal Jan Klíma. Další pivovar spojený se sladovnou stával také na rynku. Provozoval jej Petr Korfirst, patrně příbuzný výše zmíněného Jana Korfirsta. Také tento pivovar vystřídal několik majitelů než jej stejně jako pivovar nedaleko Konopiště, zničil požár v roce 1648. V 17. století, kdy i do pivovarů zasahoval technický pokrok, stával v Benešově pivovar, který poskytoval útočiště sousedům, kteří neměli peníze na vlastní provozovnu, a tak si mohli uvařit pivo alespoň zde. Zaznamenány jsou i obecní pivovary, které provozovala obec.

V Benešově byl odedávna také pěstován chmel. V urbáři z roku 1569 je zápis o sládkovi, který z chmele platil ročně 5 grošů a o chmelnicích se píše také v zápisech městských domů. Dodnes je v Benešově dochován název ulice Na Chmelnici. Tyto chmelnice byly zničeny po vpádu švédských vojsk, která drancovala vše, co jim přišlo pod ruku. Následky třicetileté války Benešov a jeho obyvatele postihly velmi těžce. Nastal obrovský úpadek hospodářství, který se týkal také pivovarnictví. Zlaté časy vaření piva na půdě Benešova skončily. Konopišťská vrchnost odebrala městu právo várečné a pivovarnictví začala provozovat sama na Konopišti. S tím benešovští měšťané nesouhlasili, a proto několikrát žádali vrchnost o navrácení práva vařit pivo, pokaždé bez úspěchu, někteří z nich dokonce za svou žádost skončili ve vězení. Ani delegace, která se vydala poprosit o návrat várečného práva až k Josefovi II, nepochodila.

---

¹²¹ Jiří TYWONIAK, *50 let státního pivovaru v Benešově*, Benešov 1947, s. 9

V 19. století se z Benešova stalo město ochranné (dosud mělo status poddanského města). Díky tomu mohlo být pivo opět vařeno na půdě Benešova. Konopišťská vrchnost si však vymohla souhlas benešovských měšťanů, že nebudou zakazovat hostinským čepovat v hospodách pivo z konopišťského pivovaru a jeho okolních statků. V roce 1802 bylo sice apelačním soudem benešovským měšťanům uznáno právo vlastnit pivovar, avšak trvalo ještě několik desetiletí, než došlo ke skutečnému obnovení pivovarnictví v Benešově.

5.2.1 Pivovar Konopiště

Konopišťský pivovar byl v provozu již od středověku, jeho vznik se datuje přibližně do 13. století, ale písemné doklady o jeho provozování se nedochovaly. Podle urbáře z roku 1569 zde ročně uvařeno na osmdesát várek¹²².

Během třicetileté války výroba v pivovaru klesla, ale po zklidnění situace výstav začal opět stoupat. Pivovar stál hned pod zámkem a skládal se i z vlastního hvozdu a místnosti pro plnění sudů. Vedle pivovaru stál malý domek, kde bydlel sládek a mimo jiné se zde nacházel další hvozd. V blízkosti pivovaru stály ještě kůlna, sklep a dřevník. Pivovar byl malý a pracoval zde jen malý počet zaměstnanců a pomocníků, což byli většinou poddaní.¹²³

Mezi lety 1810 – 1816 si pronajal pivovar sládek Antonín Jermář za roční sumu 7 500 zlatých, ale již v roce 1813 se suma převedla na hodnotu naturální, což bylo 410 sudů piva a příslib, že to bude pivo „dobré, jasné a pitelné“.¹²⁴ Po Jermářovi převzal jeho místo Josef Šembera a v roce 1819 nastoupil Antonín Vorlíček, který získal nájem vydražením za 3 000 zlatých. Správě panství se ovšem výnos nájmu nezdál dost výhodný a proto převzala později pivovar do své režie. Za kauci 1 000 zlatých získal v roce 1825 nájem pivovaru Jakub Feršman.

---

¹²² Jiří TYWONIAK, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1993, s. 219

¹²³ „Pivovárek byl jako klícka... Žádné elektrika, žádné mašiny, žádné pumpy, všechno jen lidskou rukou. Viděl jsem, jak tam ječmen máčejí, nechají klíčit a vyklíčený suší na hvozďe na slad. To sušení nebyla lehká práce. Museli jej na lískách přehazovat v takovém horku.... Všechna práce začínala modlitbou. Na pánvi se pivo vařilo a vařící pivo čtyři sladčáci hřebly míchali...a ne jen tak, všechno na komando pana podstaršího, který tomu jaksepatří rozuměl. Na jeho různé rozkazy: Vpravo, vlevo, k sobě, doprostřed, hřebľa sladovníků jen kmitala. Každý se činil, práce bylo od noci do noci – i pan starý vypomáhal. Jediný finančník dělal „pána“. Dával jen pozor, aby se „nešmízovalo“, aby bylo všechno uvařené pivo zdaněno. Z kotlů přišlo pivo na štoky, kde se chladilo. Ne samo, ani pumpou. Nabírali je a vynášeli pěkně ve vědrech. Ze štoků stahovalo se pivo do takových kadeček, kde se zakvašovalo a vykvašené pouštělo se do sklepa do velkých, hezky vyřezávaných sudů. Teprve tam to bylo pravé pivo, které stáčelo se do soudků a rozváželo se povozy, taženými silnými koňmi, po hospodách...“
Kde jsou ty časy, Šťastnou cestu, č. 10, červen 1934, in *Kronika benešovského pivovaru*, nestránkováno

¹²⁴ Jiří TYWONIAK, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1993, s. 219 - 220

Před rokem 1848 byl pivovar nově opraven a nájem byl stále dražší. Velikost a vybavení pivovaru nestačily na vyšší výstav a výnosy pivovaru nebyly tak vysoké, jak by bylo třeba. V roce 1857 bylo rozhodnuto o výstavbě nového pivovaru, nedostatek financí ovšem tento plán opět zhatil. V 60. letech 19. století byl pivovar opět částečně opraven a dokonce bylo i zmodernizováno zařízení, ale zisk byl stále nízký. V roce 1897 byl pivovar přenesen do Benešova, „*kde na troskách neúspěšného akciového pivovaru vyrostl základ velkého podniku*“.¹²⁵

Tabulka č. 11: Majitelé pivovaru Konopiště mezi lety 1830-1897 a jeho sládci mezi lety 1874-1897

Majitelé	Jan Karel kníže z Lobkovic	1830 – 1878
	František Eugen kníže z Lobkovic	1878 – 1887
	František Ferdinand d'Este	1887 – 1897
Sládci:	Antonín Rosol	1874 – 1875
	Karel Rosol	1875 – 1885
	Václav Vodvářka	? – 1887
	Josef Šembera	1887 – 1888
	Karel Rosol	1888 – 1897

Zdroj: Zbyněk LIKOVSKÝ, *České pivovary 1869-1900, Praha 2005*

V 19. století se vystřídali tři majitelé konopišťského pivovaru. První, Jan Karel kníže z Lobkovic, vlastnil pivovar plných čtyřicet osm let. V roce 1878 jej vystřídal František Eugen kníže z Lobkovic, který byl majitelem pivovaru dalších devět let. V roce 1887 odkoupil panství i s pivovarem arcivévoda František Ferdinand d'Este, budoucí následník rakouského trůnu.

Od roku 1874 do roku 1897, kdy byl konopišťský pivovar spojen s pivovarem benešovským a přemístěn, se zde vystřídali čtyři sládkové. Mezi lety 1874-1875 působil jako hlavní sládek Antonín Rosol. Ihned poté jej pravděpodobně vystřídal Václav Vodvářka, který ve funkci vydržel pouhé dva roky. Na dobu jednoho roku nastoupil sládek Josef Šembera, kterého posléze v roce 1888 vystřídal Karel Rosol (viz tabulka č. 11).

Přestože byl konopišťský pivovar malý, mezi lety 1873-1897 jeho roční výstav vzrostl o 27 000 hl. V roce 1873 bylo uvařeno celkem 11 472 hl piva. Na dva následující roky výstav poklesnul téměř o 2 000 hl. Již v roce 1880 bylo ale dosaženo výstavu přes 16 000 hl. Mezi

¹²⁵ Jiří TYWONIAK, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1993, s. 220

lety 1882/1883 v pivovaru uvařili doposud rekordní množství piva – 20 000 hl. Tento rekord byl překonán následně až o devět let později. Mezi lety 1883-1891/1892 výstav každým rokem klesal. Od roku 1892 začal naopak opět stoupat. Od této doby výrazně poklesnul jen v roce 1893, kdy bylo uvařeno necelých 22 000 hl. V letech 1894/1895 bylo dosaženo 26 065 hl a v roce 1897 byl opětovně překonáno rekordní množství piva, celkem 38 515 hl (viz tabulka 12).

Tabulka č. 12: Výstav pivovaru na Konopišti mezi lety 1873-1897

Rok	Výstav
1873	11 472 hl
1874	9 493 hl
1875	9 780 hl
1880	16 050 hl
1882/1883	20 040 hl
1883/1884	19 980 hl
1884/1885	18 480 hl
1885	18 540 hl
1885/1886	18 420 hl
1886/1887	18 780 hl
1887/1888	17 843 hl
1889	17 539 hl
1888/1889	17 898 hl
1889/1890	17 776 hl
1890/1891	19 940 hl
1891/1892	21 667 hl
1892/1893	24 464 hl
1893	21 667 hl
1893/1894	22 752 hl
1894/1895	26 065 hl
1896/1897	28 800 hl
1897	38 515 hl

Zdroj: Zbyněk LIKOVSKÝ, České pivovary 1869-1900, Praha 2005

6. Benešovský pivovar – jeho organizace a hospodaření ve 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století

6.1 Předchůdce benešovského pivovaru - Občanský pivovar Benešov

Na počátku 19. století se dosavadní poddanské město Benešov stalo městem ochranným. V rámci pivovarnictví to pro město znamenalo, že po téměř dvou staletích se mohli benešovští vrátit k vaření vlastního piva tak jako před třicetiletou válkou. Projekt na vystavení nového benešovského pivovaru byl projednáván několik desítek let. Představitelé města si uvědomovali, že pokud by provozovali vlastní pivovar, znamenalo by to pro Benešov velké příjmy. Problémem byl ale nedostatek městských financí na výstavbu takového podniku.

V roce 1831 již existoval stavební plán pivovaru a jeho výstavba byla odhadnuta na 11 860 zlatých. Bylo vybráno místo pro výstavbu, naplánován roční výstav 1000 sudů a 1 nálev na 20 sudů a *při pivovaru měla být zřízena též vinopalna s výrobní kapacitou 150 věder (v zimních měsících)*¹²⁶. Tento návrh sice schválil krajský úřad i gubernium, ale vyskytnul se problém v podobě neochoty benešovských měšťanů pivovar financovat anebo na něj alespoň přispět. Bránili se tomu hlavně bohatí měšťané, *obávající se, že by pak museli povinně odebírat pivo z obecního pivovaru*¹²⁷.

Představitelé města se tedy upnuli na myšlenku, že se najde nějaký cizí podnikatel, který výstavbu zaplatí. Nechali v novinách vytisknout inzerát, který oznamoval, že se hledá věřitel plánovaného pivovaru. Proti inzerátu ale podal kníže Lobkovic, majitel panství Konopiště a zároveň konopišťského pivovaru, stížnost u gubernia. Obával se totiž konkurence, jež by pro něj v podobě benešovského pivovaru dozajista nastala. Spor se táhnul dva roky a gubernium nakonec rozhodlo tak, že Benešov si sice mohl vystavit pivovar na některém ze svých bedrčských statků, ale město nesmělo bránit konopišťskému pivovaru dovážet pivo do hospod na jeho území. Tak se situace opět zkomplikovala, protože se nenašel žádný podnikatel, který by chtěl podstoupit riziko výstavby nového pivovaru za předpokladu, že by jeho pivo nebylo podáváno v místních hospodách. Plán, který sliboval, že budou mít benešovští měšťané konečně svůj pivovar, se ještě na několik desítek let protáhl.

Teprve v roce 1872 byla za společných sil měšťanů, přednostně Františka Urbanidese, jenž byl zároveň ředitelem Občanské záložny v Benešově a jeden z hlavních představitelů města Benešov, založena akciová společnost. Ta pak založila v Tábořské ulici akciovou

¹²⁶ Jiří TYWONIAK, *Z dějin zemědělského průmyslu na Podblanicku*, in: SVPP P17/3; 3-1959, s. 99

¹²⁷ tamtéž, s. 99

sladovnu a spolu s ní též tržnici na obilí.¹²⁸ O rok později musela být z finančních důvodů část sladovny zrušena z důvodu omezení výroby sladu¹²⁹ a v části bývalé sladovny byl zřízen malý pivovar. Tento podnik byl přejmenován na „*Akciový pivovar, sladovna a tržnice na plodiny v Benešově*“. Byl úzce spojen s Občanskou záložnou v Benešově, která byla vlastně jeho jediným věřitelem¹³⁰. Akciový kapitál pivovaru činil 200 000 zlatých a roční výstav piva se vyšplhal k 10 000 hl¹³¹.

Nový podnik se od počátku potýkal s existenčními a posléze i finančními problémy. Jeho velkým konkurentem byl pivovar na Velkostatku Konopiště. Od něj odebírala pivo většina hostinských, a tak měl benešovský pivovar zpočátku jen dva větší odběratele, Hostinec Na koníčku a hostinec pana Váni. Pivovar se brzy dostal do velkých dluhů a byl nucen si půjčovat peníze od Občanské záložny. Protože byli funkcionáři pivovaru zároveň také funkcionáři záložny, půjčky probíhaly bez problémů. Potíž pro ještě ne zcela zaběhnutý podnik nastala tehdy, když konopišťské panství odmítlo dodávat do benešovského pivovaru led ze svého rybníka a ten si musel nechat dovážet led až z Bystřice.

Do ještě větších finančních problémů se pivovar dostal poté, co bylo rozhodnuto o výstavbě zahradní pivovarské restaurace s velkým sálem, na kterou podniku půjčila 30 000 zlatých benešovská pobočka Živnostenské banky, ve které byl František Urbanides správním radou.

Zadluženost benešovského pivovaru hrála do karet největšímu konkurentovi Občanské záložny, druhé benešovské záložně *Úvěrnímu spolku*.¹³² Ten v rámci konkurenčního boje neustále poukazoval na skutečnost, že Občanská záložna investuje jen do pivovaru, čímž dosáhl toho, že lidé přestali Občanské záložně důvěřovat. Ani přeměna této záložny na společnost s ručením omezeným ji už nezachránila. Poté, co zemřel v roce 1885 František Urbanides, Úvěrní spolek využil příležitosti a začal proti Občanské záložně útočit ještě

---

¹²⁸ „*Občanský pivovar v Benešově byl založen Františkem Urbanidesem, majitelem hospodářství, mýdlárny a svíčkárny v Benešově, r. 1877. Toho roku, 28. listopadu, byly vypsány akcie po 200 zlatých na kapitál 200 tisíc zlatých. František Urbanides... Byla to jistě myšlenka smělá, uvážíme-li, že občanský pivovar v Benešově vznikl mezi dvěma pivovary šlechtickými, konopišťským a střížkovským... Velmi nebezpečný soupeř byl konopišťský pivovar, zvláště když majitelem Konopiště se stal po Lobkovicích, r. 1887 Ferdinand d'Este.*“ Edvard VANĚČEK, *Kde se pivo vaří...*, in, Pod Blánkem 1931, s. 123

¹²⁹ Sladoven bylo hodně, a proto ta benešovská nedokázala najít větší uplatnění na trhu. „*Tržnici vykopali benešovští obchodníci hrob, sotva se narodila, a ani sladovna, kde bylo možno zpracovati až 20.000 q sladu, neprospívala, protože sladovny se stavěly v té době po celých Čechách.*“ Edvard VANĚČEK, *Kde se pivo vaří...*, in, Pod Blánkem 1931, s. 123

¹³⁰ Funkcionáři pivovaru byli zároveň i funkcionáři Občanské záložny.

¹³¹ Jiří TYWONIAK, *50 let státního pivovaru v Benešově*, Benešov 1947, s. 17

¹³² „*Když byl zakládán benešovský pivovar, byl v Benešově vedle Občanské záložny ještě jeden peněžní ústav, Úvěrní spolek.*“ Edvard VANĚČEK, *Kde se pivo vaří...*, in, Pod Blánkem 1931, s. 128

intenzivněji¹³³. Ta zanedlouho musela vyhlásit konkurs, což se úzce týkalo také pivovaru. Mnoho vkladatelů přišlo skoro o všechno a majitelé akcií za ně zůstali dlužní.

Pan Bílý, zástupce Františka Urbanidese a přednosta pivovaru, byl nakonec donucen dne 18. května 1887 prodat benešovský pivovar majiteli panství na Konopišti arcivévodovi Františkovi Ferdinandovi d'Este, nástupci bývalého majitele velkostatku Konopiště Františka Eugena z Lobkovic. Akcionářský pivovar byl novému majiteli prodán za 115 000 zlatých a jeho inventář navíc ještě za 20 000 zlatých¹³⁴.

6.1.2 Organizace Občanského pivovaru v Benešově a jeho výstav mezi lety 1880-1897

Majitelé Občanského pivovaru se za jeho působení vystřídali celkem dva. Od roku 1873, kdy byla založena akciová sladovna s tržnicí na obilí a posléze i pivovar, byl podnik majetkem akciové společnosti. Poté, co se dostal pivovar do velkých existenčních problémů a musel být prodán, se v roce 1887 stal novým majitelem podniku arcivévoda František Ferdinand d'Este.

Vrchních sládků se v Občanském pivovaru vystřídalo celkem pět. Od roku 1873 zastával funkci hlavního sládka Ignác Gabriel. Jeho vystřídal Hugo Macháč, který byl sládkem do roku 1880. Ing. Vojtěch Matějka byl na pozici vrchního sládka tři roky, mezi lety 1880-1883. Za působení předposledního sládka, Emanuela Koschula (1884-1888), se změnil majitel. Posledním sládkem (v letech 1888-1897) starého benešovského pivovaru se stal Karel Rosol, který byl prvním sládkem také v nově postaveném pivovaru (viz tabulka č. 13).

Tabulka č. 13: Přehled majitelů a sládků Občanského pivovaru Benešov

Majitelé:	Akciová společnost	1873 – 1887
	František Ferdinand d'Este	1887 – 1897
Sládci:	Ignác Gabriel	1873 - ?
	Hugo Macháč	? – 1880
	Ing. Vojtěch Matějka	1880 – 1883
	Emanuel Koschul	1884 – 1888
	Karel Rosol	1888 – 1897

Zdroj: Zbyněk LIKOVSKÝ, *České pivovary, Praha 2005, s. 14-15*

¹³³ Občanská záložna nakonec zanikla a Úvěrní spolek přešel pod Živnostenskou banku.

¹³⁴ SOA Praha, fond Velkostatek Konopiště, i.č. 2 100, karton č. 266

Mezi lety 1873-1887, tj. v letech, kdy Občanský pivovar vlastnila akciová společnost, se výstav pohyboval v průměru mezi 13 000, až 14 000 hl. Nejslabšími byly roky 1882-1884, kdy výstav pivovaru nedosáhl ani na hranici 12 000 hl. Naopak v nejsilnějších letech, 1886-1887 výstav poprvé přesáhl 14 500 hl. Do roku 1887 je započítáno množství piva, které bylo uvařeno již za nového majitele, Františka Ferdinanda d'Este.

V době, kdy byl majitelem pivovaru František Ferdinand d'Este a pivo bylo současně vařeno i na Velkostatku Konopiště, bylo nejméně piva uvařeno mezi roky 1889-1890, tehdy výstav nedosáhnul ani na hranici 13 000 hl. Poté výstav začal stoupat. V letech 1894-1895 činil výstav opět menší pokles, uvařeno bylo jen 15 975 hl, o rok později ale výroba dosáhla skoro na hranici 18 000 hl (viz tabulka č. 14). Benešovský pivovar se se svým výstavem zařadil do kategorie malé pivovary.

Tabulka č. 14: Výstav Občanského pivovaru mezi lety 1880-1897

Výroba/výstavy	
1880	12 288 hl
1882/1883	11 808 hl
1883/1884	11 184 hl
1884/1885	13 632 hl
1885	14 280 hl
1885/1886	14 208 hl
1886/1887	14 500 hl
1889/1890	12 843 hl
1890/1891	13 564 hl
1891	14 224 hl
1891/1892	14 593 hl
1892/1893	15 960 hl
1893/1894	16 748 hl
1894/1895	15 975 hl
1896/1897	17 880 hl
1897	18 490 hl

Pramen: Zbyněk LIKOVSKÝ, České pivovary, Praha 2005, s. 14

6.2 Benešovský pivovar od roku 1897

V roce 1887 odkoupil zadlužený Občanský pivovar nový majitel velkostatku Konopiště, arcivévoda František Ferdinand d'Este. Ten měl v úmyslu ze svého konopišťského sídla vybudovat letní residenci s rozsáhlým anglickým parkem a průmyslové podhradí s pivovarem mu jeho plány kazilo. Proto chtěl v příštích letech konopišťský pivovar přestěhovat do Benešova a spojit jej se svým druhým podnikem. Oba arcivévodovy pivovary vařily samostatně pivo dalších deset let, až byly v roce 1897 konečně spojeny v jeden moderní podnik. V těsné blízkosti Občanského pivovaru byl vystavěn nový komplex. Původní pivovar byl upraven zpět na sladovnu, která byla rozšířena tak, aby mohla vykrýt potřebu nově vystavěného podniku. Pivovar byl účelově řešený, a protože se do budoucna počítalo s jeho rozšiřováním, disponoval také rozlehlými pozemky. Nový podnik vařil ročně cca 50 000 hl piva, čímž se zařadil ke středně velkým pivovarům.

6.2.1 Organizace benešovského pivovaru

V době, kdy byl majitelem pivovaru arcivévoda František Ferdinand d'Este, zastával pozici správce benešovského pivovaru od roku 1901 František Mráz, který ve funkci zůstal až do počátku 1. světové války.

Prvním sládkem nového pivovaru se stal Karel Rosol, který byl také posledním sládkem samostatného pivovaru na Konopišti. Po pěti letech, v roce 1902, údajně pro neshody s arcivévodou Františkem Ferdinandem, z pivovaru odešel a ve funkci jej vystřídal sládek Viktor Woitsch. Toho v roce 1911 nahradil jeho mladší bratr Adolf poté, co byl Viktor Woitsch jmenován ředitelem plzeňského Světovaru.¹³⁵

Dne 28. června 1914 byl v Sarajevu na Františka Ferdinanda a jeho manželku Žofii Chotkovou, spáchán atentát. Oba dva zraněním podlehli. Vlastnictví pivovaru tak přešlo na jejich nezletilého syna Maxmiliana vévodu Hohenberga. Ten byl ale podle jména majitelem jen na budoucích pět let. Po 1. světové válce, kdy se rozpadla rakouská monarchie a namísto ní vznikly nové státy, byl vydán tzv. záborový zákon, jenž mimo jiné přikazoval, že příslušníci nepřátelských států a dříve vládnoucího rodu Habsburg-Lothringen mají být vyvlastněni bez náhrady. Potomci bývalého majitele Františka Ferdinanda přišli jak o velkostatek a zámek Konopiště, tak o benešovský pivovar.

---

¹³⁵ Edvard VANĚČEK, *Kde se pivo vaří...*, in Pod Blaníkem 1931, s. 129

V letech 1919-1923 byl pivovar majetkem Československé republiky a pod správou habsbursko-lotrinských statků. Od roku 1923 byl podnik, který byl přejmenován na Státní pivovar Benešov nadále majetkem Československé republiky, nyní pod záštitou ministerstva zemědělství spravován Ústředním ředitelstvím státních lesů a statků v Praze¹³⁶. Od tohoto roku musel pivovar veškeré své kroky projednávat právě s Ústředním ředitelstvím státních lesů a statků, což dokazuje množství dochované korespondence mezi Ředitelstvím a vrchní správou benešovského pivovaru.¹³⁷

V rámci vnitřní správy byly jedny z nejdůležitějších pozic inspektor, hlavní sládek a správce pivovaru. Až do roku 1921 zastával funkci hlavního sládka Adolf Woitsch, kterého posléze vystřídal ve funkci Josef Krejtný, jenž byl sládkem benešovského pivovaru až do roku 1940. Správcem pivovaru byl mezi lety 1922 až 1933 Otokar Jiránek, který v tom samém roce zemřel. Po něm převzal toto místo od roku 1934 sládek Jiří Mohr.

Poté, co se v roce 1939 změnila politická situace, se z Československé republiky stal Protektorát Čechy a Morava, který byl také majitelem pivovaru. Novým sládkem a zároveň správcem pivovaru se stal Ing. Václav Vlček. Během 2. světové války měl pivovar také svého ředitele, kterým byl mezi lety 1941 - 1945 muž německé národnosti Franz Wollrab.

Po 2. světové válce se majitelem pivovaru opětovně stala Československá republika. Funkci sládka v poválečných letech zastával až do roku 1948 František Oliverius a správcem pivovaru byl Viktor Stránský. Po roce 1948, kdy došlo k celoplošnému znárodnění podniků, spadl benešovský pivovar pod Středočeské pivovary národní podnik a podnikovým ředitelem se stal Rudolf Šálek. (viz tabulky č. 15-17)

Tabulka č. 15 Majitelé benešovského pivovaru mezi lety 1897-1948

Majitel pivovaru	Období
František Ferdinand d'Este	1897-1914
Maxmilian vévoda Hohenberg	1914-1919

¹³⁶ V Československé republice pracovalo po roce 1923 v rámci znárodnění sedm státních pivovarů, které byly sloučeny do podniku Státní lesy a statky. Byly to pivovary v Benešově, Buštěhradě, Jenči, na Křivoklátě, v Olovnici, ve Smiřicích a v Kácově. Benešovský pivovar z nich byl největší a spolku Státní pivovary předsedal. Kácovský pivovar měl z těchto šesti pivovarů nejmenší výstav, v průměru cca 4 000 hl/rok, ostatní vyráběly přibližně 10 000 hl/rok.

¹³⁷ S Ústředním ředitelstvím státních lesů a statků musela správa pivovaru projednávat veškeré finance, které měl pivovar vydat, ať to bylo za nové oblečení pro zaměstnance nebo třeba za nový pivovarský vůz. „Účet za pracovní oblek se vrací stvrzen a ukládá se správě pivovaru, aby ještě na účet stvrдила, pod kterým č. invent. deníku oblek je zapsán. Podotýká se, že oblek je velmi drahý. Příště kupte pracovní obleky u firmy Hronek v Praze, Staroměstské nám. V Praze dne 3. června 1927, V. z. Blümel v. r., Ředitelství státních lesů a statků v Praze., SOA, fond Správa státního pivovaru Benešov, i. č. 3, k. č. 2

Republika československá – správa habsbursko-lotrinských statků	1919-1921
Republika československá – státní pivovar	1921-1939
Protektorát Čechy a Morava – státní pivovar	1939-1945
Československá republika – státní pivovar	1945-1948
Československá republika – Středočeské pivovary národní podnik, pivovar Benešov u Prahy	1948-

Zdroj: Zbyněk LIKOVSKÝ, Pivovary československého území 1900-1948, Praha 2006, s. 12

Tabulka č. 16: Sládkové benešovského pivovaru v letech 1897-1948

Sládek	Období
Karel Rosol	1897-1902
Viktor Woitsch	1902-1911
Adolf Woitsch ml.	1911-1921
Josef Krejtný	1921-1940
Ing. Václav Vlček	1941-1945
František Oliverius	1945-1948

Zdroj: Zbyněk LIKOVSKÝ, Pivovary československého území 1900-1948, Praha 2006, s. 12

Tabulka č. 17: Správci benešovského pivovaru v letech 1901-1948

Správce	Období
František Mráz	1901-1916
Otokar Jiránek	1922-1933
Jiří Mohr	1934-?
Ing. Václav Vlček	1941-1945
Viktor Stránský	1945-1948

Zdroj: Zbyněk LIKOVSKÝ, Pivovary československého území 1900-1948, Praha 2006, s. 12

6.2.1.1 Zaměstnanci pivovaru a jejich mzdy

K tomu, aby pivovar fungoval tak jak měl, bylo potřeba vynaložení mnoha sil a dosazení lidí, kteří rozuměli své práci. Každá pozice měla přesně vymezenou agendu.

Ročně bylo zaměstnancům vyplaceno na mzdách přes 1 000 000 Kč.¹³⁸ O výplatě mezd se vedly přehledné záznamy, které se zapisovaly do knih „*Platební seznamy. Požitky předem a pozadu splatné*“ a „*Výkazy služného zaměstnanců a zřízenců*“¹³⁹. V těchto knihách byla zapsána hrubá mzda, vypsáno, jaká částka byla strhnuta na penzijní příspěvek, na daň z příjmu či na nemocenské pojištění. Čistá mzda se pohybovala mezi 1 000 – 4 000 Kč. Výška platů zaměstnanců se markantně lišila dle vykonávané pozice (úředník/zřízenec). Jako příklad si vezměme mzdový výměr za rok 1931:

Nejvyšší plat bral inspektor, kterému bylo měsíčně vypláceno přes 4 700 Kč. Druhou nejvyšší mzdu dostával sládek a správce pivovaru. Ta se pohybovala kolem 2 400 Kč. Měsíční mzda účetního byla cca 2 200 Kč. Ostatní zaměstnanci dostávali pod 2 000 Kč. Plat administrativního úředníka nicméně na tuto hranici téměř dosahoval. Kontrolor piv dostával mzdu kolem 1 700 Kč. Platy ostatních zaměstnanců se pohybovaly v průměru okolo 1 100 Kč, nejméně ze všech bral třetí manipulační pracovník¹⁴⁰, jemuž bylo měsíčně vypláceno jen cca 730 Kč (viz tabulka č. 18)

Tabulka č. 18: Platy zaměstnanců pivovaru za leden 1931

Pozice	Výše měsíční mzdy za leden 1931 (Kč)
Inspektor	4 739
Sládek	2 417,85
Správce	2 417,85
Účetní	2 207,35
Administrativní úředník	1 992,90
Kontrolor piv	1 701
Manipulační pracovník I	1 402,50
Hospodářský správce	1 395,80
Administrativní asistent	1 284,30

¹³⁸ V roce 1937 bylo vyplaceno na mzdách 1 216 294,30 Kč, na sociálním pojištění 96 066,10 Kč, na daních a dávkách celkem 4 139 513,20 Kč. VLČEK, Václav, Ing., *Pivovarský průmysl v Benešově*, s. 77. in Monografie města Benešov, 1938

¹³⁹ SOA Praha, fond Správa státního pivovaru v Benešově, i. č. 25, k. č. 8

¹⁴⁰ V záznamech veden pod funkcí manipulační úředník, což se ale navzájem vylučuje.

Šofér	1 065,50
Bednářský mistr	1 064,10
Strojmistr	1 064,10
Nadsladovní	1 054,10
Asistent	1 045,70
Spilečný	1 035,20
Sklepmistr	1 035,20
Vaříč	1 035,20
Manipulační pracovník II	1 021
Manipulační pracovník III	731,80

Pramen: SOA Praha, fond Správa státního pivovaru Benešov, i. č. 25, karton č. 8

Ve 30. letech, kdy nastala hospodářská krize, zaměstnanecká struktura v pivovaru zůstala stejná. Nikdo nebyl v rámci šetření propuštěn, zaměstnancům byla ovšem snížena mzda. Nebylo to dramatické zmenšení platu, přesto jej pracovníci pivovaru na výplatách poznali.

V pivovaru bylo vždy zaměstnáváno kolem stovky zaměstnanců. Velmi důležitou úlohu zastávali jak správce¹⁴¹ a vrchní sládek, tak účetní a jeho kancelář. Ta se skládala především z hlavního účetního, kontrolora a praktikanta. Všichni měli přesně vymezenou agendu. Účetní měl na starosti především vedení pokladny a výkazy dovozů. V jeho kompetenci byly dále upomínky a vedení pivního deníku. Kontrolor dohlížel na výstav piva, dispozice, upomínky na nádobí a odpisoval daně za vrácené pivo. Praktikant kontroloval pivní deník, vedl daně a knížky odběratelů a nádobí.¹⁴²

Správa pivovaru byla zodpovědná za chod podniku a denně ji čekala spousta práce při vyřizování běžné agendy. Na pivovar se neobraceli jen dodavatelé s žádostmi o proplacení účtů, ale celá řada lidí s běžnými i nestandardními požadavky: „*Velectěný pane Starý! Poněvadž kulečník u nás již velmi starý a k opravě snad neschopný myslím že by bylo nejlépe ho vyměnit za nějaký novější. Jsem ochoten (krom tag za které jsem dal 30 K) ještě hotově přidati 40 až 50 K a račte*

¹⁴¹ V kanceláři správce pivovaru byly denně projednávány velmi důvěrné obchodní informace, což nakonec vedlo k tomu, že si nechal správce v roce 1927 vybudovat samostatnou místnost u sebe v bytě. „*Kancelář správce pivovaru, v které vystřídá se mnoho stran denně, mnohdy v záležitostech obchodně důvěrných, jest obsazena kromě správce dvěma silami. Z důvodu toho, že pro stálé rušení, zvláště v důvěrných záležitostech se kancelář k těmto účelům naprosto nehodí, zřídil si správce pivovaru při svém bytě místnost, v které různé důvěrné obchodní případy projednávati bude. Zřízení vyžadovalo nákladu 691,15 (Kč), o jehož uznání správa pivovaru tímto žádá. V Benešově, dne 16. května 1927 SOA Praha, fond Správa státního pivovaru Benešov, i. č. 13, k. č. 6*

¹⁴² SOA Praha, fond Správa státního pivovaru Benešov, i. č. 3, k. 2

ho laskavě vyměnit. Co dále od správy a potažení tak když se něco přidá více s mým příplatkem, myslím, že dostane dost hezký bez tag a bez koulí – které račte dáti... Prosím vás značně velectěný pane Starý... co nejvíce tuto záležitost – bude pak mnoho let pokoj. Předem Vám mnohokráte děkuje Váš oddaný...¹⁴³

Pro příklad si uveďme zaměstnaneckou strukturu z roku 1940, tedy z 2. válečného roku. Kromě pomahačů, kterých bylo 19, byla největší kategorie, co se týká počtu zaměstnanců, kategorie úřednická. V té bylo zahrnuto celkem 13 pracovníků, což byl sládek a přednosta v jedné osobě, disponent, druhý sládek, účetní, kontrolor, pokladník, dále tři adjunkti, korespondentka, dva důchodní a strojmistr.

Zřízenců bylo dohromady devět. Byli to: spílečný, nadsladovní, vaříč, sklepmistr a jeho zástupce, dále stáčírenský, mistr bednář, zástupce strojmistra a garážmistr. Ostatní kategorie neměly žádné další podkategorie. Dohromady v benešovském pivovaru pracovalo 101 zaměstnanců. (viz tabulka č. 19)

Všichni tito zaměstnanci pracovali v pivovaru v Benešově. Pivovar ale disponoval také skladem v Praze, kde bylo zaměstnáno dalších 11 pracovníků.

Tabulka č. 19 Přehled zaměstnanců benešovského pivovaru

Zaměstnanci benešovského pivovaru¹⁴⁴	
Úředníci	13
Zřízenci	9
Sladovníci	12
Bednáři	10
Strojníci	9
Šoféři	3
Závozníci	3
Kočové	6
Truhláři	3
Kováři	1
Zedníci	2
Natěrači	1
Hlídači	3
Pomahači	19
Ženy	6

¹⁴³ SOA Praha, fond Velkostatek Konopiště, i. č. 2 071, k. č. 262

¹⁴⁴ Tzn., pracovníci, zaměstnaní v areálu benešovského pivovaru.

Učňové	1
Celkem	101

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbíрка písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.*

6.2.2 Investiční činnost pivovaru

6.2.2.1 Období mezi lety 1898-1918

Po zakoupení benešovského pivovaru Františkem Ferdinandem d'Este pracovaly zpočátku benešovský a konopištský pivovar několik let samostatně a oba pivovary byly spravovány z velkostatku Konopiště¹⁴⁵. Nebylo to praktické, a proto se objevila snaha oba podniky sloučit. Tohoto cíle bylo dosaženo až v roce 1897, kdy se František Ferdinand d'Este rozhodl o přesun veškerého průmyslu včetně pivovaru z podhradí Konopiště do Benešova, protože měl v úmyslu nechat okolo zámku Konopiště nechat vybudovat rozsáhlé zahrady a park.

Dle rentability benešovského pivovaru („*Rentabilitat der Erzherzoglichen Brauerei in Beneschau seit ihrer Vergrößerung...*“¹⁴⁶) která byla vedena po spojení obou arcivévodových pivovarů, zaplatil arcivévoda František Ferdinand d'Este za akcionářský pivovar 150 000 zlatých a za jeho inventář dal dalších 20 000 zlatých. Celkem jen v roce 1887 arcivévoda zaplatil v přepočtu 492 444 K. Do této částky spadalo zakoupení pivovaru a jeho inventáře, včetně přístavby jižního křídla. Za období mezi lety 1887-1898 bylo vydáno celkem 1 861 569,86 K za všechny inovace a přístavby včetně úvěru od banky.

V roce 1897 byly oba pivovary spojeny v jeden podnik. Arcivévoda František Ferdinand d'Este se rozhodl vybudovat jeden velký pivovar a za účelem rozšíření a modernizace tohoto původního pivovaru koupil rozsáhlé pozemky v okolí původního benešovského pivovaru, aby tak mezi lety 1896/1897 mohla začít velkolepá přestavba, kterou provedla firma Ing. Rosenberga z Jihlavy¹⁴⁷. Pivovar byl přebudován na rozsáhlém pozemku, protože se do

¹⁴⁵ Patrně benešovské pivo získalo v roce 1891 na jubilejní výstavě v Praze diplom a zlatou medaili. Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbíрка písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.*

¹⁴⁶ SOA Praha, fond Velkostatek Konopiště, i. č. 2 100 k. č. 266

¹⁴⁷ „Byl to dobrý počin, velkoryse řešený. Pivovar samotný byl dosti účelně umístěn s dostatkem místa i dosti velkým nádvořím. Při tom obnovil (František Ferdinand) vlastně v původní podobě i sladovnu, která svou rozlohou vyhovovala výrobním podmínkám nového pivovaru. Podle plánů nového pivovaru, který projektovala fa Rosenberg bylo leccos měněno jako kupř. stoky navržené nad průjezdem byly vystavěny nad dnešní spilkou tj.

budoucná počítala s jeho případným rozšířením. Hlavní budova byla vystavěna v moderním středoevropském industriálním slohu. Byla obnovena sladovna z roku 1872 a pivovar měl úplnou elektrickou centrálu. Byl také prvním dodavatelem elektřiny v Benešově. Tímto proudem byl napájen například hotel Na knížecí a benešovské nádraží. Provoz pivovaru byl zřízen na parní pohon. „Že projekt podniku byl na tehdejší dobu výborný, o tom svědčí skutečnost, že i po tak dlouhé době a značně rozšířené výrobě vyhovují všechny prostory ještě dnes (tj. v 70. letech), a to jak stavebně, tak technologicky.“¹⁴⁸

Na svou dobu byl benešovský pivovar moderně vybavený podnik. Byly zde vybudovány dvě jednoduché měděné varny na přímé topení, chlazení probíhalo čtyřmi lednicemi, které měly v čelech výtah na led. Parní stroj byl vybaven dvěma dynamy, jež vyráběla stejnoměrný proud o 120 voltech. Stáčírna sudového piva byla v „ležáckém“ sklepe a stoky byly umístěny v nízké místnosti. Voda se čerpala ze studní, které stály u varny a sladovny. Pro kotelnu byla čerpána voda z rybníka u Černého lesa. V kotelně stály dva parní kotle o výhřevné ploše 90 m². Stáje byly rozmístěny po celém pivovarském areálu. Varna byla umístěna v původní budově č. 540. Odpadní a čistící jámy vedoucí z pivovaru byly zakryté a ústily do potoka.

Ovšem hned na začátku měl pivovar i některé nedostatky. Nedisponoval například umělých chlazením, které bylo pro provoz pivovarů hodně důležité¹⁴⁹. Velký problém tak nastal hlavně za teplých zim, kdy pivovar spotřeboval hodně ledu, který musel být dovážen.

V předválečné době disponoval pivovar dokonce svou vlastní sodovkárnou a stáčírnou lahvového piva.

Za 1. světové války utrpěl podnik značné škody. Nedostatek surovin a zejména příkaz rakouských úřadů odevzdat pro válečné účely cínové a mosazné součástky strojů, pivovar velmi poznamenal, neboť se toto rozhodnutí týkalo i měděné varní pánve. Pivovar tak čekala nákladná investice v podobě nové varny. Mezi lety 1917-1918 byla postavena nová dvojitá varna se železnou pávní, díky které bylo možno po válce navařit dvakrát tolik várek co dříve

---

mezi dřívějšími lednicemi. Jistě ku prospěchu.“, Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbírká písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

¹⁴⁸ 75 let pivovaru Benešov, Praha 1972, nestr.

¹⁴⁹ „Proč nebylo pořízeno umělé chlazení, když již v jiných pivovarech téže doby bylo umělé chlazení instalováno, není nám dostatečně jasno. Snad byl zde ten důvod, že okolní rybníky byly majetkem stejného majitele a byly dosti veliké a pravidelně zamrzají, takže nebylo nebezpečí, že by pivovar zůstal bez ledu.“ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbírká písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

(tj. až 270 hl piva).¹⁵⁰ Kromě varny byl postaven také nový parní kotel o 100 m² výhřevní plochy.¹⁵¹

Potíže, které se záhy projeví v oblasti technologie, byly důsledkem značné snahy ušetřit na investicích v době, kdy byl podnik nově přestavován (mezi lety 1897-1898). Technologie vybavení pivovarů šla rychle dopředu a benešovský podnik, který byl po rekonstrukci v roce 1898 jedním z nejmodernějších pivovarů, už na konci 1. světové války značně zaostával za ostatními. Bylo nutné pivovar po válce znovu vzkřísit.

6.2.2.2 Meziválečné období

Již zmíněný záborový zákon, jenž mimo jiné přikazoval, že příslušníci nepřátelských států a dříve vládnoucího rodu Habsburg-Lothringen mají být vyvlastněni bez náhrady, rozhodl o nové budoucnosti benešovského pivovaru. Bývalý majitel, Ferdinandův syn Maximilian, přišel o veškerý majetek, včetně Konopiště a pivovaru, který přešel v roce 1919 pod nucenou správu a od roku 1923 byl spravován československým státem pod záštitou ministerstva zemědělství – Ústřední ředitelství státních lesů a statků v Praze. Nový majitel se rozhodl do chátrajícího pivovaru zainvestovat.

Především bylo nutné zmodernizovat pivovarské chlazení. Tato investice ovšem nedopadla tak, jak bylo plánováno, neboť chlazení nebylo zakoupeno nové, ale již použité a k tomu, aby plnilo svůj účel, muselo být v pivovaru postaveno ještě několik doplňujících strojů, jako byla například chladicí věž. „*Pokus byl velmi nákladný, stál 6 224 146,38 Kč ale, bohužel ne příliš šťastný, ba, možno říci – nešťastný.*“¹⁵² „Nové“ chlazení vydrželo jen něco málo přes deset let a v roce 1931 muselo být nakonec nahrazeno chlazením novým. (Chlazení pivovaru je podrobněji popsáno v podkapitole níže.)

Po roce 1923 byl také pořízen parní kotel o 180 m² výhřevní plochy. Tento kotel byl již starší, z roku 1897, a měl na sobě trhlinu, která však nijak nepřekážela jeho provozu. V roce 1924 byl vystavěn nový tovární komín z glazurovaných cihel, protože ten původní už nestíhal táhnout právě díky pořízení „nového“ parního kotle. Na přechodnou dobu bylo zřízeno umělé foukání pod rošty, to ale nemělo takový efekt, jaký byl očekáván. Komín měřil 45 metrů a byl vystavěn se stoupačkami uvnitř, takže byl snadno čistitelný. Náklad na jeho výstavbu činil 194.531,70 Kč.

---

¹⁵⁰ Edvard VANĚČEK, *Kde se pivo vaří...*, in, Pod Blaníkem 1931, s. 130

¹⁵¹ Jiří TYWONIAK, *50 let státního pivovaru v Benešově*, Benešov 1947, s. 17

¹⁵² Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

O rok později, tedy v roce 1924 začíná výstavba železobetonových kvasných kádí ve spilce. Tato výstavba proběhla ve dvou etapách, mezi lety 1925-1926 bylo vystavěno dvanáct železobetonových kádí o objemu 300 hl ve velké spilce, za které pivovar zaplatil celkem 762.749,40 Kč. V roce 1929 byly přistavěny další čtyři kádě o stejném objemu a o nákladu 299.480,35 Kč.

Ve 20. letech byl nově také vystavěn automatický stroj na stáčení piva do sudů, postavena nová rampa na výstav sudového piva a též stáčírna transportních sudů, která byla zároveň nově vydlážděna granitovými deskami. Nechyběl ani moderní stroj na mytí transportních sudů značky Neubecker. *„Tehle stroj se všem bude, až přijdete do benešovského pivovaru ze všeho nejvíc líbit. Sám si vezme soudek, jako kdyby měl ruce, chvíli si s ním hraje jako kočka s myší, převrací jej, převaluje, potom jej divoce roztočí, vysmejčí a vyhodí na druhém konci ven úplně čistý. Takhle vypadají všechny nejmodernější stroje. Jejich veliké přednosti jsou zároveň černými stíny vrhanými do nepřehledných houfů nezaměstnaných dělníků.“*¹⁵³

Na počátku 30. let byly pořízeny nové šnekové transportéry na ječmen a slad nákladem za 274 106,45 Kč. Za tuto rekonstrukci byla zodpovědná firma Českomoravská-Kolben-Daněk. Nově byla také zřízena čistící stanice na ječmen od firmy Kašpar za 151 874,90 Kč a závodní biologická a bakteriologická zkušebna piva, ječmene a sladu. Proběhla také rekonstrukce hvozdu č. 1, za kterou zaplatil pivovar celkem 338 375,25 Kč a provedla ji firma I. brněnská strojírna.

V roce 1931 bylo postaveno v nové budově moderní chladicí zařízení na amoniak, přičemž bylo dopředu počítáno s pořízením parního stroje s generátorem. Pořízení nového chladicího zařízení byla velmi nákladná položka, což byl patrně také důvod, proč byla tato investice tak dlouho odkládána. Pivovar zaplatil 732 439,10 Kč za strojní část a 1 484 522,50 Kč za část stavební. Celkem tedy 2 216 961,60 Kč.

V ten samý rok byla v rámci rekonstrukce zvednuta střecha nad štoky. *„...štoky byly umístěny na nynější místo změnou projektu při stavbě. Technicky dopustil se projektant té chyby, že umístil je mezi střechy obou lednic a málo vzdušně. Tato rekonstrukce byla vlastně dokončena v roce 1934, kdy byly štoky dosud nerovnoměrně rozdělené a na nízkých pilířích umístěné (štoky byly bez uliček a bez peronů kolem tak umístěny, že při rmutání kalového musil dělník brodit se pivem, aby mohl přejít na druhou stranu stoku. Výtoky horkého piva*

---

¹⁵³ Edvard VANĚČEK, *Kde se pivo vaří...*, in Pod Blaníkem, Benešov 1931, s. 130

nebyly rovněž úhlopříčně k výtokům, čímž štoky silně pracovaly a nýty se trhaly.“¹⁵⁴ V roce 1934 bylo také pořízeno nové měděné potrubí vedoucí z varny a také nové spílací potrubí.

Protože se velmi začalo dbát na biologickou čistotu piva, byla vystavěna také nová místnost pro sprchové aparáty a s ní i betonová nádrž, která dokázala pojmout až 500 hl vody. Díky investici do nového sladkovodního chlazení, již pivovar v příštích letech nepotřeboval dovážet led, což pro něj byla velká úspora.

V roce 1932 pivovar nechal vybudovat nový pneumatický transportér na slad ze sladovny do varny. Tak bylo nahrazeno staré transportní zařízení, které bylo léty používání velmi chatrné. Tato výměna přišla pivovar na částku 56 681,20 Kč.

Mezi lety 1933-1934 byla zřízena nová eternitová krytina nad severní částí za 37 724,74 Kč. Ta nahradila původní taškovou krytinu. Kromě toho byla vystavěna také nová kovářská dílna. Za účelem usnadnění práce dělníkům při požahování sudů, byla do pivovaru v roce 1935 pořízena požahovna sudů s hydraulickou utužovačkou, pro kterou musela být vystavěna nová samostatná budova¹⁵⁵. Tato požahovna byla odkoupena od plzeňského Prazdroje za 130 000 Kč. Díky pořízení požahovny se zlepšila biologická čistota piva. V roce 1936 požahovna málem shořela následkem přehřívání smolného kotle, který praskl, a směla vytekla ven.

V polovině 30. let bylo vystavěno dvanáct železobetonových impregnovaných ležáckých tanků, ve dvou řadách nad sebou o obsahu 2 900 hl. Nejprve byly v roce 1934 vystaveny čtyři tanky za 157 946 Kč, o dva roky později, v roce 1936 nechal pivovar vystavět dalších osm tanků celkem za 351 903,20 Kč. Tanky byly plněny i vypouštěny spodem, přičemž ztráty byly velmi ojedinělé. V polovině 30. let byla také vystavěna letní rampa na sudové pivo.

V rámci inovace benešovského pivovaru nebylo vynecháno ani jeho nádvoří. To bylo již v roce 1931 rozšířeno včetně spodního dvora. Nádvoří bylo také nově vydlážděno. Na novou dlažbu čekal pivovar již od doby své výstavby: „Rovněž největší péče byla věnována výdlažbě dvora a oplocení, neboť když pivovar byl převzat státem, nebylo vůbec žádné dlažby

---

¹⁵⁴ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

¹⁵⁵ „Důvody, které k tomu vedly, byly tyto: Dosavadní požah transportní nádoby ve staré požahovně nebyl na výši doby. Odpožahovalo se na koksovém odpožahovači a požahovalo se ručně na smolovém kotlíku. Teplota odpožahovací nedala se řídit a záviselo to na citu bednářů. Umytá nádoba byla válena po dvoře, po vypožahnutí ochlazená na vykulovačce a transportována zase po dvoře, nebo povozem znovu k myčce, kde přestříknuta obyčejně ještě studenou vodou. Za daných okolností nebylo možno požahnouti ani sudy, které by to již nutně zasluhovaly.“ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

a nádvoří bylo jen vyštěrkováno. Po etapách bylo vydlážděno hořejší nádvoří, provedena dlažba u garáží a při vjezdu do pivovaru..., zřízeny trávníčky na nádvoří a postupně vydlážděna vějířkovou žulovou dlažbou ostatní důležitá a frekventovaná místa před varnou, u budovy umělého chlazení atd., takže dnes lze říci, že celý prostor pivovarský jest pokryt bezvadnou dlažbou (až na některá místa ležící mimo provoz, čímž bylo zabráněno tvoření se prachu a přenášení infekce.“¹⁵⁶ V roce 1934 byly na nádvoří zasazeny lípy – dvě na nádvoří před sladovnou a dvě za sladovnou.

V roce 1936 byla pořízena betonová nádrž na vodu nákladem za 14 538,15 Kč. V ten samý rok nechal pivovar vystavět novou kůlnu, která měla sloužit jako letní restaurace po dobu Podblanické výstavy, která se konala toho roku v Benešově. Poté byla přenesena do pivovaru.

Během 30. let byly v pivovarském areálu vystavěny nové konírny na sedm párů koní a nad konírnami vznikly prostorné garáže, které z části sloužily jako dílny a zbylé poskytovaly místo pro osm nákladních vozů.

Do pivovarských inovačních procesů a jeho modernizace mezi světovými válkami je nutné také zmínit výstavbu ledovače, který vyráběl led ze studniční vody.

6.2.2.2.1 Pivovarské chlazení

Benešovský pivovar byl z počátku zařízen na ledování přírodním ledem. K uskladnění ledu sloužily 4 velké lednice plus jedna lednice manipulační (v té byl uskladněn led, který byl dodáván do hostinců). Každá tato lednice (kromě lednice manipulační) disponovala kapsovým výtahem, do kterého se musel led naházet. Led byl házen do místnosti vybouranými okny, ze kterých byl přemísťován na kapsový výtah. Poté, co byl led nahrubo nasekán u výtahů, byl v lednicích posléze roztlučen. Manipulační lednice měla kapacitu cca na 300 fůr ledu, což se rovnalo přibližně 6 000 q. Ve zbývajících čtyřech lednicích bylo možno uskladnit až 2 800 fůr ledu (700 fůr v každé), což bylo cca 56 000 q.

Poté, co bylo postaveno původní umělé chlazení, byly lednice využívány podstatně méně. Namísto jedné lednice byla vybudována betonová nádrž na ledovou vodu, která byla využívána pro sprchové aparáty. V roce 1931, kdy nechal pivovar vybudovat nové chlazení, byly všechny lednice naledovány naposledy. Ponechána byla manipulační lednice a jedna

---

¹⁵⁶ Jiří TYWONIAK, *50 let státního pivovaru v Benešově*, Benešov 1947, s. 20

lednice, která stála u tanků. Ta byla ale nabetonována a podbetonována, protože z ní vytékala voda.

Zpočátku pivovar financoval ledování lednic v hostincích, které odebíraly benešovské pivo. Někteří tito odběratelé pak pivovarský led prodávali naopak svým dodavatelům jako např. řezníkům či cukrářům. Později již pivovar do ledování v hostincích neinvestoval, ale financoval alespoň sekání a převážení ledu. Kromě toho platil pivovar hostincům také za vybourávání, čištění i zazdívání lednic. Hostinští pak posílali do pivovaru stvrzenky, které si účetní evidoval: „*K správě arci pivovaru Benešov! Na naložení ledu v mém hostinci v roce 1893 obdržel jsem příspěvek 20 doslova dvacet zlatých, které tímto stvrzuji. V Popovicích 31. prosince 1893. Josef Zeman*“.¹⁵⁷

V období od 1. května až do 30. října kočí z pivovaru denně rozváželi pivo do jednotlivých hostinců a byli povinni jak vylít vodu, tak doplnit led do šenku. Toto pravidlo bylo zrušeno až v roce 1939 a naopak bylo nařízeno, aby byla každá dodávka ledu byla pivovaru zaplacená. Mimo lednice byly ledovány také připojené místnosti. „*...nynějši stáčírna a skladiště plných sudů a vzadu, kde je nyní lahvozna a skladiště plných lahví. V nynějši stáčírně a skladišti sudů byly, když se led spotřeboval, umístěny ležácké sudy – menší asi z Konopiště, v nynějši lahvozně byla spilka. Kádě se při ledování vysklepovaly a když se led spotřeboval, znovu se zase nasklepovaly. Do každé této části vešlo se asi po 300 forách, celkem tedy 1 200 for ledu*“.¹⁵⁸

Mimo to byly ledovány ještě další dvě lednice, které byly umístěny ve strojovně. Celkem bylo tedy ledováno 4 800 fůr ledu, což odpovídalo 960 vagónům. Průměrně se ledovalo šest týdnů, denně po cca 200 fůrách. Do výše zmíněných výtahů musel být let vhazován manuálně, což obstarávali čtyři muži. K zaplnění jedné lednice bylo potřeba 36 mužů a asi 16 žen, dohromady tak bylo na ledování potřeba téměř 160 lidí denně. Nejvíce byl využíván led z rybníků Černý les, Konopišťského a z Papírny.

Z tabulky č. 20 vidíme, kolik fůr ledu se naledovalo v jednotlivých obdobích. Od roku 1934, kdy byly záznamy vedeny, se počet fůr pohyboval nad devět set. Důležité byly faktory, kolik ledu bylo spotřebováno, kolik ledu neplánovaně roztálo a jaké množství ledu bylo dodáno do jednotlivých hostinců. Nejsilnějším obdobím na ledování byly roky 1938/1939, kdy bylo naledováno celkem 1 075 fůr ledu. Naopak nejslabším obdobím byly válečné roky 1940/1941, kdy bylo naledováno jen 187 fůr.

---

¹⁵⁷ SOA Praha, fond Velkostatek Konopiště, i. č. 2 069, karton č. 262

¹⁵⁸ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

Cena za 100 kg ledu se v jednotlivých obdobích moc nelišila. V průměru se pohybovala okolo 1,50 Kč. Nejvíce bylo zapláceno mezi lety 1939/1940, kdy se cena za 100 kg ledu vyšplhala skoro na 2 K:

Tabulka č. 20: Počet fůr v jednotlivých letech a cena za 100 kg

Období	Počet fůr	Cena za 100 kg
1934/1935	970	nezjištěno
1935/1936	948	1,56 Kč
1936/1937	922	1,52 Kč
1937/1938	955	1,56 Kč
1938/1939	1075	1,43 Kč
1939/1940	938	1,96 K
1940/1941	187	1,70 K
1941/1942	462	1,75 K

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbíрка písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

6.2.2.3 Období od počátku 2. světové války do roku 1948

Během 2. světové války nenastala v pivovaru žádná významná investice ani výstavba. Teprve poté, co se poválečná situace zklidnila, mohla správa pivovaru navázat na investiční proces před válkou. V roce 1946 byla vystavena truhlárna včetně bednárny a lakovny. V tomtéž roce byla zřízena také společenská místnost pro zaměstnance i s klubovnou, jídelnou a sociálním zařízením. Bylo navázáno na původní budování manipulačního dvora výstavbou nové ohradní zdi. Inovační činnost se také týkala nově postavené kůlny, kde se skladovala sudovina a též studny, která byla prohloubena o dvacet metrů.

V roce 1947 byly zřízeny další dvě kůlny, jedna byla postavena vedle studny a byly v ní uskladněny pivovarské vozy. Druhou, která vznikla za účelem uskladnění inventáře, nechala správa pivovaru vystavět vedle kovářské dílny. Ve stejném roce byly zrekonstruovány kanceláře. Ty byly posléze vybaveny novým nábytkem včetně kancelářských strojů.

V roce 1948 byly nově vystavěny sklepy a moderní příslušenství i s prádelnou. Toto příslušenství patřilo k zaměstnaneckým bytům. K pivovaru byla také přikoupena budova č. 411 a ve sladovně byly postaveny kamenné schody pro větší bezpečnost.

6.2.3 Benešovské pivo

V pivovare bylo vyráběno pivo 8°, 10° a 12°, později také 20°¹⁵⁹, a technologie vaření benešovského piva se za léta jeho působení mnoho nezměnila.¹⁶⁰ Správa pivovaru dokázala za léta působení podniku vybudovat širokou síť dodavatelů, kteří zajišťovali kvalitní ječmen. Výhodou podniku bylo, že benešovská krajina byla vždy spíše zemědělského rázu, a proto se zde této důležité surovině pro výrobu piva dařilo.

Vytříděný ječmen se na tři dny namočil do vody do tzv. náduvnic. Poté byl rozprostřen na humnech nejprve do cca 30 cm vysokých hromádek a na humnech byl ponechán na 10 dní, kdy byl často přehazován, aby vyklíčil. „*Vyrůstají kořínky a vnitřek zrna dozrává změny: složitými chemickými procesy a fyziologickými pochody mění se nerozpustný škrob a bílkoviny na látky rozpustné. Ve stadiu, kdy klíček, zárodek to příštího stébla, schován ještě pod hladkou pluchou ječmene, dorůstá 2/3 až 3/4 délky zrna, jest ječmen rozluštěn (rozluštění = vnitřní přeměna zrna) a tento takzvaný zelený slad suší se na lískách hvozdu zprvu při teplotách nízkých a za důkladného přístupu vzduchu na konečnou teplotu asi 70° C.*“¹⁶¹ Tímto procesem vznikl slad, který byl vhodný zejména pro výrobu světlého piva. Pro tmavá piva byl slad ještě dosušován při vyšších teplotách, přičemž do nich byl přidáván také slad pražený.

Slad byl poté zbaven uschlých klíčků a byl uložen do zásoby na sladových půdách. Na várku byl šrotován na hrubou drť, která byla smíchána s vodou v železné nádobě varny, tzv. vystírací kádi. Z vystírací kádě byla odebraná asi třetina celkového množství, která byla přendána do rmutovacího kotle. V kotli byla zahřívána na určitou teplotu do té doby, než začala cukrovatět, poté byla povařena a vyčerpala se zpátky do vystírací kádě. Benešovský pivovar používal metodu dvojího rmutování, proto byl celý proces opakován ještě jednou.

Vzniklá sladina se přečerpala do scezovací kádě, která byla opatřená jemně dírkovaným dnem. Zde se nechala ustálit a poté se scedila scezovacím korýtkem do pivního

---

¹⁵⁹ 20° Diplomat začal být vyráběn ve 30. letech a zaznamenal velký úspěch. Původně to byl speciál, který se vařil jen na Vánoce a na Nový rok. Na jeho výrobu (jednu várku) bylo třeba 5 000 kg bavorského sladu, 200 kg karamelu, 120 kg barevného sladu (černosladu) a 75 kilo chmele. Jeho obliba rostla, a proto se objevila snaha toto pivo vařit po celý rok. Před 2. světovou válkou měl pivovar plány 20° ležák exportovat také do Ameriky, ale v důsledku změny politické situace a posléze vydanému zákazů vařit speciální piva, bylo od tohoto plánu posléze upuštěno. Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

¹⁶⁰ V korespondenci mezi benešovským pivovarem a Ředitelstvím státních lesů a statků, kdy správa pivovaru žádá o schválení nákupu 1 000 kg karamelového sladu, se píše také o 16°pivu. SOA Praha, Správa státního pivovaru Benešov, i. č. 3, karton č. 2

¹⁶¹ Venkov, Novina, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 1937, nestr.

kotle. „Po scezení a vyloužení mláta teplou vodou se v pivním kotli sladinka vaří s chmelem, který dodává pivu později příjemné hořkosti, a tím dostáváme již mladinku.“¹⁶²

Mladina se vyčerpala na chladící stoky, které se nacházely nad spilkou a nad sklepy. Bylo důležité, aby zde byl dostatek vzduchu, protože mladina se při chladnutí nasycuje kyslíkem a díky tomu na dně usazuje vysrážené bílkoviny.

Poté byla již čistá mladina stažena přes chladící aparáty, kde se voda dochlazovala studniční a ledovou vodou, později vodou, která byla chlazena již umělým chlazením do spilky, tj. kvasírny.

Mladina byla v kvasírně stáčena do betonových nádrží o obsahu cca 300 hl a poté zakvašena čistou kulturou kvasnic. Tyto kvasnice přeměňují cukry, které obsahuje mladina, na alkohol za vývinu kysličníku uhličitého. „Povrch kádí pokrývá se bílou pěnou, která již po třech dnech kvašení nabývá značné výšky, pivo jest ve stadiu smetanově bílých vysokých kroužků.“¹⁶³

Po několika dnech se činnosti kvasnic zmírňuje, bílá pěna hnědne, kvasnice nakonec padají ke dnu. Teplota piva nesměla přesáhnout 7°C, čehož bylo dosaženo pomocí chladicích rour. Po cca 10 dnech bylo pivo z kádí vypouštěno do ležáckých sudů, které se nacházely ve sklepě, kde pivo dále dokvašovalo. Sudy se nechávaly zpočátku otevřené, aby pivo tzv. „vymazalo“. Tzn., že při dokvašování vylučovalo pěnu, která se hromadila nad zátkovnicí.

Sudy se poté zazátkovaly a spojily se kaučukovými hadicemi s hradicím aparátem, který odpouštěl ze sudů přebytečnou kyselinu uhličitou. Chuť piva se v těchto dnech zjemnila a dostala charakteristický říz.

Při dokvašování piva byly sudy uměle chlazeny na teplotu 1-2°C, přičemž výčepní pivo leželo v sudech cca dva měsíce, ležák o několik měsíců déle. Poté, co pivo dokvasilo, stáčelo se do transportních soudků, jejichž vnitřky byly vymazány smůlou. Stáčení probíhalo protitlakem ve stáčírně, později na automatických strojích a na menších stáčecích strojích bylo pivo stáčeno do lahví.

„Nastává nyní konečná etapa: rozvážka piva do sklepů hostinských. Bývá to veselý pohled, zvláště v létě, kdy na výstavní rampě nakládají se již v časných hodinách ranních na nákladní auta i do koňských povozů těžké sudy. Zbývá již poslední starost: konzum piva.“¹⁶⁴

---

¹⁶² Venkov, Novina, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 1937, nestr.

¹⁶³ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

¹⁶⁴ Venkov, Novina, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 1937, nestr.

Obliba benešovského piva stoupala. Ve 30. letech bylo pivo rozváženo po Benešově a benešovském okrese sedmi nákladními auty a pěti páry koní. Pivo bylo dále vyváženo také do jílovského, sedlčanského, tábořského, ledečského, pelhřimovského, kutnohorského, poděbradského, brandýského, českobrodského, smíchovského okresu. Benešovské pivo bylo také podáváno v cca padesáti pražských restauracích a hospodách.

Benešovský pivovar vlastnil dvanáct hostinců,¹⁶⁵ do kterých bylo dodáváno téměř 3 000 hl piva. Byly to celkem dva hostince v Benešově, v obcích Dlouhá Pole, Týnec nad Sázavou, Čerčany, Střížkov, Votice, Lysá u Votic, dále v Krči, Konopišti, Chlumu u Třeboně a na Praze 7. Pivovar vlastnil také své čtyři kantýny, a to v obcích Požáry, Pecerady, Mrač a ve Vraném, které odebíraly kolem 550 hl piva.

Dohromady vyvážel pivovar pivo do 336 hostinců, 19 prodejen lahvového piva, 7 kantýn, 1 stáčírny a 8 skladů. Do podniků bylo dodáváno pivo 10°, 12°, 12° černé a speciální pivo - 20° Diplomat.

O prodaném pivu byly v pivovaru vedeny podrobné Pivovarské prodejní deníky. Ty byly rozděleny na roky, měsíce a měsíce dále na jednotlivé dny. Za každý den bylo zaznamenáno, kolik piva bylo vydáno odběratelům. Pro příklad je uveden rok 1936. Nejvíce bylo odběratelům prodáno světlé desítky. Množství hektolitrů i mimo sezónu přesáhlo číslo 3 000. V sezóně, tj. v období od konce května do konce září, se množství prodaného piva zvýšilo a to během června a července téměř na dvojnásobek prodaného piva během zimy. To samé platilo i u ležáku světlého a tmavého. Množství prodaného světlého ležáku se v průměru pohybovalo okolo 100 hl. Jen během května se tento počet zdvojnásobil a přesáhl 200 hl. O černý ležák byl větší zájem, dokonce i mimo sezónu se prodalo odběratelům každý měsíc více přes 300 hl. Mezi dubnem a zářím počet hektolitrů nebyl menší než 400 hl, v červnu a červenci dokonce přesáhl 500 hl (viz tabulka č. 21):

Tabulka č. 21: Množství prodaného piva za rok 1936

Přehled prodaného piva za rok 1936 (hl,l)				
Měsíc	Světlé	Ležák světlý	Ležák černý	Speciál
Leden	3 494,45	92,14	367,55	24.60
Únor	3 113,40	74,22	287,18	---
Březen	3 548,17	105,13	363,67	---

¹⁶⁵ Tj. v roce 1938.

Duben	3 957,50	103,07	469,88	---
Květen	4 932,55	201,22	487,08	---
Červen	6 386,20	126,77	565,78	---
Červenec	---	---	---	---
Srpen	6 162,07	124,14	487,66	---
Září	5 018,70	121,51	401,44	---
Říjen	3 643,95	126,90	363,90	---
Listopad	3 166,85	90,65	309,30	---
Prosinec	3 666,40	93,65	338,25	---

Zdroj: SOA Praha, fond Správa státního pivovaru Benešov, i. č. 16, k. č. 6

Tabulka č. 22 zobrazuje, kolik bylo z pivovaru do jednotlivých podniků prodáno piva mezi lety 1938-1939. Nejvíce bylo dodáváno 10° světlé pivo. V roce 1938 bylo do jednotlivých hostinců, kantýn, prodejen atd. prodáno celkem 66 025,26 hl piva. O rok později to bylo již 67 684,16 hl, což byl nárůst o 1 658,90 hl. 12° světlého piva bylo do podniků prodáno v roce 1938 celkem 2 588,60 hl, o rok později jen 2 065,09 hl, což byl pokles o 523,51 hl.:

Tabulka č. 22: Prodané druhy piva mezi lety 1938-1939

	10°	12°	12° černá	20° Diplomat	celkem
1938	66 025,26 hl	2 588,60 hl	7 049,85 hl	193,70 hl	75 857,41 hl
1939	67 684,16 hl	2 065,09 hl	6 990,24 hl	375,50 hl	77 114,99 hl

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

6.2.4 Výstav benešovského pivovaru od jeho přestavby do začátku 1. světové války

6.2.4.1 Výstav benešovského pivovaru od přestavby do začátku 1. světové války

Spojením benešovského pivovaru s konopišťským bylo dosaženo úspěchu. Již v roce 1898 dosáhl výstav na 48 031 hl piva a během dalších let až do 1. světové války, se výstav pohyboval v průměru okolo 55 000 hl ročně. Nejméně piva (51 321 hl) bylo uvařeno v roce 1903, patrně důsledkem hospodářské krize, kdy nastal velký pokles v ekonomické oblasti. O

rok později, po opětovném oživení hospodářství, dosáhl výstav na 58 583 hl, což bylo o více než 7 000 hl. V dalších letech výstav víceméně stagnoval s drobnými odchylkami. Hranice 60 000 hl bylo dosaženo v roce 1907, kdy bylo uvařeno přesně 60 549 hl. Nad 60 000 hl dosáhl výstav také následující rok. V roce 1909 výstav klesnul o více než 3 000 hl. Poté začal opět stoupat a v roce 1911 bylo dosaženo předválečného maxima dosáhnul pivovar v roce 1911, kdy bylo uvařeno celkem 62 688 hl. Od tohoto rekordního roku výstav začal klesat, přesto se pivovar zařadil mezi středně velké pivovary (viz tabulka č. 23):

Tabulka č. 23: Výstav benešovského pivovaru mezi lety 1901-1913

Rok	Výstav (hl)
1901	54 308
1902	53 313
1903	51 321
1904	58 583
1905	56 191
1906	57 465
1907	60 549
1908	60 819
1909	57 133
1910	58 330
1911	62 688
1912	58 519
1913	57 854

Zdroj: Zbyněk LIKOVSKÝ, Pivovary československého území 1900-1948, Praha 2006, s. 12

6.2.4.2 Výstav benešovského pivovaru za 1. světové války

Během 1. světové války, která se rozhořela jen měsíc po atentátu, a zejména po prvních dvou válečných letech, zaznamenal benešovský pivovar velkou ztrátu. Mezi lety 1914-1915 klesnul výstav cca o 7 000 hl, v období let 1915-1916 činil pokles více, než 20 000 hl. V roce 1917 bylo uvařeno jen 12 273 hl, tj. skoro o 19 000 hl méně oproti 1916. V posledním válečném roce klesnul výstav na 10 164 hl, tedy o více než 48 000 hl méně než v roce 1914 (viz tabulka č. 24).

Pokles výroby ve válečných letech zapříčinilo více faktorů. Nastal velký nedostatek ječmene i dalších surovin, mnoho mužů odešlo bojovat na frontu. V roce 1915 bylo dokonce jednotlivým pivovarům ministerským výnosem přiděleno množství ječmene, které směly zpracovat, což se samozřejmě týkalo i benešovského pivovaru. O rok později musel pivovar na základě nařízení c. a k. Ústřední rekviziční komise odevzdat veškeré zařízení vyrobené z barevných kovů. Všechny tyto události mohly za to, že se válečný výstav benešovského pivovaru propadl skoro o 50 000 hl.

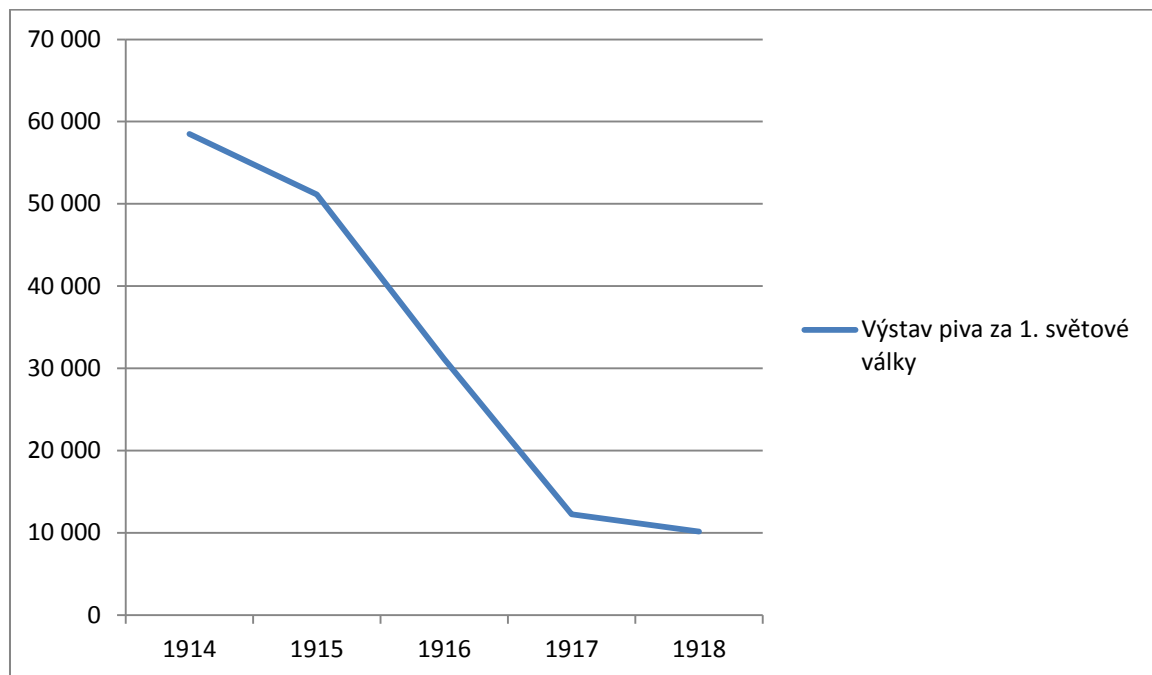
Tabulka č. 24: Výstav piva v benešovském pivovaru během 1. světové války

Rok	Výstav (hl)
1914	58 485
1915	51 144
1916	31 139
1917	12 273
1918	10 164

Zdroj: Zbyněk LIKOVSKÝ, Pivovary československého území 1900-1948, Praha 2006, s. 12

Křivka v grafu č. 6 názorně zobrazuje propad výstavu piva během 1. světové války. Zatímco na počátku války, mezi lety 1914-1915, zobrazuje křivka mírný pokles, propad od roku 1915 do roku 1917 je velmi ostrý. Poslední dva válečné roky bylo snížení výstavu mírné, protože byl rozdíl jen o 2 000 hl.

Graf č. 6 Výstav piva v benešovském pivovaru za 1. světové války

Zdroj: Zbyněk LIKOVSKÝ, *Pivovary československého území 1900-1948*, Praha 2006, s. 12

6.2.4.3 Výstav benešovského pivovaru mezi světovými válkami

Poté, co skončila 1. světová válka, výstav v benešovském pivovaru kvůli zničenému poválečnému hospodářství stoupal jen pomalu. V první poválečný rok nedosáhla výroba ani na 30 000 hl. Teprve v roce 1920 bylo dosaženo hranice 30 000 hl. Mezi lety 1920-1921 výstav stoupl o více než 8 000 hl. O rok později výstav sice o 3 000 hl poklesnul, ovšem již v roce 1923 bylo uvařeno přes 47 000 hl. Od tohoto roku výstav každým rokem vzrostl v průměru o 7 000 hl. Meziválečného maxima dosáhl výstav v roce 1928, kdy poprvé překročil hranici 80 000 hl. „*Tento vzestup nebyl ani zde ani u jiných pivovarů zdravý. Byla to honba za hektolitry, které sháněny byly drahými nájmy, nedostatečně krytými a zajištěnými půjčkami, poskytováním bonifikací, odstupů i inventáře všeho druhu.*“¹⁶⁶ Od tohoto roku, následkem dopadu hospodářské krize výroba piva v benešovském pivovaru začala klesat. Mezi lety 1928, tj. nejsilnějším rokem, až 1933, který byl rokem nejslabším, činil propad výstavu přes 25 000 hl. V roce 1933 bylo uvařeno jen 55 459 hl.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

¹⁶⁷ „*Hospodářská krize se svými následky citelně zasáhla naše pivovarství. Značné snížení peněžních důchodů obyvatelstva znamenala omezení všech výdajů, především však za potřeby zbytné...., mezi nimi také pivo. Nadarmo se neříká, že na spotřebě piva lze měřit blahobyt obyvatelstva. V posledních deseti letech shodoval se*

Podle kroniky benešovského pivovaru ale za nízký výstav v roce 1933 nemohl jen pokles konzumu piva, ale v rámci krize také finanční ztráty na půjčkách a na pronájmech: „...nájem byly většinou dlouhodobé, ale provozovatelé nemohli platit tyto vysoké nájem, často se střídali, výstavy tím pak více klesaly“.¹⁶⁸ V této situaci pak úřady snížily nebo úplně omezily půjčky, kvůli čemuž pak jiné pivovary v benešovském okrese získaly snadněji odbytiště pivovaru benešovského.

Od roku 1933, kdy hospodářská krize začala pomalu odeznívat, začal výstav opět stoupat. Již v roce 1934 bylo uvařeno o 7 000 hl více než v roce 1933 a jediným rokem, kdy bylo uvařeno méně piva oproti roku předešlému, byl rok 1936, kdy poklesl výstav o cca 2 000 hl. Poté, až do roku 1939 se výstav navyšoval, a paradoxně v roce 1939 dosáhl hranice 76 000 hl (viz tabulka č. 25). Pivovar se, co se týká množství uvařeného piva, v meziválečných letech pohyboval na 15. – 22. místě ze všech pivovarů v Československé republice, čímž se zařadil mezi středně velké pivovary. Na prvním místě se střídaly pivovary Plzeň a Staropramen, jejichž roční výstav přesahoval 500 000 hl (v roce 1937 bylo v plzeňském pivovaru uvařeno 526 341 hl a v pivovaru Staropramen dosáhl výstav 788 214 hl). Benešovský pivovar ve výrobě dosáhl pouze desetin celkové výroby Staropramene.¹⁶⁹

Tabulka č. 25: Výstav piva v benešovském pivovaru mezi lety 1919-1939

Rok výroby	Výstav
1919	26 073 hl
1920	31 084 hl
1921	39 460 hl
1922	36 350 hl
1923	47 497 hl
1924	58 329 hl
1925	61 770 hl
1926	65 915 hl
1927	72 077 hl

největší výstav piva s největší zaměstnaností a nejvyšší spotřebou piva na obyvatele. V roce 1929 vystavily naše pivovary 11,6 mil hl piva, počet nezaměstnaných byl pouze necelých 42 tisíc a průměrná spotřeba na obyvatele činila 77,7 l piva. V roce nejvyšší nezaměstnanosti 1933 měli jsme nezaměstnaných 738 tisíc, výstav piva činil téměř 8 milionů hl a spotřeba na hlavu klesla na 52,6 l.... Spotřeba piva je přímo závislá na zvýšení důchodů obyvatelstva, na vzrůstu blahobytu, za jehož měřítko je tak často pokládána.“ JUDr. Vladimír Mejsar, *Spotřeba piva a nezaměstnanost*, in Venkov, Novina, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 1937, nestr.

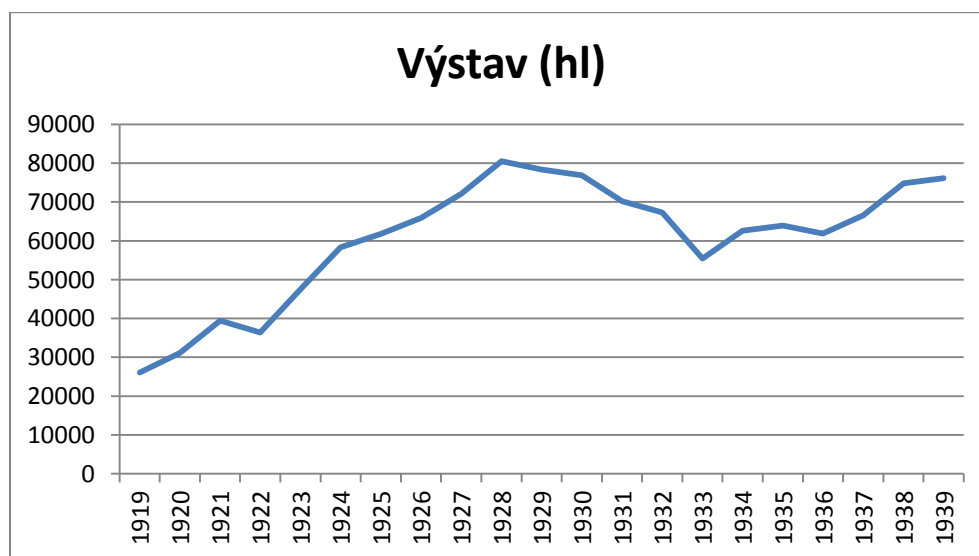
¹⁶⁸ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbírká písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

¹⁶⁹ tamtéž, nestr.

1928	80 523 hl
1929	78 339 hl
1930	76 856 hl
1931	70 158 hl
1932	67 298 hl
1933	55 459 hl
1934	62 604 hl
1935	63 956 hl
1936	61 818 hl
1937	66 548 hl
1938	74 762 hl
1939	76 107 hl

Zdroj: LIKOVSKÝ, Zbyněk: *Pivovary československého území 1900-1948*. Praha, 2006, s. 12

Graf č. 7 Výstav benešovského pivovaru mezi lety 1919-1939

Zdroj: LIKOVSKÝ, Zbyněk: *Pivovary československého území 1900-1948*. Praha, 2006, s. 12

V grafu č. 7 vidíme rostoucí křivku, která znázorňuje výstav benešovského piva mezi lety 1919-1939. V tomto období třikrát nastal pokles, první mezi lety 1921-1922. Ten mohl být následkem hospodářské krize, která postihla poválečnou Evropu, jež se stále vzpamatovávala z dosud největšího válečného konfliktu. K druhému poklesu došlo v roce 1933, což byl důsledek světové hospodářské krize. Té se nevyhnul ani benešovský pivovar. Mezi lety 1932-1933 poklesnul výstav téměř o 7 000 hl. V roce 1936 pak nastal třetí pokles, kdy bylo uvařeno piva o 2 000 hl méně než v roce předešlém.

Již v roce 1931 byl benešovský pivovar co do výše výstavu 22. v republice. Během dalších let se jeho pozice nadále zlepšovala. O rok později, v roce 1932 byl pivovar na 20. místě, v roce 1933, tedy roce, kdy vrcholila hospodářská krize, postoupil pivovar na 19. místo, v roce 1934 na 18. místo a mezi lety 1935-1937 obsadil 15. příčku, což byla situace přímo úměrná opětovnému vzrůstu výstavu benešovského piva.¹⁷⁰

6.2.4.4 Výstav benešovského pivovaru za 2. světové války

Během 2. světové války pivovar pracovat nepřestal. Naopak, jeho výstav každým válečným rokem stoupal, protože benešovské pivo bylo dodáváno do kantin Wehrmachtu v Praze. Protože Benešov ležel na území cvičiště zbraní SS, spotřebitelé piva byli nyní z velké části jejich příslušníci. „*Kantiny umístěny po školách i býv. kasárnech a téměř pravidlem bud' se špatným, nebo žádným sklepem. Požadavky byly mnohdy zlé a určitá zaujatost proti našemu pivu, pravděpodobně pěstovaná uměle oněmi pivovary, které nám své místo musili popustiti, přesvědčila nás teprve řádně o tom, že pořídili jsme si automatickou stáčírnu, tak i paster (zařízení používané pro pasteraci piva). Bez jednoho tohoto zařízení nemohli bychom asi svým úkolům dostáti.*“¹⁷¹

Zatímco jiné pivovary byly donuceny za 2. světové války pivovar buď zavřít, nebo alespoň musely v důsledku válečných let snížit výrobu, benešovský pivovar pracoval nepřetržitě a každým válečným rokem bylo uvařeno piva více. V roce 1939, který ještě nelze pokládat celkově za rok válečný, bylo v pivovare uvařeno 76 107 hl. O rok později zde bylo uvařeno o více než 2 000 hl více a v roce 1941 dosáhl výstav téměř 89 000 hl. Poprvé byla překročena hranice 100 000 hl v roce 1942, kdy výstav vystoupal na 103 863 hl. Válečného maxima bylo dosaženo v roce 1943, kdy bylo uvařeno celkem 123 463 hl piva. O rok později, v roce 1944 výstav poklesnul o necelých 5 000 hl oproti předešlému roku a v roce 1945, kdy 2. světová válka skončila, poklesla výroba na předválečný standard. Piva bylo uvařeno jen 64 228 hl (viz tabulka č. 26)

---

¹⁷⁰ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbírká písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

¹⁷¹ tamtéž, nestr.

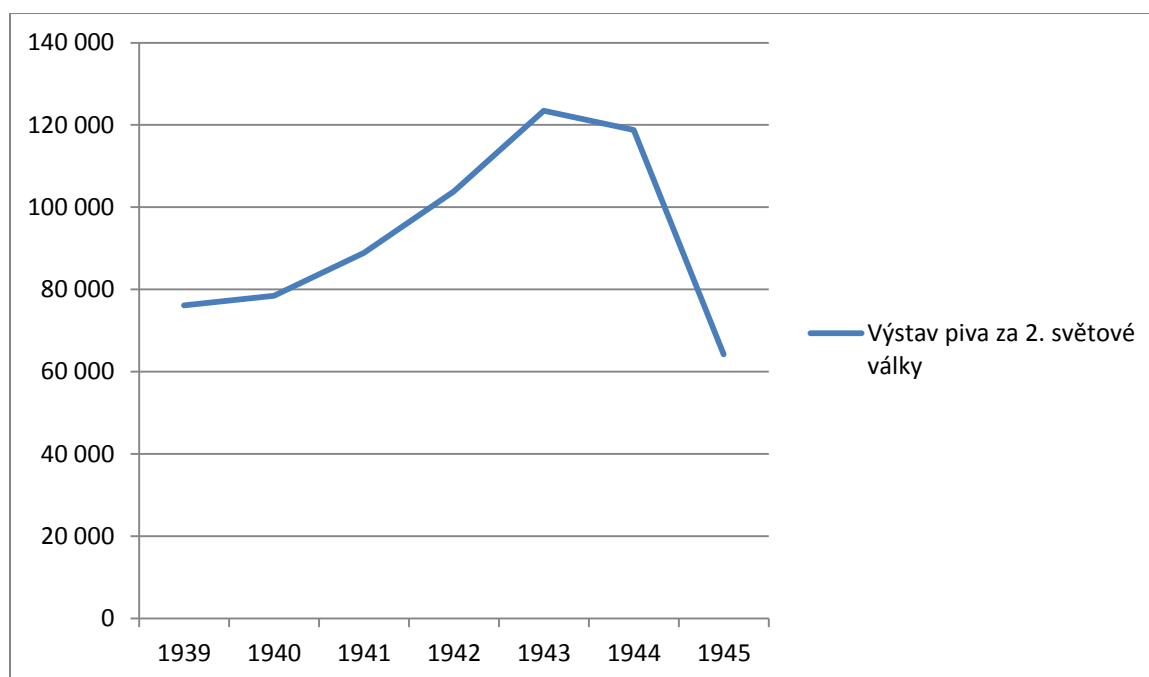
Tabulka č. 26 Výstav benešovského pivovaru za 2. světové války

Rok výroby	Výstav (hl)
1939	76 107
1940	78 437
1941	88 866
1942	103 863
1943	123 463
1944	118 797
1945	64 228

Zdroj: LIKOVSKÝ, Zbyněk: Pivovary československého území 1900-1948. Praha, 2006, s. 12

Křivka v grafu č. 8 zobrazuje výstav piva během 2. světové války. Zpočátku byl vzestup mírný, mezi lety 1941-1943 křivka zaznamenává vzestup prudký. Po roce 1943 už křivka opět padá a mezi lety 1944-1945 zobrazuje obrovský rozdíl, kdy se výstav propadl o 54 000 hl oproti nejsilnějšímu roku 1943.

Graf č. 8 Výstav benešovského pivovaru za 2. světové války

Zdroj: LIKOVSKÝ, Zbyněk: Pivovary československého území 1900-1948. Praha, 2006, s. 12

6.2.4.5 Výstav benešovského pivovaru mezi lety 1945-1948

V roce 1945 bylo uvařeno 64 228 hl piva. Že bylo o benešovské pivo velký zájem, se ukázalo o rok později, kdy činil výstav již 71 488 hl, o celých 7 000 hl více oproti předešlému roku. Rekordním¹⁷² byl ale rok 1947, kdy bylo uvařeno celých 87 060 hl, což byl nejvyšší výstav, který kdy pivovar vykázal. V roce 1948 výstav poklesl o více než 13 000 hl (viz tabulka č. 27)

Tabulka č. 27 Výstav piva benešovského pivovaru mezi lety 1945-1948

Rok	Celkový výstav pivovaru (hl)
1945	64 228
1946	71 488
1947	87 060
1948	74 762

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

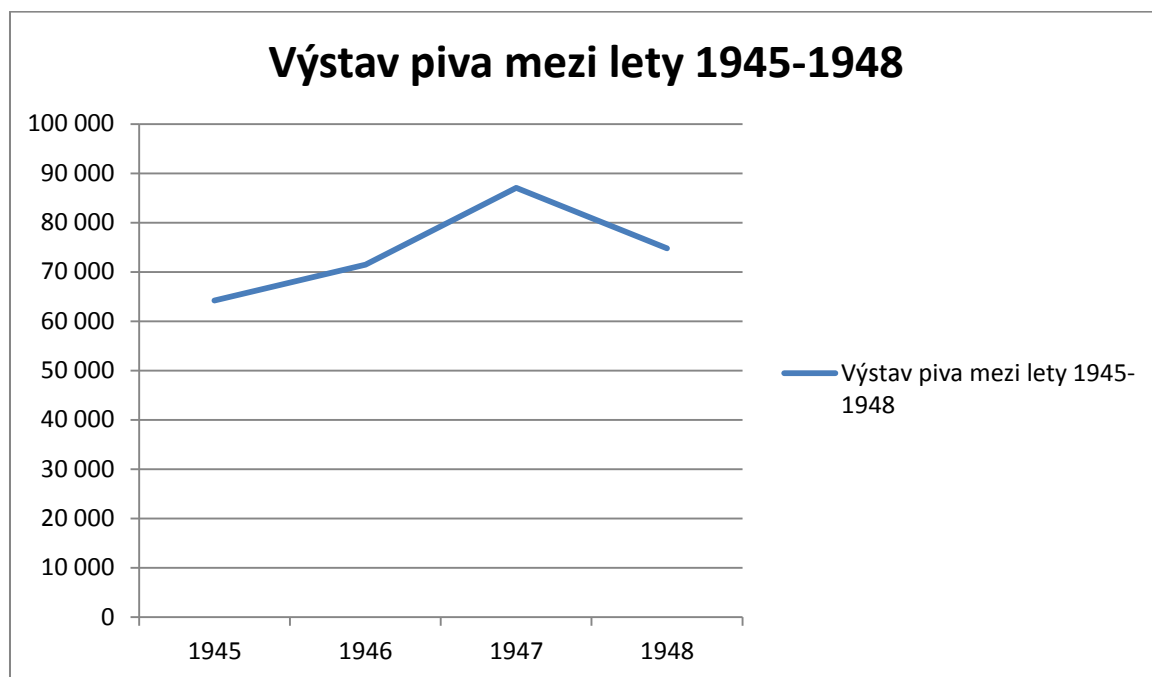
Křivka v grafu č. 9 zobrazuje výstav piva v benešovském pivovaru mezi lety 1945-1948. Do roku 1947 křivka stoupá vzhůru. Zatímco do roku 1946 je vzestup jen mírný, tj. o 7 000 hl, v letech 1946-1947 křivka ukazuje strmější vzestup. V roce 1947 se výstav piva vyšplhal na 87 056 hl, což byl v tomto období rekord. Poté křivka zobrazuje pokles, který značí propad o necelých 13 000 hl.

Pivovar se za padesát let svého působení na trhu vypracoval od počátečního malého podniku na středně velký pivovar.

¹⁷² Tzn. rekordním poválečným rokem do roku 1948.

Graf č. 9 Výstav benešovského pivovaru mezi lety 1945-1948

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbírká písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

6.2.4.5 Celková bilance výstavu benešovského piva

Graf č. 10 názorně zobrazuje výstav benešovského pivovaru mezi lety 1898-1948, tj. za padesát let jeho působení. V průměru bylo ročně uvařeno cca 62 087 hl piva. Absolutně největší pokles nastal v roce 1918, kdy výstav pivovaru v důsledku válečných let činil jen něco málo přes 10 000 hl. Naopak největšího výstavu bylo dosaženo v roce 1943, kdy, ač byl tento rok také rokem válečným, dosáhl pivovar absolutního maxima a to cca 123 000 hl, což bylo téměř dvanáctinásobné navýšení oproti roku 1918.

Graf č. 10: V pivovaru mezi lety 1898-1948

Zdroj: Václav VLČEK, *Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.*

Zbyněk LIKOVSKÝ, *Pivovary československého území 1900-1948, Praha 2006, s. 12*

6.2.4.6 Lahvové pivo v benešovském pivovaru

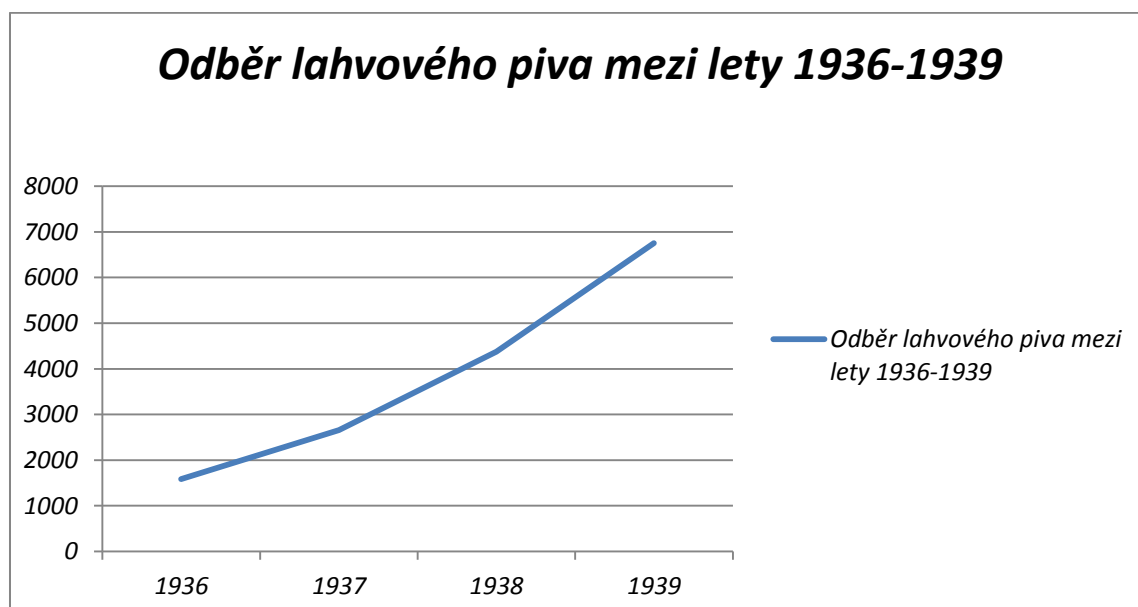
Benešovské pivo bylo dodáváno zejména v sudech, ale malá část byla stáčena také do lahví. Pivovar disponoval lahvočnou již během 1. světové války. Tou dobou zde byla pravděpodobně zřízena i sodovkárna. Po znárodnění pivovaru byly sodovkárna i lahvárna předány v roce 1924 do nově vzniklého Hostinského družstva v Benešově, které se stalo dodavatelem lahvového piva. Dle kroniky benešovského pivovaru za to mohly převážně tyto faktory:

- 1) od roku 1923 začal výstav pivovaru rapidně stoupat
- 2) pivovar utrpěl značné ztráty na lahvích
- 3) po válce začalo vznikat mnoho stáčíren

Hostinské družstvo ale nedodávalo pivo do „krámků“ a dávalo přednost dodávání hostinským. Tím ale jen nahrávalo konkurenci, protože pivovary jako Popovice či Pragovar pivo do „krámků“ ochotně dodávaly. Někteří odběratelé ovšem dávali přednost originálu a dožadovali se lahvového piva, které by bylo stáčeno přímo v benešovském pivovaru.

Pivovar po roce 1924 stácel tedy pouze ležácké pivo a do konce 30. let bylo v benešovském pivovaru do lahví stáčeno pivo jen pro zaměstnance coby zaměstnanecká výhoda. V průběhu 30. let ale velmi stoupla obliba lahvového piva. V roce 1931 byla proto v pivovare vybudována malá stáčírna včetně mycího stroje značky Liliput. K tomu byl pořízen stáčecí strojek na aluminiové odtrhávací uzávěrky a později také kohoutový plnič a zátkač. Protože o stáčené pivo byl stále větší zájem, správa pivovaru nechala v roce 1939 vybudovat moderní stáčírnu¹⁷³ včetně umývárny lahví, pasterizačního zařízení¹⁷⁴ a chlazeného prostoru na stáčecí tanky o výkonu až 3 000 lahví za hodinu, což bylo na svou dobu veliké číslo.

Graf č. 11: Odběr lahvového piva mezi lety 1936-1939

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Křivka grafu č. 11 zobrazuje, jak od roku 1936 rostl odběr benešovského lahvového piva. Zatímco v roce 1936 bylo stočeno pro odběratele jen 1 583,62 hl, o rok později bylo stočeno přes 1 000 hl více. V předválečném roce 1938 zaznamenáváme celkem 4 377,66 hl piva, které bylo stočeno do lahví, a v roce 1939 stoupl odběr stáčeného piva celkem na

¹⁷³ Stavbě nové stáčírny předcházely vleklé diskuze o jejím umístění.

¹⁷⁴ Pasterizační zařízení bylo dokončeno až v roce 1940.

6 754,03 hl, což bylo o 327% více oproti roku 1936. Odběr v roce 1939 velmi stoupl také proto, že bylo pivo dodáváno do kantin Wehrmachtu v Praze¹⁷⁵.

6.2.5 Hospodaření pivovaru

Pro pivovar, stejně jako pro všechny ostatní podniky, bylo velmi důležité jeho správné hospodaření. Správa pivovaru řídila pečlivé přehledy o všech příjmech a výdajích, které byly rozepsány za jednotlivé položky. Existovaly dokonce samostatné knihy, kde byli vedeni dlužníci, kteří pivovaru nezaplatili včas za pivo, např. *Výkaz dlužníků na účtě piva*¹⁷⁶. Ve výkazech byla vypsána jména všech neplatičů rozdělených na vlastníky hostinců a nájemce hostinců, které vlastnil pivovar, včetně jejich dluhů, které šplhaly do vysokých částek. Další nezbytnou položkou pro hospodaření pivovaru byly *Kontokorenty*. Ty byly klasicky rozděleny na účty má dáti - dal a jednotlivě rozepsány všechny zápůjčky včetně úroků z prodlení, které měly být pivovaru vráceny zpět.

Důležité knihy v rámci hospodaření pivovaru byly také *Naturální hlavní knihy pivovaru*.¹⁷⁷ Do nich byly zaznamenávány údaje o přebytcích piva či surovin a příjmy a výdaje pivovaru. Začínaly vždy 1. lednem a začínaly hodnocením pivovarských zásob. Například zásoby z 31. prosince 1921: Na skladech bylo napočítáno téměř 3 098 kg ječmene, 5 106 kg sladu a 102 kg chmele. Převáděly se i zásoby piva, což bylo 5 235 hl 8° piva, 926 hl 10° piva a 245 hl 12° piva. Do knihy byly také zapsány všechny várky piva, rozdělené podle jeho stupňovitosti. Ve výdajích bylo vypsáno, co od koho pivovar zakoupil, což byly například položky za ječmen, chmel či oves.

V naturálních knihách ale nebyly zapisovány jen příjmy a výdaje, vedly se v nich také přehled, kolik má pivovar usušeného sladu (což bylo jen za rok 1922 na 5 854 kg), kolik se spotřebovalo chmele a sladu na várku piva, kolik kterého piva bylo za rok uvařeno či kolik hl piva bylo prodáno odběratelům. Do položek je započítáno také činžovní pivo, domácí spotřeba či výtrata. Všechny příjmy, výdaje, množství uvařeného piva atd. byly na konci naturální knihy vyčísleny, čímž vznikl i přehled zásob pro další rok. Dochované naturální knihy jsou tak velmi důležitými dokumenty, díky nimž je možné nahlédnout do hospodaření pivovaru ve 20. letech 20. století.

---

¹⁷⁵ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbírká písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

¹⁷⁶ SOA Praha, fond Správa státního pivovaru Benešov, i. č. 24, k. č. 7

¹⁷⁷ SOA Praha, fond Správa státního pivovaru Benešov, i. č. 36, k. č. 8

6.2.5.1 Prelimináře a bilance pivovaru

V době před 1. světovou válkou správa pivovaru vedla prelimináře, kde byly vypsané jednotlivé položky, za které čekalo pivovar vydání a za které naopak příjmy do pokladny.

Za období mezi lety 1901-1914 byl očekáván nejnižší výnos mezi lety 1905-1906, kdy měly jít pivovarské příjmy do plusu 59 105 K a 59 076 K. Naopak nejvyšší pravděpodobný výnos čekal pivovar za rok 1914, kdy, přestože to byl již první rok válečný, mělo být dosaženo plusových příjmů v hodnotě 135 000 K. Tyto prelimináře jsou ale pouze předběžné a opravdové výsledky pivovaru za tyto roky nejsou dostupné (viz tabulka č. 28):

Tabulka č. 28 Preliminář pivovaru z let 1901-1914

Preliminář pivovaru pro roky 1901-1914 (mimo roky 1909, 1910, 1911 a 1913)			
Rok	Předpokládané příjmy (K)	Předpokládané výdaje (K)	Předpokládaný výnos (K)
1901	885 162,56	806 162,56	79 000
1902	890 734,74	797 734, 74	93 300
1903	885 986,20	793 986,20	92 000
1904	842 426,88	712 726,88	129 700
1905	906 556,88	847 452,14	59 105
1906	930 182,76	871 106,40	59 076
1907	955 289,16	832 204,26	123 085
1908	1 019 242,30	928 758,42	90 484
1912	1 241 962,59	1 111 962,59	130 000
1914	1 154 679,40	1 019 679,40	135 000

Zdroj: SOA Praha, fond Velkostatek Konopiště, i. č. 2 090-2 099, karton č. 266

V podkapitole výše je zachycen preliminář pivovaru za období 1901-1914. Údaje v prelimináři jsou ale pouze předběžné, a proto z nich nelze vyvést žádný závěr. Naopak bilance pivovaru, tj. jeho skutečný zisk za určitá období, vykazuje opravdový výnos, který pivovar za jednotlivá období získal. V kapitole je níže zaznamenáno období mezi lety 1888-1893, tj. v době, kdy benešovský pivovar již vlastnil arcivévoda František Ferdinand d'Este, ale ještě před spojením benešovského a konopišťského pivovaru, a dále období meziválečné, tj. mezi lety 1918-1939. Správa pivovaru, pravděpodobně jeho účetní, pečlivě zaznamenávala jednotlivé příjmy a výdaje podniku a z toho vyplývající zisk za jednotlivá období. Pečlivě

byly zaznamenávány i jednotlivé položky, za které pivovar zaplatil, např. suroviny na výrobu piva jako byl chmel a ječmen a dále položky, důležité pro fungování pivovaru.

Bilance v období mezi lety 1888/1893 je zapisována ve florinech, tj. zlatých,¹⁷⁸ a protože se zisk vždy vypočítával zpětně, období mezi lety 1892/1893 zůstává ještě ve staré měně.

Nejnižší zisk je uveden za období 1888/1889, kdy pivovar vydělal 12 515 zlatých. V dalším období – 1889/1890 již zaběhnutý pivovar dosáhl zisku 18 371 zlatých, což bylo téměř o 6 000 zlatých více oproti předešlému období. Mezi lety 1890/1891 zaznamenal podnik propad o více než 4 000 zlatých, naopak v letech 1891/1892 činila bilance rekordních 27 907 zlatých, což byl v tomto období nejvyšší zisk. V posledním sledovaném období, mezi lety 1892/1893 se zisk opět propadl a to o 9 156 zlatých (viz tabulka č. 29)

Tabulka č. 29 Bilance benešovského pivovaru v období mezi lety 1888/1889

Období	Bilance (měna udána ve zlatých)
1888/1889	12 515
1889/1890	18 371
1890/1891	14 076
1891/1892	27 907

Zdroj: SOA Praha, fond Velkostatek Konopiště, i. č. 2 101-2 105, karton č. 266

V kronice benešovského pivovaru je zachycena bilance podniku mezi lety 1918-1939, tj. za dvacet jedna let hospodaření podniku. „Bývalo vžité tvrzení, že státní podniky jsou veskrze pasivní. To není možno říci o pivovaru v Benešově...Kdyby bylo možno provést srovnávací bilance s jinými soukromými závody, pak jsme přesvědčeni, že by i v tomto směru čestně obstál.“¹⁷⁹

Za rok 1918 se pivovar dostal do plusu o více než 484 000 K. Přestože tento rok byl z velké části rokem válečným, není to nejnižší bilance pivovaru z meziválečného období. Rok 1919 v tabulce zachycený není, protože pro něj chybí podklady. Za rok 1920 byla roční bilance 825 779 Kč, což je dle tabulky bilance nejvyšší až do roku 1930. O rok později je výsledek hospodaření pivovaru nižší oproti roku předešlému o více než 160 000 Kč. Za rok 1922 je zaznamenána ztráta 2 485 550 Kč. Podle kroniky benešovského pivovaru byla ale tato ztráta pouze zdánlivá: „...ztráta v roce 1922 byla pouze zdánlivá a vznikla asi chybným

¹⁷⁸ Měnová reforma proběhla v roce 1892. Florin byl nahrazen korunou v poměru 1:2 (1 florin = 2 koruny).

¹⁷⁹ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbírká písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

*bilancováním, neboť předběžná bilance vykazovala zisk téměř 4 000 000 K (Kč) a nechtělo se patrně takto veliký zisk vykázati a provedl se proto mimořádný odpis na chladícím zařízení, které bylo velkým nákladem krátce před tím pořízeno, a to ve výši kol 2 000 000 K (Kč). Tyto potom při bilanci scházely.*¹⁸⁰ Za rok 1923 byl zaznamenán zcela nejnižší výsledek z meziválečného období. Pivovar vykazoval jen 104 487 Kč. Do tohoto výsledku se patrně promítla celková celosvětová hospodářská nestabilita.

Od tohoto roku roční bilance pivovaru začala narůstat. Již za rok 1924 vykázal pivovar výsledek přes 500 000 Kč, což bylo o téměř 400 000 Kč více a o další rok později dosáhla bilance k 771 623 Kč a za rok 1926 poprvé překročil 1 000 000 (1 401 687 Kč). Za rok 1927 roční výsledek činil pokles oproti předešlému roku o 223 184 Kč, ale v následujícím roce bilance opětovně stoupla a to na 1 411 876 Kč. Za rok 1929 vykázal pivovar 1 813 883 Kč, což dokazuje celkovou stabilitu a nejvyšší výsledek před celosvětovou hospodářskou krizí. Za rok 1930 je zaznamenána celková bilance 995 697 Kč, tzn. pokles přes 818 000 Kč oproti předešlému roku. Vzhledem k celkové situaci na trhu, bilance klesá i nadále. Za rok 1931 je roční výsledek jen 771 623 Kč. Tabulka vykazuje, že za rok 1932 dosáhl zisk na 1 546 380, dle kroniky bylo ale tohoto výsledku dosaženo díky daňovému odpisu ve výši 600 000 Kč.

V roce 1933, kdy vrcholila světová hospodářská krize, dosáhl pivovar zisku jen 148 099 Kč, což byl nejnižší zisk od hospodářské nestability v roce 1923. „*Výsledek roku 1933 (i když byl ještě k dobru upraven) ukazuje zřejmě, že závod při poklesu výroby, jaký byl v tomto nejhorším krisovém roce, nemůže zdárně prosperovati, neboť některé výdajové položky nelze vůbec snížit (amortizace, udržování aj.), některé pak nelze tak radikálně omezit, jak pokles odbytu by opravňoval (mzdy, platy zaměstnanců aj.)*.”¹⁸¹

V roce 1934 nastal obrat k lepšímu, pivovar za tento rok vykázal zisk 790 646 Kč a kromě roku 1935, kdy roční bilance o něco poklesla (722 972 Kč), výsledek pivovaru každým rokem stoupal. V roce 1936 bylo dosaženo zisku 899 643 Kč a o rok později bilance opětovně překročila 1 000 000 Kč (1 264 664 Kč). V předválečném roce 1938 bylo dosaženo 1 536 578 Kč a v 1. válečném roce 1939 byly poprvé v historii pivovaru překročeny 2 000 000 Kč (2 094 581 Kč), viz tabulka č. 30:

---

¹⁸⁰ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbírká písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

¹⁸¹ tamtéž

Tabulka č. 30: Bilance benešovského pivovaru v meziválečném období

Rok	Roční bilance (Kč)
1918	484 343
1919	---
1920	825 779
1921	664 454
1922	Ztráta 2 485 550
1923	104 487
1924	507 268
1925	771 623
1926	1 401 687
1927	1 278 503
1928	1 411 876
1929	1 813 883
1930	995 697
1931	728 628
1932	1 546 380
1933	148 099
1934	790 646
1935	722 972
1936	899 643
1937	1 264 664
1938	1 536 578
1939	2 094 581

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Dochovaná je také bilance z prvních let 2. světové války, která je taktéž zaznamenaná v kronice benešovského pivovaru. V ní je pro porovnání uvedena i bilance pivovaru Kácov, který byl stejně jako benešovský podnik do roku 1918 v rukou Habsburků a od roku 1922 byl zestátněn. Tento pivovar spadal jako jeden z dalších šesti do vrchní správy státního pivovaru Benešov (viz výše) a jako jeden z mála, co se týká menších pivovárků, vařil pivo i během 2. světové války. I jemu, stejně jako benešovskému pivovaru, během 2. světové války příjmy stouply, protože konkurence nyní nebyla tak vysoká jako v době meziválečné. Pivovar

Kácov¹⁸² se ale co do výstavu nemohl s benešovským pivovarem rovnat, neboť například v roce 1944 dosáhl jeho výstav jen 4 241 hl ku 118 797 hl piva uvařeného v podniku benešovském.

Tabulka č. 31 (viz níže) je uvedena jen pro porovnání. Bilance benešovského pivovaru za každé další válečné období narůstala. Mezi obdobími 1940/1941 a 1941/1942 se zvýšila o 1 900 000 K a obdobími 1941/1942 a 1942/1943 o téměř 2,6 milionu K. Bilance kácovského pivovaru, přestože byla podstatně nižší, během válečných let také stoupala. V období 1940/1941 až 1941/1942 se výnos zvýšil o necelých 71 000 K, i když v dalším období bilance poklesla o téměř 8 000 K:

Tabulka č. 31: Porovnání bilance z období 2. světové války mezi pivovary Benešov a Kácov

Období	Pivovar Benešov	Pivovar Kácov
1940/1941	3 479 116,45 K	119 641,15 K
1941/1942	5 379 774,45 K	190 124,80 K
1942/1943	7 908 862,05 K	182 366,90 K

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Hospodaření pivovaru se netýká jen jeho příjmů a výdajů, týkající se výroby piva. Do této kategorie je nutné zařadit také dary, které podnik poskytoval, ať se jednalo o dlouhodobě nezaměstnané, matky, které zůstaly samy se svými dětmi, staré¹⁸³ či nemocné, na všechny kategorie pivovar přispíval. Nebyly to malé částky a určitým způsobem do hospodaření zasahovaly. „*Podepsaná městská rada, kvitujíc příjem částky 500,-Kč věnované P.T. Správou pivovaru pro místní chudé a ve prospěch produktivní péče o nezaměstnané ve zdejším městě, dovoluje si podle usnesení svého ze dne 29. ledna t. r. vzdáti co nejuctivější dík za tento dar. Městská rada v Benešově, dne 2. února 1934.*”¹⁸⁴

Benešovský pivovar prošel za léta svého hospodaření mnoha obdobími. V některých se mu dařilo lépe, v některých naopak hůře. Za největší zatěžkávací období v rámci hospodaření pivovaru lze pokládat první léta po založení podniku, kdy se tehdy ještě akciové sladovně nedařilo, protože konkurence byla příliš vysoká a sladovna nebyla ještě zaběhnutá. Ani pozdější přebudování části sladovny na pivovar nepřineslo podniku to, co bylo

¹⁸² Kácov leží necelých čtyřicet km od Benešova.

¹⁸³ „*Já níže psaná potvrzují tímto listem že mi od slavného důchodenského úřadu Jeho císařské Výsosti nejjasnějšího pana arcivévody Františka Ferdinanda rakouského d'Este, 20 zl. pravím dvacet zlatých... co milostivý dar pro měsíc prosinec vyplaceno bylo. S díky obdržela v účtě oddaná...V Benešově dne 1. prosince 1899, SOA Praha, fond Velkostatek Konopiště, i. č. 2 270, k. č. 305*

¹⁸⁴ SOA Praha, fond Správa státního pivovaru Benešov, i. č., k. č. 3

očekáváno. Teprve jeho odkoupení od města arcivévodou Františkem Ferdinandem d'Este a následné spojení s podnikem konopišťským pivovar pozvedlo a přivedlo na správnou cestu k jeho prosperitě. Před 1. světovou válkou se pivovaru dařilo a jeho úspěchy se úzce odrážely na rostoucím výstavu, čímž se zlepšovala i hospodářská situace podniku.

Další těžké období pivovar čekalo za 1. světové války, kdy musel být odevzdán veškerý inventář z barevného kovu a podnik musel plnit předpisy, jež mu byly nařízeny (jako například postupné snižování mladiny apod.). To všechno vedlo k tomu, že pivovar vykazoval během těchto čtyř válečných let velmi nízký obrat, který se jen pozvolna navyšoval i v prvních letech Československé republiky.

Meziválečné období pivovaru lze pokládat za úspěšné. Podnik prošel mnoha inovacemi, jeho výstav se každým rokem navyšoval, pivo se dostalo do povědomí veřejnosti a okruh odběratelů se zvětšoval. Tento stav úzce korespondoval také s hospodařením pivovaru, kdy podniková bilance dosahovala v nejúspěšnější rok téměř ke dvěma milionům Kč. Pivovar zdárně přečkal i hospodářskou krizi, která vrcholila na počátku 30. let. Jeho odbyt a tím i příjem sice poklesnul, nicméně pivovar tato zkušenost do dalších let posílila.

Za 2. světové války, kdy by se očekával spíše krach podniku stejně, jako tomu bylo i u mnoha dalších pivovarů, benešovský pivovar naopak prosperoval a jeho výnos byl nejvyšší za celou dobu jeho hospodaření. Tato skutečnost souvisela s tím, že Benešov patřil za války do prostoru cvičiště SS zbraní a jeho odběratelé a konzumenti byli z velké části německé národnosti. Pivo putovalo mimo jiné i do pražských kantin Wehrmachtu.

Doba vysoké prosperity benešovského pivovaru po 2. světové válce skončila, přesto se pivovaru nadále dařilo velmi dobře. Jeho výstav sice poklesnul, ale odbyt piva pokračoval. Až do roku 1948, kdy v rámci znárodnování podniků nebyl ušetřen ani tento podnik, pivovar hospodařil úspěšně.

7. Závěr

Benešov nikdy nepatřil mezi města spadajícími do průmyslové oblasti. Krajina, v níž město leží, je rázu zemědělského a ani v minulosti tomu nebylo jinak. Díky úrodné půdě se zde ale vždy dařilo ječmenu a tato skutečnost se úzce dotýká také pivovarnictví.

Historie vaření piva v Benešově spadá, podobně jako v jiných městech, již do raného středověku. Ve městě stávalo několik pivovarských domů, ve kterých bylo vařeno pivo lepší nebo horší kvality. Jak Benešov v minulosti ekonomicky prosperoval, se více či méně odráželo také na konzumaci piva. Na počátku 17. století stávalo ve městě dokonce několik pivovarských domů. Úspěchy na poli pivovarnickém ale narušila třicetiletá válka. Po třiceti letech bídy a utrpení, které postihly české země, byla v Benešově zrušena dlouholetá tradice vaření piva. Konopišťská vrchnost odebrala městu právo várečné, a nutila své poddané odebírat pivo vařené v konopišťském pivovaru. Po necelých dvou staletích přestalo být město Benešov konečně městem poddanským a jako město ochranné dostalo zpět právo vařit své pivo. Přesto trvalo ještě několik desítek let, než se benešovští měšťané dočkali svého vysněného prosperujícího pivovaru, který se díky svému pivu stal známým v širokém okolí.

Představitelé Benešova v čele s Františkem Urbanidesem, který byl nějakou dobu spoluvlastníkem střížkovského pivovaru, což pro něho byla skutečnost finančně výhodná, bojovali několik desítek let za to, aby si mohli ve městě založit svůj prosperující podnik, který by vařil dobré pivo a svým produktem by se stal známým po celém okolí. V 70. letech 19. století se jim konečně podařilo jejich plán uskutečnit. Cesta k úspěchu byla ale trnitá. Pivovar měl od začátku dva velké konkurenty v podobě střížkovského a konopišťského pivovaru. Zatěžkávací zkouška postihla pivovar hned v prvních letech po jeho založení. Podnik se dostal do velkých existenčních a finančních problémů a patrně by zkrachoval, kdyby jej od akciové společnosti, která podnik založila, nezakoupil arcivévoda a majitel velkostatku Konopiště, František Ferdinand d'Este.

Následník trůnu přestěhoval do Benešova také konopišťský pivovar a oba podniky sloučil v jeden. V Tábořské ulici tak vyrostl zcela nový moderní pivovar, přičemž z bývalého akciového podniku byla zřízena sladovna, která pivovar dokázala zásobovat. Malý podnik, s počátečním výstavem 10 000 hl, se během let přeměnil v široko daleko známý pivovar, který dodával pivo nejen po benešovském okrese. O jeho pivo byl zájem i v mnohem vzdálenějších končinách. Jeho výstav každým rokem zvýšil o několik tisíc hl a jeho růst zabrzdlila teprve 1. světová válka.

Těžce otřesen a v katastrofálním stavu, přesto pivovar přežil zánik rakousko-uherské monarchie a prosperoval nadále pod novým majitelem, kterým se stal československý stát. Za 1. republiky prošel pivovar rozsáhlou rekonstrukcí a bylo do něj investováno mnoho peněz a úsilí. Ve 30. letech pivovar dokázal ročně vyrobit až 75 000 hl, čímž se zařadil na 15. místo, co se velikosti výstavu týká. Pivovar sice vyráběl jen desetinu toho, co ročně vyprodukoval plzeňský pivovar či pivovar na Smíchově, přesto se jeho jméno stalo známým v celém regionu.

Za 2. světové války, kdy mnoho obyvatel Benešovska muselo opustit své domovy v rámci zřízení cvičiště SS zbraní v prostoru Benešov – Sázava – Vltava, a mnoho jiných pivovarů přestalo vyrábět, benešovský pivovar paradoxně prosperoval nejvíce ze všech období. Podnik během 2. světové války dodával pivo mimo jiné také do pražských kantin Wehrmachtu a velká část spotřebitelů benešovského piva byla německé národnosti, u kterých bylo toto pivo velmi oblíbené. Díky této skutečnosti se výstav vyšplhal dokonce na více než 120 000 hl, což byl absolutní rekord v historii výstavu benešovského podniku. Po šesti letech válečných hrůz přešel benešovský pivovar opětovně pod Československý stát a jeho výstav do roku 1948 nepřesáhnul 90 000 hl. Po roce 1948, kdy došlo k celoplošnému znárodnování podniků, patřil benešovský pivovar nově pod Středočeské pivovary národní podnik.

Benešovský pivovar se za 75 let svého působení na trhu vypracoval od malého podniku, který vařil ročně 10 000 hl do kategorie středně velkých pivovarů. Jeho výstav se od počátku jeho založení do roku 1948 navýšil přes 60 000 hl. Produkt benešovské pivo se stal známým. Z počátečních dvou větších odběratelů, kterým pivovar dodával pivo krátce po svém založení, se okruh zájemců o jeho produkt mnohonásobně zvětšil. Benešovské pivo tak už nebyl produkt jen regionální. Pivo bylo dodáváno i do dalších okresů a nabízeno bylo dokonce v několika pražských hospodách. Díky tomuto produktu se město Benešov dostalo do povědomí širší veřejnosti. Do pivovaru byly dokonce pořádány exkurze z ciziny.

Dodnes jsou dochovány některé záznamy o hospodaření podniku. Účetní agenda pečlivě zaznamenávala veškeré příjmy a výdaje pivovaru, díky čemuž je možné nahlédnout například do bilančních výsledků na konci 19. století a v období mezi světovými válkami. Z bilančních výsledků si můžeme udělat obrázek o tom, kdy se pivovaru dařilo více a kdy méně. Tyto výsledky úzce souvisely také s ročním výstavem piva a jeho odbytem mezi spotřebiteli. Téměř každý krok pivovaru byl zapsán do účetních a úředních knih, bohužel, jak je psáno výše, bylo velké množství materiálu po roce 1989 zničeno. Z toho důvodu nelze vypracovat celkovou statistickou studii k hospodaření pivovaru za 75 let jeho působení na trhu.

Patronem benešovského piva se stal arcivévoda František Ferdinand d'Este, který, ať jej benešovští občané měli anebo neměli v oblibě, se dozajista zasloužil o to, že se benešovský pivovar a jeho produkt staly známými minimálně v regionu. Po arcivévodovi, ač se tak stalo oficiálně až po roce 1989, bylo benešovské pivo pojmenováno Ferdinand.

„Chtěl bych věřit, že i náš pivovar... má také svou tvář a duši. Umí se smát, radovat, mračit... Rád bych, aby v něm sídlila spokojenost, dobrá vůle, snášenlivost a láska a věřím, že i on si bude spokojeně pokuřovat, zamrká na nás a možná, že i řekne: „dobře to chlapci děláte“.“¹⁸⁵

---

¹⁸⁵ Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, *Kronika benešovského pivovaru*, 40. léta, nestr.

8. Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

SOA Praha, fond Správa státního pivovaru Benešov

SOA Praha, fond Velkostatek Konopiště

VLČEK Václav, Pivovar Ferdinand a.s., Sbíрка písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Periodika:

Kvas: časopis pro pivovarnictví, vinopalství, vinařství a chmelařství, Praha, Ant. St. Smeltzer, Praha, 1873-1918

Pivovarské listy, Karel Tiller, Praha, 1883-1918

Venkov, Novina, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 1937

Literatura:

BASAŘOVÁ, Gabriela – HLAVÁČEK, Ivo, *České pivo*, Pacov 1999

GELMI, Josef, *Papežové*, Praha 199

HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1988

CHLÁDEK, Ladislav, *Pivovarnictví*, Praha 2007

CHODOUNSKÝ, František, *Pivovarství*. Faksimile původního vydání z roku 1905, Praha 2005

JÍLEK, František, a kol., *Studie o technice v českých zemích 1800-1918 IV.*, Národní technické muzeum 1985

KRATOCHVÍLE, Antonín, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005

KRUMLOWSKY, Felix, *Jména z českých dějin, která byste měli znát II.*, Praha 2008

LIKOVSKÝ, Zbyněk, *České pivovary 1869-1900*, Praha 2005

LIKOVSKÝ, Zbyněk, *České pivovary*, Praha 2005

LIKOVSKÝ, Zbyněk, *Pivovary československého území 1900-1948*, Praha 2006

MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995

- Monografie města Benešov, Benešov 1938
- PROCHÁZKOVÁ, Eva, *Benešov* (edice Zmizelé Čechy), Praha/Litomyšl 2005
- PRŮCHA, Václav, a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1922, 1. díl*, Brno 2004
- STANĚK, Josef, *Blahoslavený sládek*, Praha/Litomyšl 1998
- TYWONIAK, Jiří, *75 let pivovaru Benešov*, Praha 1972
- TYWONIAK, Jiří a kol., *Benešov*, Benešov 1970
- TYWONIAK, Jiří, *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1993
- TYWONIAK, Jiří, *50 státního pivovaru Benešov*, Benešov 1947
- TYWONIAK, Jiří, *Z dějin zemědělského průmyslu na Podblanicku*, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1959, s. 97-112
- VANĚČEK Edvard, *Kde se pivo vaří...*, in Vlastivědný sborník školního okresu Benešovského, Pod Bláníkem, Benešov 1931
- VANÍČEK Vratislav, *Velké dějiny země Koruny české*, Litomyšl 2002
- WEISSENSTEINER František, *František Ferdinand, Krůček od trůnu*, Praha 2013
- WINTER Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, kniha I., Praha 1906
- ZÍBRT Čeněk, *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*. Řada statí kulturně-historických, psaných populárně pro časopis „Kvas“. Praha 1894

Internetové zdroje:

- http://www.habsburg.estranky.sk/clanky/frantisek-ferdinand-d_este
- <http://www.kacov.cz/index.php?id=Historie-mestecka-11&clanek=Historie-pivovaru-48>
- http://www.mestotyneck.cz/download/kniha_o_tynci_3.pdf
- <http://www.pivovarferdinand.cz/o-pivovaru/>

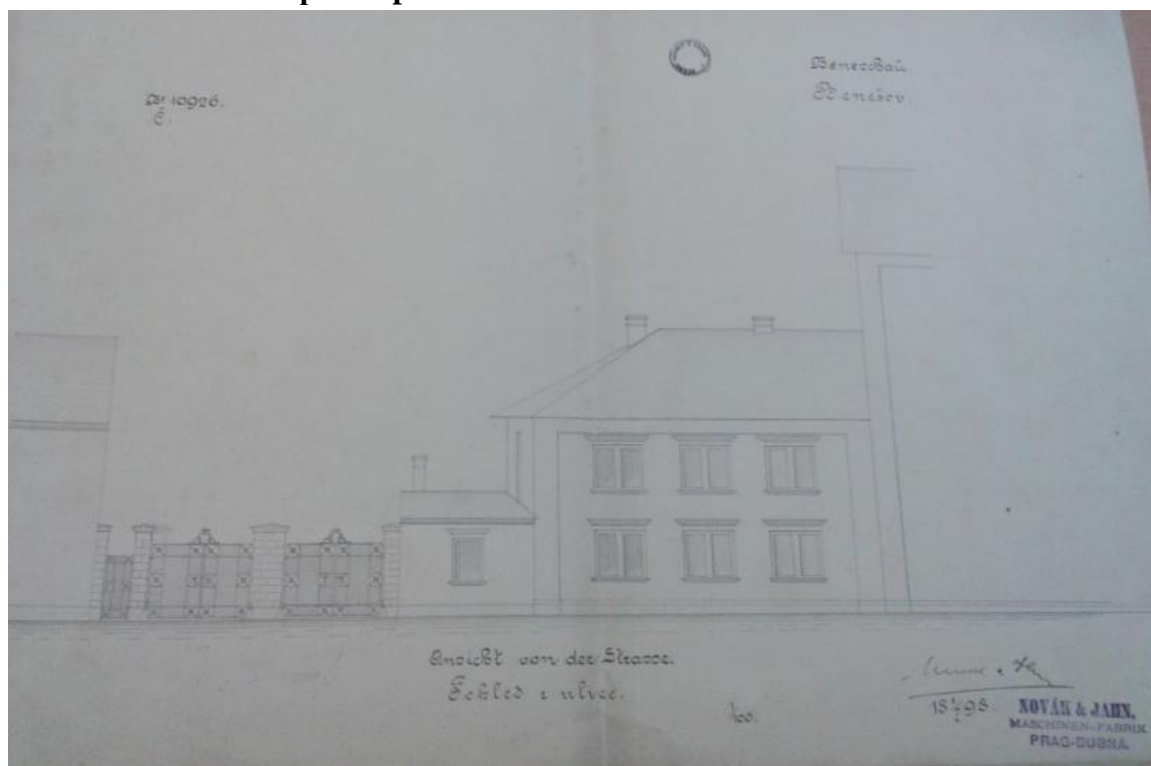
9. Seznam příloh

Příloha č. 1 Stavební plán – pohled z ulice.....	105
Příloha č. 2 Benešovský pivovar – pohled z Tábořské ulice.....	106
Příloha č. 3 20° speciál, polotmavý Diplomat.....	107
Příloha č. 4 Pivovarský komplex, patrně 40. léta 20. století.....	108
Příloha č. 5 Nový sud měřící dva a půl metru, rok 1942.....	108
Příloha č. 6 Pivovarský vůz.....	109
Příloha č. 7 Ing. Václav Vlček, benešovský sládek a spoluautor kroniky benešovského pivovaru.....	109
Příloha č. 8 Roznos piva po Benešově, 40. léta 20. století.....	110
Příloha č. 9 Benešovský pivovar dnes.....	111
Příloha č. 10 Zaměstnanci benešovského pivovaru v roce 1945.....	111
Příloha č. 11 František Ferdinand d'Este, majitel benešovského pivovaru do roku 1914....	112

10. Přílohy

Příloha č. 1 Stavební plán – pohled z ulice

Zdroj: SOA, fond Velkostatek Konopiště, i. č. 124, stavební plány, 1898

Příloha č. 2 Benešovský pivovar – pohled z Tábořské ulice

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbírká písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Příloha č. 3 20° speciál, polotmavý Diplomat

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbíрка písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Příloha č. 4 Pivovarský komplex, patrně 40. léta 20. století

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbíрка písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Příloha č. 5 Nový sud měřící dva a půl metru, rok 1942

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbíрка písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Příloha č. 6 Pivovarský vůz

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Příloha č. 7 Ing. Václav Vlček, benešovský sládek a spoluautor kroniky benešovského pivovaru

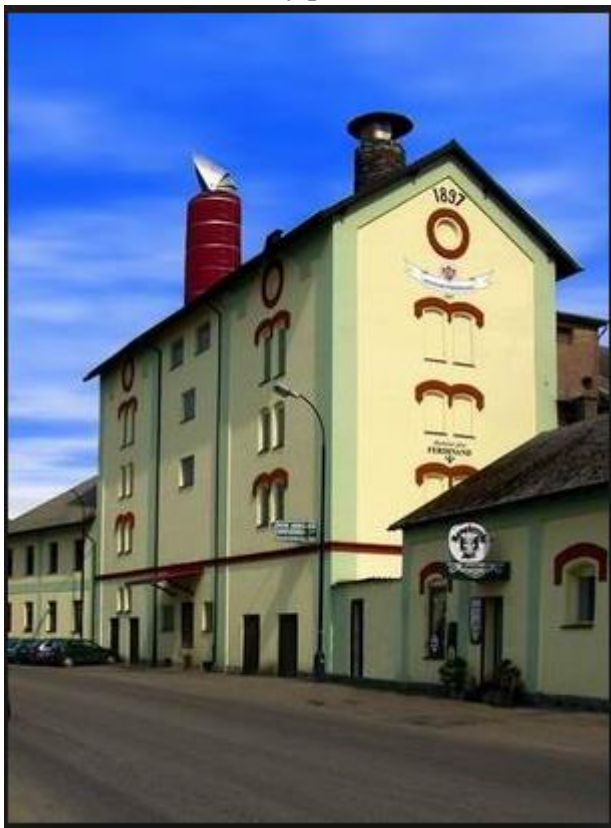
Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Příloha č. 8 Roznos piva po Benešově, 40. léta 20. století

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sběrka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Příloha č. 9 Benešovský pivovar dnes

Zdroj: <http://www.pivovarferdinand.cz/>

Příloha č. 10 Zaměstnanci benešovského pivovaru v roce 1945

Zdroj: Václav VLČEK, Pivovar Ferdinand a.s., Sbirka písemné dokumentace, Kronika benešovského pivovaru, 40. léta, nestr.

Příloha č. 11 František Ferdinand d'Este, majitel benešovského pivovaru do roku 1914

Zdroj: http://www.habsburg.estranky.sk/clanky/frantisek-ferdinand-d_este